

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

MÜSLÜMAN DİNİ KİMLİĞİN İSLAMOFOBİYE ETKİSİ

Cemile ÇETİNBAS

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Süheyl ÜNAL**

İZMİR-2020

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜSLÜMAN DİNİ KİMLİĞİN İSLAMOFOBİYE ETKİSİ

Cemile ÇETİNBAS

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Süheyl ÜNAL

İZMİR-2020

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Müslüman Dini Kimliğin İslamofobiye Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16/07/2020

Cemile ÇETİNBAS

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Müslüman Dini Kimliğin İslamofobiye Etkisi
Cemile ÇETİNBAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

İslam ve Müslümanlara yönelik yersiz bir korku duyarak, ötekileştirici her türlü tutum ve davranışı ifade eden İslamofobi günümüzde yükselmekte olan bir olgudur. İslamofobinin Batı'nın bir öteki üreterek kendi kimliğini belirleme çabası olduğu söylenebilir. Çünkü kimlik bir öteki üzerinden inşa edilmektedir. Batı, komünizm yıkıldıktan sonra da kimliğini inşa edebilme konusunda bir ötekine ihtiyaç duymuştur ve İslam dinini yeni düşman olarak seçmiştir. Söylemlerini de İslam dini ve Müslümanlar üzerine geliştirmiştir.

İslamofobinin tek bir sebebi bulunmamaktadır. Batılılardan kaynaklı nedenleri olduğu gibi Müslümanlara bakan bir yönü de bulunmaktadır. Çalışmamızda literatür taraması tekniği kullanılmış ve bir kolektif kimlik bileşeni olan Müslüman dini kimliğinin İslamofobiye etkisi ele alınmıştır. Yani günümüz Müslüman dini kimliği İslamofobinin var olmasında ve devam etmesinde bir basamağı oluşturmaktadır. İslamofobi her ne kadar Batı medeniyetinin İslam dinini tehlike olarak görmesi ve ön yargı beslemesine dayansa da günümüz Müslümanları İslamofobinin oluşum ve gelişim serüveninin dışarısında değildir. Günümüz Müslümanları yaptıkları bazı eylemlere dini bir kılıf geçirdikleri için Batı'nın negatif düşüncelerini körüklemekte ve bir nevi onları doğrulamaktadır. Bu çalışmada İslam dininin Kur'an ve sünnet aracılığıyla belirlemiş olduğu ideal Müslüman kimliği üzerinden, günümüz Müslümanlarının dini kimliklerini edinme ve yaşayış biçimleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Sosyal Kimlik, Müslüman Kimliği, İslamofobi, Fundamentalizm, Din Psikolojisi

ABSTRACT
Master's Thesis
The Impact of Muslim Religious Identity to Islamophobia
Cemile ÇETİNBAS

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences
Philosophy and Religious Sciences Program

Islamophobia, which expresses an unwarranted fear of Islam and Muslims and expresses all kinds of othering attitudes and behaviors, is a phenomenon that is on the rise today. Islamophobia can be said to be an attempt by the West to determine its own identity by producing another. Because identity is built on one another. After the fall of communism, the West needed another to build its identity and chosen Islam as its new enemy. Afterward, the West has developed its rhetoric on Islam and Muslims.

There is no single cause of Islamophobia. There is also an aspect that looks at Muslims, as well as reasons that originate from Westerners. In this research, literature review technique was used and the effect of Muslim religious identity, a component of collective identity, on Islamophobia was discussed. In other words, today's Muslim religious identity is a step forward in the existence and continuation of Islamophobia. Although Islamophobia is based on Western civilization's view of Islam as a danger and prejudice nurture, today's Muslims are not out of the adventure of the formation and development of Islamophobia. Today's Muslims incite the negative thoughts of the West and confirm them in a way, as they put a religious cover on some of their actions. In this research, how Muslims acquire and live their religious identities through the ideal Muslim identity was analyzed.

Key Words: Identity, Social identity, Muslim identity, Islamophobia, Fundamentalism, Psychology of religion

MÜSLÜMAN DİNİ KİMLİĞİN İSLAMOFOBİYE ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNİ KİMLİK

1.1.KİMLİK	6
1.1.1.Bireysel Kimlik	12
1.1.2.Kolektif Kimlik	14
1.2.KİMLİĞİN DİNSEL BOYUTU	17
1.2.1.Yahudi Kimliği	22
1.2.2.Hristiyan Kimliği	24
1.2.3.Müslüman Kimliği	26

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ

2.1.KAVRAM OLARAK İSLAMOFOBİ	35
2.2.ANA HATLARIYLA İSLAMOFOBİ TARİHİ	39
2.3.İSLAMOFOBİNİN NEDENLERİ	45
2.3.1.Medya Etkisi	46
2.3.2.Siyasi Yönelim	49
2.3.3.Psikolojik Nedenler	51
2.3.3.1.Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi)	52
2.3.3.2.Tehdit Algısı	53
2.3.3.3.Sosyal Kimlik	56

2.3.3.4.Dindarlık ve Dini Yönelim	61
2.3.3.5.Stereotipler ve İslam Dini Hakkında Bilgi Sahibi Olmama	64
2.3.4.Müslümanlardan Kaynaklanan Nedenler	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ

3.1.İSLAMOFOBİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİ TEHDİT EDEN UNSURLAR	75
3.1.1.Sekülerleşme	75
3.1.2.Fundamentalizm	78
3.1.3.Eğitimsizlik	81
3.1.4.Kimliksizleşme	84
3.2.BATI'NIN MÜSLÜMAN KİMLİĞİNE YÖNELİK ALGISI	85
3.3.MÜSLÜMANIN GÜNÜMÜZ MÜSLÜMAN KİMLİĞİNE YÖNELİK ALGISI	88
3.4.MÜSLÜMAN KİMLİĞİ AÇISINDAN İSLAMOFOBİYE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME	92
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devleti
as.	Aleyhisselam
Çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
EUMC	Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi
Gallup	Gallup Araştırma Merkezi
Hız.	Hazreti
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
Pew	Pew Araştırma Merkezi
ra.	Radiyallahu anh
sav.	Sallallahu aleyhi ve sellem
SETA	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
ss.	Sayfa Sayısı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
YÖK Tez	Ulusal Tez Merkezi
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

a. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve PROBLEMLERİ

İslamofobi köklü tarihsel geçmişe sahip bir olgu olmasıyla beraber 11 Eylül 2001 olayından sonra medyada fazlaca yer tutmasıyla söylem olarak sıkça duymaya başladığımız bir kavram haline gelmiştir. İslamofobi kısaca İslam korkusu olarak ifade edilse de İslam ve Müslümanlara karşı asılsız bir korku üretimi ve çeşitli ayrımcı/dışlayıcı tavır ve davranışları barındıran bir olgudur. Batı'nın bir "öteki düşman" üretimi sonucunda İslam dini ve Müslümanlar hedef alınmıştır. Batı'nın geçmişte başka ötekiler (düşmanlar) de üretmiş olduğunu ve kendi kimliğini oluşturup, siyasetini bu korku nesneleri üzerinden yürüttüğü söylenmektedir. Örneğin *komünizm*, yıkılana dek Batı'nın kullanmış olduğu bir korku ürünü olmuştur. Komünizm yıkıldıktan sonra Batı'nın yeni bir korku nesnesi üretmek durumunda kaldığı söylenebilir. Bundan dolayı İslam dini ve Müslümanları düşman olarak görmeye ve göstermeye başlamıştır. Zaten Hristiyan dünya ile Müslüman dünya geçmiş yıllarda teolojik temelli savaşlar yapmış ve birbirlerini düşman olarak görmüşlerdir. İnsanlar psikolojik olarak, ancak bir düşman tehlikesinden korkma durumlarında bir arada olma ve birbirlerine kenetlenme özelliği gösterdikleri için devletler bir ötekine/düşmana ihtiyaç duyabilmektedir. Batı'da kendi halkını bir arada tutup, siyasetini devam ettirebilmek için -teolojik bir zemini de olan- İslamofobiği üretmiştir.

İslamofobinin tek bir sebebinin olduğunu söylemek çok zordur. Fakat Batı, teolojik bazı düşmanlıklardan dolayı da İslam dini ve Müslümanları düşman olarak görmektedir. Bu çok normaldir. Çünkü hemen her insan bir dini geleneğe bağlıdır. Yani din insanın hayatında önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı insanlar öyle ya da böyle kolektif kimliğin bir bileşeni olan dini kimliğe sahiptir.

Kimlik, insanın kendisini nasıl tanımladığının bir ifadesidir. İnsan kendisini bilme ve anlamlandırma ihtiyacına sahip bir varlıktır. Akletme ve sorgulamaya başladığında "ben kimim?", "ben neyim?", "niçin varım?" gibi varoluşsal birtakım sorular sormaya başlar. Bir kişinin kimliği, sorduğu bu sorulara verdiği cevaplarıdır. Kimlik edinimi daha çok, ergenlik dönemlerine denk gelmektedir. Her insan kendisini tanımlamak istemekte ve kendisiyle ilgili fikre bir başkası vasıtasıyla sahip olmaktadır. Yani bir "öteki"ne göre kendisini tanımlamaktadır. İnsan aynı zamanda aidiyet ihtiyacı da olan bir varlıktır. Bu ihtiyacını doğmuş olduğu sosyal çevresi

karşılarmaktadır. İnsan doğduğu çevrede çeşitli sosyal kimlikler edinmektedir. Bu sebeple çeşitli sosyal gruplara dahil olmaktadır. Bu gruplar içerisinde kendisini anlamlandırmak ve tanımlamak için, içinde bulunduğu grupla özdeşleşmektedir. Bu gruplar dini, milli, etnik gruplar olabilmekte ve kişiye bir kimlik oluşturmaktadır. Bir grubun kendisini anlamlandırması ve tanımlaması için dış bir gruba ihtiyacı vardır. Bu sebeple kendisini tanımlamak için dış grupta olmayan özellikleri benimsemektedir. Ayrıca insan her zaman bir şeye bağlanma, inanma, güvenme ihtiyacı olan bir varlıktır. Bu nedenle bir aidiyetin ifadesi olarak bireyler daima bir dini kimliğe sahip olacaktır. Çünkü din insanın hayatında her zaman var olmuş ve olmaya devam edecek bir yapıdır. Bu bağlamda yukarıda değindiğimiz üzere, İslamofobinin Batı ve Doğu arasında bir kimlik çatışması olduğu söylenebilir. Örneğin Hristiyan dini kimliğe sahip Batı kendisinin evrensel ve demokratik değerlere sahip olduğunu, Müslüman dini kimliğe sahip Doğu'ya bakarak söylemekte ve "biz onların olmadığı şeyiz" demektedir. Bu sebeple İslam'ı ve Müslümanları bir dış, öteki ve düşman olarak nitelendirip korkulacak bir unsur olarak görmektedir. Ayrıca bireyler hangi kimlik türüne yönelik bir tehdit algılsa onu daha fazla ön plana çıkarma eğilimi göstermektedirler. Kolektif kimliklerde de bu böyledir. Yani Batı, İslam dinini Hristiyanlık karşısında bir tehdit olarak algıladığı için kendi kimliğini ön plana çıkarma çabası içerisinde, denilebilir. Bu durum Müslümanlar için de geçerlidir. Hristiyan Batı'yı kendi dini kimliklerine yönelik bir tehdit şeklinde algılayarak İslamofobiye iki ayrı kutuplardan sebebiyet vermektedirler, diyebiliriz. Bu bağlamda çalışmamızın konusu, Müslüman kimliğinin İslamofobi olgusuna etkileridir. Yani İslamofobi her ne kadar Batı menşeli bir olgu olsa da, Müslümanların İslamofobinin oluşmasında veya devam etmesinde bir etkisi olup olmadığı incelenecektir.

Bu bağlamda çalışmamızda cevap aranan soruları şu şekilde ifade edebiliriz.

- 1- Bir kimlik problemi olan İslamofobinin sebepleri nelerdir?
- 2- Batılı zihniyetin ürettiği İslamofobi sadece onların ön yargılarından mı beslenmektedir?
- 3- Günümüz Müslüman kimliğinin İslamofobiye etkisi var mıdır?
- 4- İslamofobinin tamamen çözülmesi mümkün müdür?

Çalışmamız boyunca bu sorulara cevap aranmış ve sonuç kısmında elde edilen bulgulara göre bir değerlendirme yapılmıştır.

b. ARAŞTIRMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Çalışmamız nitel bir çalışma olup literatür taraması tekniği kullanılmıştır. Amacı ise İslamofobinin oluşmasında veya devam etmesinde Müslüman kimliğinin bir etkisinin olup olmadığının incelenmesidir. Çünkü Müslümanlar tarafından yapılan pek çok çalışma, indirgemeci bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu da İslamofobi gibi evrensel bir olguyu değerlendirirken eksik veya yanlış değerlendirmelere sebebiyet verebilmektedir. Amacımız, iğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır niyetiyle günümüz Müslümanlarının İslamofobiye etkisini incelemektir.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kimlik türleri açıklanmıştır. Kimliğin birey veya grup üzerinde, kendisini nasıl gördüğüyle ilgili bir yönü olmakla beraber, birey veya grubun, içinde yaşadığı toplum tarafından nasıl görüldüğü ve algılandığı gibi iki temel yönü bulunmaktadır. Yani birey veya grubun kendisini kimlere yakın hissettiği ve kimlerden hissettiğiyle de alakalıdır. Bu yönüyle kimliğin psiko-sosyal bir yönünün olduğu söylenebilir. Bundan dolayı kimlik, sosyal psikolojinin bir konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde bir sosyal kimlik bileşeni olan dini kimliğin ne olduğu ve nasıl oluştuğu, aynı zamanda İslam dininin Kur'an ve sünnet aracılığıyla belirlemiş olduğu Müslüman kimliği üzerinde durulmuştur. Bu bölümde dini kimlikler incelenirken semavî dinler (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) baz alınmıştır. İkinci bölümde kavram olarak İslamofobiden, tarihinden ve çeşitli nedenlerinden bahsedilmiştir. İslamofobinin nedenleri üzerinde durulan başlıkta psikolojik nedenleri de ayrıca ele alınmıştır. Çünkü İslamofobi gibi insana özgü bir hadisenin psikolojik boyutunun göz ardı edilmesi eksik bir değerlendirme olacaktır. Bleich İslamofobinin *sosyal bir anksiyete* olduğu görüşünü taşımaktadır. Bu yönüyle İslamofobi, sosyal psikolojinin araştırma kapsamına girmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda İslamofobinin önemli, fakat şimdiye kadar geri planda kalmış bu kısmına da bir katkı sağlamayı amaçladığımızı söyleyebiliriz. Son bölümde ise Müslüman kimliğinin İslamofobiye etkisi incelenmiştir. İslam dinini temsil sorunu yaşayan Müslümanların, İslam'ın Kur'an ve sünnet aracılığıyla belirlemiş olduğu Müslüman kimliğe yani dindarlığa sahip olup olmadıkları tartışılmıştır. Kimlik konusu, mevcut kimliğe yönelik değerlendirmelerin yanında ideal olanın *nasıl* ve *ne çeşit* olması gerektiğini de ifade ettiği için, ideal Müslüman kimliğinden de bahsedilmiştir. Son başlıkta günümüz Müslümanlarının İslamofobinin devam etmesinde Batı'nın eline malzeme verebilecek birtakım hâl ve tavırlarının bulunduğu değinilmiştir.

Günümüz Müslümanlarının en temelde, dini metinleri literal manada anlayarak radikal bir yapıya bürünüp İslam'ın olumsuz temsilini yansıttıkları söylenebilir.

Dinsel kimliğin normatifik yani değer yargısallık barındıran bir konu olmasından dolayı çalışmada amacımız Müslüman kimliğini yüceltmek veya aşağılamak değil, durum tespiti yapmaktır. Çalışmamızdaki asıl amaç ise Müslüman kimliğinin İslamofobinin oluşmasında ve devamında etkisi olup olmadığının incelenmesidir.

c. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ ve SINIRLILIKLARI

İslamofobi İslam dini ve Müslümanlara yönelik bir korku ve nefret söylemidir. Bu söylem zaman zaman şiddet içeren bir hâle de bürünebilmektedir. İslamofobiden ve buna bağlı oluşan şiddet eylemlerinden her ne kadar sadece Batı'da yaşayan Müslümanlar etkileniyor gibi görünse de tüm dünya Müslümanları etkilenmektedir. Çünkü Batı, söylem ve eylemlerini tüm dünya Müslümanlarına toptancı bir bakış açısıyla yaklaşılarak geliştirmektedir. Bu yönüyle İslamofobinin artık tüm dünyada bir endüstri halini aldığı söylenebilmektedir.

İslamofobi olgusunun modern dönemin en önemli problemlerinden birisi olduğu ve gittikçe önemli hale geleceği kanaatini taşımaktayız. 2019 Mart ayında Yeni Zelanda'da Müslümanlara yönelik, beyaz ırka sahip bir kişi tarafından gerçekleştirilen terör saldırısı İslamofobinin hala aktif bir olgu olduğunu göstermektedir. Zaten İslamofobik söylem, isimlendirilmese dahi geçmişten beri var olmuş, çeşitli olaylarla da yeniden harekete geçirilmiş bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle İslamofobi konusunun incelenmeye ihtiyaç duyan bir konu olduğu düşüncesindeyiz. Ayrıca İslamofobi kavramı, içerisinde "fobi" kelimesini de barındırdığı için *İslam korkusu* şeklinde ifade edilmektedir. Bu konuda bir kavram kargaşası yaşandığı kanaatindeyiz. Yani İslam ve fobi kavramlarının yan yana anılmasının bir çelişki doğurduğunu düşünmekteyiz. Çünkü İslam gibi tarihten bu yana kendisini barış ve esenlik dini olarak beyan etmiş bir din ile psikolojik bir hastalık ifadesi olan fobinin, yan yana gelmesinden oluşan İslamofobi kavramının sorunlu bir kavram olduğu düşüncesini taşımaktayız.

Ayrıca İslamofobi olgusu ile ilgili akademik literatür taraması yapıldığında daha çok Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Bilimler alanlarında çalışıldığı, İlahiyat alanında çalışmaların az olduğunu gözlemledik. Bu bağlamda, yaptığımız çalışmanın alana katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Çalışmamızın sınırlılıkları ise kimliğin dinsel boyutu ele alınırken tüm dinler ele alınmamış, konu semavî dinler (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışmamız boyunca pek çok yerde Batı ifadesi kullanılmıştır. Batı ifadesiyle, Amerika ve Avrupa ülkeleri kastedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNİ KİMLİK

İnsan denilen varlık, akletmeye başladıktan sonra kendisine “ben kimim?”, “ben neyim?”, “niçin varım?”, “nereye aidim?”, “hayatımın anlamı ne?” gibi çeşitli varoluşsal sorular sorarak kendisini tanımaya ve tanımlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda yaşadığı sosyal çevre içerisinde kendisine bir yer edinmek istemektedir. Yani, kimlik ihtiyacı olan bir varlıktır. Bundan dolayı etrafına bakarak kendisini tanımlamaya çalışmaktadır. Bunu da karşısındaki insanda olan özelliklere nispetle yapmakta ve karşısındakinde olmayan özellikler üzerinden kendisini tanımlamakta ve tanıtmaktadır. Yani bir ötekine göre kendisini ve çevresini algılayarak anlamlandırmakta ve bir kimlik edinmektedir. İnsanların iki çeşit kimlikleri vardır. Birisi kendilerini tanımladıkları bireysel kimlikleri, diğeri ise içinde yaşadıkları topluma göre edindikleri aidiyetler yönüyle oluşan kolektif kimlikleridir. İnsan içinde bulunduğu topluma göre dini, milli, etnik, politik vb. olacak şekilde birkaç kolektif kimliğe aidiyet geliştirebilir. Dini kimlik de bu kolektif kimliklerden bir tanesidir. İnsan yaşadığı evrende sonlu ve yetersiz bir varlık olduğunu düşünmeye başladığında, dinler bu düşüncelerine manevî destek ve rahatlama sağlamaktadır. Dinler, insanların akıl ve tecrübe ile cevaplayamadıkları varoluşsal sorularına cevaplar sunarak, bireysel ve toplumsal hayatta düşünce ve davranış boyutuyla insanları etkilemektedir. Yani dinler, bir yaşam tarzı ve dünya görüşü sunmaktadırlar. Bu yönüyle dinler, insanların pek çok ihtiyacına cevap verdikleri için dini kimlik de insanların yaşadıkları toplum içerisinde edindikleri bir kimlik türüdür.

Bu bölümde, kimlik kavramının üzerinde durularak, kolektif bir kimlik türü olan dini kimlik açıklanacaktır. Konumuz itibariyle dini kimlik türlerinin kapsamına semavî dinler alınmıştır. Yahudi, Hristiyan ve Müslüman kimliği başlıkları altında, kendi kutsal kitaplarının belirlediği ve inananlarından istediği ideal dindar kimliği açıklanmıştır.

1.1.KİMLİK

Kimlik (identity) kavramını anlamaya çalışırken birey veya toplum için “kimim?” ve “neyim?” soruları vazgeçilmez iki sorudur. Kimlik aslında bu iki soruya verilen cevaplar bütünüdür. Kimlik, çok yönlü bir kavram olarak bilinmektedir. Daha çok psikolojinin incelediği bir konu olmakla birlikte sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe,

edebiyat, teoloji, antropoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler gibi pek çok alanı kendi açısından ilgilendirmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında, *kimliği* en eski ele alan disiplin ise felsefedir. Bu, Sokrates'in "kendini tanı" ifadesi ile başlamaktadır (Gözübüyük Tamer, 2014: 83). Antik Yunan Felsefesi iyi insan olmakla ilgili pek çok erdemi içerdiği için ahlaki ve ontolojik anlamda kimlik kavramına başvurmuştur.

Psikolojide kimlik kavramı bireyin süje olma yeteneğine vurgu yapılarak ele alınmıştır. Kimlik için daha çok "benlik" (self) kavramı kullanılmıştır. Burada bahsedilen benlik kavramı bireyin kim olduğunu tanımlamak için, bireyin kendisine ait saydığı ve sosyal bir duygu ile değer atfettiği özelliklerdir. Yani bireyin diğer insanlarla ilişkisi incelenmektedir. Sosyolojide ise kavram, daha çok yeni olarak ele alınmakla birlikte toplumsal ve bireysel anlamda kullanılmıştır (Bilgin, 1996: 158; Özdemir, 2001: 108).

Kimliğin iki temel yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bir birey veya grubun kendisini nasıl gördüğü ve tanımladığı ile ilgilidir. İkincisi ise birey veya grubun kendisi dışında diğer birey veya gruplar tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiği ile ilgilidir. Yani birey veya grubun kimleri kendisine yakın hissettiği ve kimlerden hissettiği ile ilgilidir. Bu nedenle kimliğin psiko-sosyal bir yönü vardır. Bu yönüyle kimlik sosyal psikolojinin de kapsamına girmektedir (Bilgin, 2007: 11).

Kimlik kompleks bir kavram olduğu için, bakıldığı açıdan farklı tanımlarla ifade edilmektedir. Çok boyutluluğa ve çeşitliliğe sahip olan kimlik için tek bir tanım yapabilmek mümkün değildir. Burada Aydoğdu tanımların tümünün odak noktasının "özne" olma vurgusu taşıdığını ifade etmektedir. Kimlik (identity) kavramı, Latince "idem" kökünden türetilmiştir. Bu kavram aynılığı ve sürekliliği içermektedir. Türkçe'de ise kimlik, "kim" soru kökünden türetilmiştir. Zorunlu bir mensubiyeti yani *aidiyeti*, aynı olmayı, yek olmayı, hangi kişi olmayı ifade etmektedir (Aydoğdu, 2004: 117).

Neumann kimliği değişken, *çok boyutlu ve daima yeniden düzenlenen bir fenomen* olarak görmekte ve bu yüzden de tüm kimliklerin muğlak olduğunu ifade etmektedir (Akdemir E., 2009: 5). Bilgin'e göre ise kimlik "bir birey veya grubun kendini tanımlaması ve kendini diğer kişi ve gruplar arasında konumlandırması"dır (Bilgin, 2007: 11).

W. E. Connolly kimliği bireylerin seçerek istediği veya rıza gösterdiği şeylerden çok, *ne olduğu ve nasıl tanındığı* ile ilişkilendirir. Aynı zamanda ona göre kimliğin var olabilmek için bir farklılığa ihtiyacı vardır ve kendi varlığını güvenceye

alabilmek için farklılığı ötekiliğe dönüştürür. P. Gleason kimliği “ben kimim?” ve “ben nereye aidim?” sorularıyla bağlantılı bir kavram olarak görmektedir. Sosyal bilimlerde kimliğin birey ve toplum arasındaki ilişkiden söz etmek için kullanıldığını ifade etmektedir. J. Weeks kimliğin *bireyler arasında aynı veya farklı noktalar bağlamında bir aidiyet problemi* olduğunu ifade etmektedir. Weeks’in bahsettiği kimlik tanımından, benliğin nasıl tanımlandığı ve başkalarıyla ilişkili olarak nasıl sınıflandırıldığı anlaşılmaktadır. Bauman kimliği *belirsizlikten kaçış* olarak tanımlamaktadır. Yani bireyin yaşadığı hayatta kendine bir konum araması esnasında kendi yetersizliğini ve tamamlanmamışlığını kabul etmesidir (Dalbay, 2018: 162-163).

Lewellen kimliğin, bireyin kendisini nasıl algıladığı, bireyin çevresi tarafından nasıl algılandığı ve bireyin sosyal bilimciler tarafından nasıl algılandığı olmak üzere üç şekilde algılanabileceğini söylemiştir. Yani onun kimlik tanımı algılar üzerinedir (Lewellen, 2002: 92).

A. Wheelis’a göre kimlik *insanın çabalarının, değer yargılarının ve sonuç olarak kişinin bu değer yargılarıyla davranışlarının birbirine ahenkle uymasıdır* (Kula, 2001: 44). R. Brubaker ve F. Cooper’a göre kimlik ele alınış biçimine göre farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Bu anlamlar bazen çok güçlü bazen de çok zayıf olabilmektedir. Onlara göre kimlik *tüm bireylerin ve tüm grupların farkında olarak veya olmaksızın sahip olduğu veya olması gereken bir şeydir* (Brubaker ve Cooper, 2000: 10).

Akademik platformda kimlik kavramını ilk kez kullanan kişi olan Erik Erikson kimliği, “paylaşılmış belli bir dünya imajının ayniyetine ve sürekliliğine olan inanç” şeklinde tanımlamıştır. Erikson bireyin gelişimini ergenliğin başlıca ödevi olarak görmüş ve kimlik kavramını ergenlikteki gelişimin canlandırıcı süreklilik ve aynılık duygusuna ilişkin kullanmıştır. Ona göre olgun bir kimliğe sahip olmak, başarılı bir gelişim için çok önemlidir (Erikson, 1970; Davidman ve Greil, 2016: 549). Marcia kimliği *bireyin dürtülerinin, yeteneklerinin, inançlarının ve bireysel geçmişinin dinamik bir örgütlenmesi* olarak görmektedir (Atak, 2011: 184-185). R. Jenkins kimliği, *birey veya toplulukları sosyal ilişkilerde diğer birey veya topluluklardan ayırt eden özellikleri* olarak görmektedir (Fearon, 1999: 4). TDK’ya göre ise kimlik “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü”dür (Türk Dil Kurumu Sözlükleri).

Kimlik kavramıyla ilgili görüş ve tanımlamalar değerlendirildiğinde genel olarak bir tanım yapılabilir. Buna göre kimlik, bireyin tüm gelişim dönemleri boyunca

özellikle de adolesan yani ergenlik döneminde *diğer bireylerle özdeşleşmesi sonucu, bir süreklilik ve tutarlılık içerisinde yetişkinlik rolü, neye inanıp değer verdiği ve beklentileri hakkındaki toplu bilincidir* (Kula, 2001: 44).

Kimlik kavramının köklerinin çok eskilere dayandığını söyleyemeyiz. Sosyal bilimler alanında 1940'lardan sonra 1950'li yıllarda ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. 1970'lerde popülaritesi artmıştır. Psikoloji ve sosyal psikoloji kapsamında ele alınmaya başlanmış, 1980'lerden itibaren ise kimlik oluşumunda bireyin kendisinden çok toplumun etkili olduğunun fark edilmesiyle birlikte daha çok sosyoloji, sosyal antropoloji ve siyaset kapsamında incelenmeye başlanmıştır. P. Gleason kimlik kavramının on altıncı yüzyıldan beri İngilizce'de kullanılagelen bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Kimlik kavramı ağırlıklı olarak yirminci yüzyılda incelenmiş ve sistematikleştirilmiştir (Erdem, 2015: 38; Fearon, 1999: 35-36; Süner, 2006: 12).

Kimlik, en yalın tanımıyla "ben kimim?" sorusunun cevabıdır. Birey bu soruya yanıt verirken kendisinin, kendisiyle alakalı düşüncelerinden ve çevresel faktörlerden etkilenir. Yani bireyin benlik bilinci veyahut bireyselliğiyle alakalı başkalarının düşünce ve algısı olarak tanımlanabilir. Bu yüzden bireysel gelişim ve kimlik psikolojide araştırma konusu olmuştur. Kimlikten söz ederken tek bir faktörden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bireyi tanımlayan pek çok özellik bulunmaktadır. Bu özellikler bireyin kimliğini oluşturmaktadır. Bu manada kimlik bireye ait özgün bireysel tecrübelerin, hafıza ve hatıraların, cinsiyetin, etnik kökenin, kültürün, dini yönelimin ve buna benzer faktörlerin yansıması durumundadır (Erikson, 1970: 15).

Kimliğin oluşmasında, psikolojideki bireyin gelişim dönemleriyle bağlantılı teoriler önemlidir. Psikanalist ve psikiyatr olan Erikson'un kimlik kuramı bu teorilerin ilki sayılabilir. Erikson kimliği bireyin gelişimine bağlamıştır ve psiko-sosyal gelişimi sekiz evreye ayırmıştır. Bu sekiz evreyi bebeklik ile başlatıp yaşlılık ile sonlandırmaktadır. Erikson'un bu psiko-sosyal gelişim evreleri tüm yaşam boyunca devam etme özelliği göstermesiyle ve toplumsal öğeler içermesiyle diğer psikanalitik yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Erikson'un gelişim kuramı bireylerin bilişsel, duygusal ve toplumsal yönlerini dikkate alarak bunlar arasında bağlantı kurmaya çalışır. Psiko-sosyal gelişimde çocuk, kendi hayatını devam eden toplumsal hayatın içerisinde bulur ve kültür çocuğun gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Her kültür, çocuğun psiko-sosyal gelişimini her yaşa uygun şekilde yönlendirmekte, artırmakta ve bu kültür içerisinde değişiminin zamanı konusunda farklılıklar göstermektedir. Bu durumda kimlik keşfi süreci, kendini ve toplumu kabul etmeyi içermektedir. Birey

yaşamın her döneminde “ben kimim?” gibi sorular sormaktadır. Fakat ergenlik döneminde kendini sorgulama yoğunluk kazanmaktadır. Bunlar kişisel olarak kendisini nerede ve nasıl tanımladığı şeklinde sorular olabildiği gibi içinde yaşadığı toplumdaki konumuyla alakalı sorular da olabilmektedir (Atak, 2011: 166). Kendisinin yaşadığı toplumdaki rolünü, yerini, amacını, idealini aramaya başlar ve kendisine “ben neyim?” sorusunu sormaya başlar. Ergenin cevabını aradığı bu sorulara verdiği her cevap kimliğini oluşturmaktadır. Genç, bu sorulara bulduğu her bir yanıtla kendi başına karar verebilme, bağımsızlık, sorumluluklarını üstlenebilme, hayat felsefesi oluşturma, çeşitli inanç ve değerlere sahip olma, sosyal statü, mesleki rol, geleceğe yönelik beklentiler oluşturma gibi kimliğe yönelik birtakım özellikler edinmektedir (Kula, 2001: 45-46).

Erikson kimliği kültürel bir bağlamda değerlendirmiştir. Erikson psiko-sosyal kuramını, bireyin biyolojik yapısı, psikolojisi, sosyal onaylanma duygusu, kişisel deneyimleri ve tarihsel bağlamdaki karşılığı arasındaki etkileşimi kapsayacak şekilde oluşturmuştur. Buna göre kimlik, bireyin geçmişte ne olduğuyla ilgili kendi hissiyatını kapsadığı gibi başkalarının gözünde şu an ne olduğu ve gelecekteki beklentilerini de kapsamaktadır (Atak, 2011: 167; Ayten, 2012: 105).

Marcia, Erikson’un psiko-sosyal kuramını genişletmiş ve daha işlevsel hale getirmiştir. Ergenlik evrelerinden yola çıkarak bir tipoloji geliştirmiş ve aralarında bir hiyerarşi bulunan dağınık, askıya alınmış (moratoryum), ipotekli ve başarılı olmak üzere dört kimlik statüsü belirlemiştir. Marcia’ya göre kimlik oluşturma süreci sorgulamayı, irdelemeyi ve karar vermeyi gerektirmektedir. Bundan dolayı dört statü belirlemiş ve kimliği “araştırma” ve “karar verme” düzeylerine dayandırmıştır. *Araştırma boyutu* alternatif hedefler, roller ve değerler hakkında düşünmeyi, *karar verme boyutu* ise yapılan araştırmanın gelecekte davranışa dökülmesi durumunda iradi bir tercihi ifade etmektedir. Ergen, kimlik gelişimini sağlarken kişiler arası alanda arkadaşlık, flört, cinsiyet rolü gibi unsurları ve dini inançlar, meslek tercihi, politik seçimler, hayat felsefesi gibi ideolojik unsurları araştırır ve karar verir. Marcia’nın kuramına göre, ergen verdiği kararlar sonucunda başarılı kimlik statüsüne ulaşarak en üst düzey sayılan kimlik statüsüne ulaşmış olur (Atak, 2011: 185; Ayten, 2012: 106). Bireyin gelişim dönemlerine bağlı teoriler bunlardan ibaret değildir. Fakat Erikson ve Marcia’nın teorileri bu teorilerin kökeni sayılabileceğinden, konumuz itibarıyla bu iki teoriye değinmekle iktifa ediyoruz.

Kimlik, tamamıyla insana özgü bir kavramdır. Kimliği oluşturan iki faktör vardır. Bunlardan birincisi *tanınma* ve *tanımlama*, ikincisi ise *aidiyettir*. Tanınma ve

tanımlama bireyin, toplum tarafından nasıl tanındığı ve kendisini nasıl tanımladığıdır. Aidiyet ise bireyin kendini herhangi bir toplumsal gruba dahil hissetmesidir. Burada bir noktanın öneminden söz etmek gerekmektedir. Her ne kadar toplum bireye bir kimlik atfetmiş olsa bile birey kendisini o kimliğe ait hissetmiyorsa, o kimliğe aittir, denemez. Kimlik oluşumu esnasında toplum tarafından bireye pek çok kimlik seçeneği sunulmaktadır. Birey bu seçeneklerden istediğini kendi iradesiyle benimsemektedir. Her ne kadar kimlik seçiminde hür gibi görünse de, bireyin yargılarını oluşturan etken, yaşadığı toplum olduğu için seçimi sırasında içinde bulunduğu toplumun değer yargılarından bağımsız kararlarda bulunamamaktadır. Yani başka bir ifadeyle bireylerin günlük hayatta kullandığı değer yargıları kimliklerine göre şekillenmektedir. Bir bireyin farklı zamanlarda kullandığı birkaç farklı kimliği bulunabilmektedir. Mesela, bir insan hem Müslüman hem Türk hem erkek hem baba hem öğretmen hem de eş kimliğine sahip olabilmektedir. (Gözübüyük Tamer, 2014: 83; Süner, 2006: 12-13).

Kimliğin var olabilmesi için karşısında farklı bir olgu bulunmalıdır. Birey kimliğini oluştururken, kendisini diğerleriyle karşılaştırarak onlardan farklılaşan yönlerine göre bir kimlik oluşturur. Toplum bir kimlik oluşturuyorsa, diğer bir toplumdan farklı yönlerini vurgulayarak bir kimlik oluşturmaktadır. Bu yüzden kimlik kendi kesinliğini güvenceye alabilmek için farklılığı ötekiliğe dönüştürür ve kendi özdeşlik alanını belirler. Farklılık ötekiliğe dönüştürülürken iki ayrı kavram ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar: “Biz” ve “Onlar”dır. “Biz” ve “onlar” ayrımında onların hiçbirisi “bizden biri” değildir. Kendi kimliğimizi anlamlandırabilmek için kendimizi “onlar” karşısına koymamız gerekir. Yoksa kimliği anlamlandırmak oldukça güç hale gelmektedir. Burada kimliği anlamlandırmada “öteki”nin önemi ortaya çıkmaktadır. Kimliği oluştururken “öteki” sadece muhalif bir unsur olmaktan çok kimliğin oluşumunda kurucu bir unsur olarak işlev görmektedir. Yani kimlik “öteki” ile karşılaşıldığı anda, birey veya toplum kendisini diğerlerinden ayıran şey üzerinde düşünmeye başladığında ve kendisi gibi davranmaya çalıştığında somut olarak kendini göstermektedir (Özdil, 2017: 386).

Kimlik oluşturma süreci birey ve toplum için aynı şekilde seyretmektedir. Buna göre kimlik oluşturma süreci farklılıklar üzerinden olmaktadır, denilebilir. Yani “diğerleri”nden, “ötekiler”den farklı olunan noktalar üzerine inşa edilmektedir. Bu noktada birinin kimliği, “diğerinin olmadığı şeyler”dir, denilebilmektedir. Ben “iyiyi ve düzeni”, öteki ise benim olmadığım şeyi yani “kötüyü, tehlikeyi ve düzensizliği” simgelemektedir. Bu şekilde “biz” ve “öteki” üzerinden tanımlanan kimlikler

sayesinde, insanlar kendilerini ve çevrelerini etnik, ulusal, sınıfsal, dinsel ve cinsel gibi farklı kimlik gruplarına ayırmaktadır. Bu şekilde zaten oldukça karmaşık olan günlük yaşamı, basite indirgemekte ve daha anlaşılır hale getirmektedir (Sarı Ertem, 2012: 194-195).

Kısaca özetleyecek olursak kimlik duygusu bir kez edinildiğinde birey ile dünya arasında bir aracılık görevi yapar. Yaşanılan olayları ölçen ve değerlendiren bir mekanizma işlevi görür. Bundan dolayı da bireylerin motivasyonlarının, tutumlarının ve tepkilerinin belirlenmesinde oldukça önemli bir role sahiptir (Bilgin, 1996: 197). Ayrıca kimlik tanınma ve tanımlanma ihtiyacına cevap vermektedir. Çünkü birey veya toplum daima kendisini anlamlandırma ve tanımlama ihtiyacı hissetmektedir. Bunu yaparken de bir başkası üzerinden kendisini anlamlandırma yoluna gitmektedir. "Ben ötekinin olmadığı şeyim" önermesi üzerinden kendisini tanımlamaktadır. Aynı zamanda kimlik bir aidiyetin de ifadesidir. Çünkü bireyler çoğu zaman kendilerini belli bir etnik, dini, siyasi veya toplumsal gruba aidiyetleriyle tanımlamaktadırlar. Bu da, bireylerin kolektif bir kimliğe aidiyet benimsediklerinin ifadesidir.

Sosyal bilimlerde kimlik iki şekilde ifade edilmektedir. Bunlar "Bireysel Kimlik" (Individual/Personal Identity) ve "Kolektif Kimlik" (Social/Group/Collective Identity) şeklindedir (Fearon, 1999: 2).

1.1.1.Bireysel Kimlik

Öncelikle ifade etmek gerekirse kimlik birey tarafından yaşanmakta olan psikolojik bir kavramdır. İnsan yaşadığı evrende kendisini konumlandırmak isteyen bir varlıktır. Yaşadığı evrende yerini ararken doğada, varlıksal manada, cinsel anlamda, düşünsel anlamda kendine bir yer bulmak istemektedir. Bundan dolayı kendisine kim veya ne olduğuna dair sorular sormakta ve bulduğu yanıtlar bireysel kimliğini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle bireysel kimlik, bireyin benliğine yani özüne yönelik yapmış olduğu bir seyahatidir.

Birey varlığını ancak kimliği ile tanımlayabilmektedir. Çünkü yaşamda bir duruş ihtiyacı hissetmektedir. Arzuları, hayalleri olan, yaşam ile ilişki kurma, deneyimleme, kendini tanıma ve çeşitli kolektif aidiyetlere katılma isteği ve ihtiyacı olan bir varlıktır. Bu ihtiyaçlardan hareketle kimlik, kişinin nitelik ve özelliklerinin tümünü bireysel bir tercih ya da bir istek üzerine temellendirmektedir. Aslında kimlik kavramıyla ilgili en temel tanım bireyin 'ben kimim?' sorusuna verdiği cevaplardır. Bu

soru “ben”in tanınmasını ve tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda, kimliğin serüveni içeriden dışarıya, psişik olandan toplumsal olana doğru incelendiğinde “benlik” kavramı ön plana çıkmaktadır. Benlik, bir öz bilinç yani kendi bilinçli varlığının bilincinde olma halidir. Birey sadece bir şeylerin bilincinde olmaz, aynı zamanda bir şeylerin bilincinde olan bir varlık olarak, kendisinin de bilincinde olur. İşte bu öz bilinç, bireyin kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Çünkü öz bilinçli varlıklar kendilerine özgü bir özellik olan tanımlanma ihtiyacına sahiptirler. Bu tanımlanma özelliği onları diğer varlıklardan farklı kılan bir özelliktir. Böylelikle kimliğin temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilen tanımlama, insana özgü bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Buna, bireyin varlığıyla ilgili tüm manaları ve değerleri içine alan öznel bir duygu olarak, bireysel (kişisel) kimlik denilebilir (Gözübüyük Tamer, 2014: 84-85). Kısacası bireysel kimlik, bireye “sen kimsin?” sorusu sorulduğunda diğerlerinden ayırt edici olarak kendisini tanıtmak için verdiği cevabın tamamıdır (Fearon, 1999: 11).

Şunu da ifade etmeliyiz ki kimlik kavramı *benlik*, *kendilik* ve *kişilik* kavramlarıyla karıştırılmamalıdır. Kişilik kavramı kişiler arası ilişkilerde daha çok görülmektedir. Çünkü bireyin kendisiyle ilgili duygu, düşünce ve davranış biçimlerini ifade etmektedir. Benlik kavramı ise Freud’un yapısal kuramında bahsettiği ruhsal aygıtlardan yani id, ego, süperegö’den biridir. Kimlik için aynılık, süreklilik ve kalıcılık algısı önemlidir. Bireyin toplumda kendisi gibi olan bireylerle benzerliklerini ifade etmekte ve onlarla bir araya getirmektedir. Bireyin sosyal ilişkilerdeki konumunu belirlemektedir. Böylece kimlik kişinin “ne olduğu, kim olduğu” ile ilgili sorulara verilen cevaplardır (Kaleci ve Solmaz, 2019: 459-460; <https://psikoloji-psikiyatri.com/kimlik/> Erişim Tarihi: [05.02.2020]).

Kimlik, bireyin benlik kurgusunun (self-construal) tamamını içermektedir. Kendisini şimdi nasıl tanımladığıyla, geçmişte nasıl tanımladığı ve gelecekte nasıl birisi olmayı hayal ettiğine dair algılamalarının tamamını ifade etmektedir (Ayten, 2012: 106). Bireysel kimlik bireyi sosyal hayatta özel hissettiren, çoğunlukla değişmeyen, diğerlerinden ayırt edici özelliklerinin bir ifadesidir (Fearon, 1999: 2).

Seul’e göre bireysel kimlik, bireyin benlik duygusunun nispeten kararlı unsurlarını ifade etmektedir (Seul, 1999: 554). Yani değişmesi oldukça zor unsurları içermektedir. Bu nedenle insan bilincinin düşünme, algılama, yorumlama gibi öznel gerçeklikleri; ten rengi, göz rengi, cinsiyeti gibi nesnel gerçeklikleri bireyin kişisel bir kimlik oluşturmada etken özelliklerdir. Birey bu özelliklerin bazılarını doğuştan getirmiş olmakla birlikte edinmiş olduğu kimlik, eylemlerinden bağımsız olmayıp

tercihleriyle de alakalıdır. Birey aldığı eğitime, içinde yaşadığı sosyal yapıya, kültüre, ekonomik şartlara göre kimliğini oluşturmaktadır. Edinilen kimlikler arasında belli bir hiyerarşi olmamakla birlikte kimliği oluşturan unsurlar kişiye göre değişiklik gösterebilmektedir. Amin Maalouf bu durumun bireyin *tehdit altında gördüğü* kimlik yapısına göre değişebileceğini ifade etmiştir. Yani dini kimliğini tehdit altında gören bir birey dinsel aidiyetini, milli kimliğini tehdit altında gören bir birey milli aidiyetini ön plana çıkarabilmektedir (Sarı Ertem, 2012: 193).

Kimlik kavramı bireyden başlayarak toplumsal alana kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır. Birey, psikolojik özelliklerinden dolayı kimlik inşasında oldukça önemlidir. Bundan dolayı bireysel ve toplumsal bir olgu olan kimliğin temelinde bireyin kendisi yer almaktadır. Fakat birey, toplumsal hayattan ayrı olarak düşünölemeyeceğı için, kimliğin toplumsal bağlamı ele alınmaksızın yapılacak bir değerlendirme hatalı olacaktır (Yanık, 2013: 229).

Erikson'un teorisinde kimlik, psiko-sosyal manada bireydeki ego sentezinin ve yine bireyin grup içindeki rolünün tamamlanmasına dayanmaktadır. Kimlik pozitif bir yaklaşım sergileyerek günlük hayatta yaşanan bütün olaylara karşı kararlı ve tutarlı davranmaktır. Bu kararlı olma durumu belirli bir süreçtir. Bu süreç en sonunda bireyin kolektif/sosyal kimliğinin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Buna göre kolektif/sosyal kimlik, bireyin kendisini sosyal bir çevreye göre tanımlamasının ve konumlamasının bir ifadesidir. Yani toplumsal hayata uygun davranış kalıpları sergilemesidir. Bu durumda birey toplumdaki bağımsız bir varlık olmadığı için, o toplumda ve kültürde dünyaya geldiğı, aynı zamanda yaşamına devam ettiğı için bireysel kimliğı toplumsal kimliğıyle beraber etkileşimli olarak oluşmaktadır. İnsan, ontolojik olarak bir grup-varlık olduğu için 'ben kimim?' sorusuna verilen cevabın oluşturduğu bireysel kimlik, her zaman -şöyle ya da böyle- 'biz kimiz?' sorusuna verilen cevabı da, yani mensubiyet ve aidiyet unsurlarını da içermek zorundadır (Yanık, 2013: 228-229).

1.1.2.Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik (collective identity) literatürde toplumsal kimlik, sosyal kimlik, grup kimliğı gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Kolektif kimlik belli kurallar çerçevesinde üyesi olunabilen, nitelik ve karakteristik özellikleriyle diğer toplumlardan ayrılan sosyal bir kategoriye sınıflandırılan insan topluluğudur (Fearon, 1999: 2).

Birey kolektif kimliğin en temel faktörüdür. Her bireyin kendisine ait kişisel kimliği bulunmaktadır. Bireysel kimlikler modern dönemle birlikte ön plana çıkmıştır. Bireyler arasındaki benzerliklerden ziyade farklılıklar üzerine kurulmuştur. Birey, bireysel kimliğini oluştururken toplumsal hayatın içerisinde kendi algıladığı dünyayla bağlantılı bir şekilde kendini tanımlama olanağı bulabilmektedir. Bu aşamada birey, diğer bireylerden farklı bir kimlik edinme çabasında olur. Bu farklılık duygusu diğer bireyleri öteki olarak algılamasına neden olmaktadır.

İnsanlar çeşitli gruplar içerisinde yaşamaya devam ettikleri için aile, din ve millet gibi farklı kolektif kimlikler edinmekte ve devamlı olarak bu kimliklere girip çıkmaktadırlar. Kimliklerini içinde bulundukları duruma göre seçip kendilerine farklı bir kimlik inşa etmektedirler (Özdil, 2017: 388-389). Her birey -öyle ya da böyle- bir grubun elemanıdır. Çünkü kişiler arası ilişki insanların temel ihtiyaçlarından biridir. Bu manada Schutz kişiler arası üç temel ihtiyaçtan bahsetmektedir. Bunlar bir gruba “dahil olma ihtiyacı”, grupta olanlardan sorumlu olmayı ifade eden “kontrol ihtiyacı” ve “sevilme ihtiyacı”dır. İnsanın çeşitli özelliklerinden dolayı bireysel bir yönü olmakla beraber sosyal bir yönü de bulunmaktadır. Bundan dolayı yaşadığı toplumdan ayrı değerlendirilmesi mümkün değildir. Birey, içinde yaşadığı toplumun değer ve normlarını kabul edip onunla özdeşleştiği için bireysel kimliğe verilen cevaplar çoğu zaman grup aidiyetine de gönderme yapmaktadır. Bu meyanda kolektif kimlikte iki unsur yani *grup mensubiyeti* ve *aidiyet* oldukça önemli görülmektedir (Bilgin, 1996: 6-7; Özdil, 2017: 391).

Kolektif kimlik bireylerin ait olduğu toplumsal çevrenin diline, dinine, gelenek ve göreneklerine, sanatına, değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği aidiyet bilincini ifade etmektedir. Birey ait olduğu toplum ve diğer toplumlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları kendi toplumsal kimliğine yüklediği anlam çerçevesinde tanımakta ve buna göre hareket etmektedir. Bireyin toplumsal hayata adaptasyonu, ait olduğu kolektif kimliğe göre şekillenmektedir. Bu yüzden günlük hayattaki uygulamalarını da kolektif kimliği belirlemektedir. Bu yönüyle kolektif kimlik bireyin bütün hayatını etkilemektedir (Özdemir, 2001: 108).

Özetle kolektif kimlik bireylerin kendi benliklerinin içinde bulundukları sosyal gruba göre şekillenmesini ifade etmektedir. Birey çevresini çeşitli şekillerde sınıflandırma yaparak anlamlandırmaktadır. Yani birbirine denk veya benzer olayları, objeleri ve kişileri bazı ortak niteliklerinden hareketle kategorize ederek algılamaktadır. Bu süreçte birey çevresine uyum sağlarken aynı zamanda çevresinden aldığı bilgiyi kendisinde önceden var olan kategori sistemine

yerleştirmekte ve ona göre yorumlamaktadır. Değerler, normlar, ideolojiler, amaç ve beklentiler bireyin mensup olduğu veya olmadığı kolektif kimliklerin sınırlarını belirlemektedir. Bu kriterler iç grup ve dış grup ( teki)  yelerinin nasıl algılanıp tanımlanacağını belirleyen unsurlardır. Birey burada kendilik tanımını oluşturmak için uygun bir sistem üreterek onun toplumdaki yerini belirlemeye çalışmaktadır. Bireyler bağlı oldukları grupları olumlu görme ve değerlendirme eğilimindedirler. Kendi grupları ile ilgili değerlendirmeleri de bir başka gruba ( teki) bağlı olarak edinmektedirler. Çünkü Turner’a göre bireylerin kendilerini bir başkasıyla kıyaslama yapmadan değerlendirebilmeleri mümkün değildir. Birey veya gruplar kendi kimliklerini * teki* ile anlamlandırıp tanımladıkları için * teki* birey veya grupla kendilerini kıyaslama yoluna gitmektedirler. Yani kimliklenme işlemi farklılıklar üzerine gerçekleştirilmektedir. Bu durumda aynı grubu paylaşan bireyler arasında farklılıklar azaltılıp benzerlikler artırılırken, farklı gruplar arasındaki benzerlikler azaltılmakta, farklılıklar abartılmaktadır. Yani i grupta fertler çeşitli şekillerde benzerlik göstermekte ve birbirleriyle özdeşleşmektedir. Bireyler dil, din, gelenekler, örf ve adetler, toplumsal değerler, kültür, ahlaki yapı, dünya görüşü, yaş, cinsiyet, meslek, eğitim, coğrafya, ırk, toplumsal sınıf, tarihsel birikim, akrabalık, organize sosyal gruplar, toplumsal roller, siyasi ve politik görüş gibi çeşitli konularda benzerlik göstermektedirler. Bu da bireyleri iç grup taraftirliği yapmaya iten bir durumdur. Buna göre i gruba olumlu nitelikler yüklenmekte, dış ( teki) gruba ise kendilerinin zıddı oldukları için olumsuz nitelikler atfedilmektedir. Bu meyanda iç grup heterojen bir yapıda görülürken, dış grup homojen bir yapıda görülmektedir. Yani i grubun içerisindeki farklılıklar olağan karşılanmakta, “bizim iyimiz de var, k t m z de” bakış açısına sahip olunmaktadır. Fakat dış grup homojen bir şekilde görülmekte ve *onların hepsi aynı ve hepsi kötü* bakış açısı edinilmektedir. Bireyler din, ırk ve mezhep başta olmak üzere çeşitli kolektif kimliklere aidiyet benimseyebilmektedirler (Gözübüyük Tamer, 2014: 94; Yapıcı, 2004: 68; Yapıcı, 2016: 42-44).

Ayrıca sosyal aidiyetleri olan tüm bireylerin birbirlerini tanıma mecburiyetleri de yoktur. Vamık Volkan grup kimliğini, *yaşam boyunca karşılaşmaları asla mümkün olmayacak milyonlarca insanın bazı ortak özellikler taşıması ve kalıcı bir aynılık duygusu paylaşması* şeklinde tanımlamıştır. Volkan’a göre kimliklerin hepsi çocukluk döneminde oluşmaktadır. Bunlar ister etnik, ister milli, ister dini olsun çocuklukta temelleri atılmakta ve oluşmaya başlamaktadır (Volkan, 2009: 4-5).

Kolektif kimlikler bireysel kimliklere göre değişmesi oldukça zor olan bir yapıya sahiptir. Sağlamlıklarında beton gibi oldukları söylenebilir. Çünkü uzun bir

tarihsel süreç içerisinde oluşmaktadırlar. Bundan dolayı yok edilmeleri de kolay olmayacaktır (Özdil, 2017: 387).

Kolektif kimlik çeşitlerinden biri olan dini kimlik de taraftarlarından yüksek düzeyde bağlılık istediği için inanan bir insanın dini kimliğini kaybetmesi neredeyse imkansız hale gelmektedir (Seul, 1999: 559). Bundan sonraki başlıkta bireyin hayatında güçlü bir kimlik özelliği sergileyen dini kimlik türü incelenecektir.

1.2.KİMLİĞİN DİNSEL BOYUTU

Dini kimlik bir kolektif kimlik bileşenidir. Burada dinin toplum ve kültür için vazgeçilmez bir unsur olduğu söylenebilir. Çünkü insan dinsel duygulara sahiptir ve bunu her zaman ifade etmek istemektedir (Ünal, 2010: 17). Din de, getirdiği ilkeler yoluyla insanın çeşitli manevi ihtiyaçlarına cevaplar sunmaktadır. İnsan bilmediği bir diyarda yaşamaya çalışırken elbette bir rehber ihtiyacı duyacaktır ve bu rehber inanan insanlar için dindir. İnsanlık tarihinden beri tüm insanlar idrak etmeye başladığı andan itibaren varlığına bir anlam kazandırma adına bazı sorulara cevaplar arar. Kendisine “ben kimim?”, “nereden geldim?”, “nereye gideceğim?”, “yaşamımın anlamı nedir?”, “neye veya nereye aitim?” gibi sorular sorar. Din de içerisinde insanın bu cevaplayamadığı sorularına cevaplar barındırır; yani bir kimlik oluşturmada yardımcı bir unsurdur. Din insanların gerçek anlamda kim olduklarıyla ve kimlikleriyle oldukça bağlantılıdır. Bu manada din, bireylerin ve toplumların kimlik inşasında anlam ve aidiyet ihtiyacını karşılama işlevi görmektedir, denilebilir (Davidman ve Greil, 2007: 549).

Fakat kimlik kavramı sosyal bilimlerde bir araştırma alanı olmasına rağmen din konusu gözden kaçmış görünmektedir. K. A. Cerulo, K. A. Appiah ve H. L. Gates gibi araştırmacılar kimliğin kaynağı olarak dine yer vermemişlerdir. Fakat din sosyologları göçmenler için grup kimliğini ve dayanışmayı devam ettirmede dinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir (Peek, 2005: 296-297).

Bir dini inanca sahip bireyi tanımlamak için “dini kimlik” kavramını ilk kullanan kişi Hans Mol olmuştur. Daha sonra Jeffrey R. Seul kavrama derinlik kazandırıp açıklamıştır. Bu iki bilim insanına göre dinler ortak bir dini gelenek üzerine temellendirilmiş, metafiziksel ve etik inançlara dayandığı için bireylerin kendileriyle alakalı yargılarında ve dünya görüşlerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Seul, dinlerin bireyler ve gruplar için istikrarı sağlayan en güçlü kimlik türünü sağladığını savunmaktadır. Hans Mol'e göre ise din “kimliğin kutsallaşması"dır. Kısaca dini norm

ve değerler, kutsal metinler ve uygulamalar (ibadetler) vasıtasıyla iletilmekte ve üstün çekiciliklerinden dolayı bireyleri diğer etki türlerine göre daha fazla etkisi altına almaktadır. Buna göre dini geleneklerin inanç şekli, ritüelleri, etik kuralları gibi ayırt edici özelliklerinin bireylerin yaşamları, dünya görüşleri, benlik kavramları ve benlik temsili üzerindeki etkisi tartışılmaz bir gerçektir (Davidman ve Greil, 2007: 549; Moulin, 2013: 4-5; Seul, 1999: 558). Bununla birlikte dini gelenekler bireylerin ve grupların kimliklerini tehdit eden karmaşık durumlara karşı onlara hazır cevaplar sunmaktadır (Seul, 1999: 559).

Din, bireyin kimliğini oluşturma sürecinde geçmişten beri önemli bir yere sahiptir. Çünkü yaşanan dünyanın anlamını oluşturma görevini üstlenen en önemli yapıdır. Birey, şahsi olarak hayatının her döneminde kendini tanıma ve tanımlama ihtiyacı hissetmekle beraber yaşamın anlamını da sorgulamaktadır. Nereden geldiğini, nereye gideceğini merak ederek sorular sormaktadır. Yaşam içerisinde kendisine aidiyet alanları aramaktadır. Dolayısıyla bunların cevabını bulabileceği bir referans grubuna ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada din önemli bir işleve sahiptir. Din bireye belli inanç, ritüel ve ahlak kuralları çerçevesinde birtakım ikna edici cevaplar da sunmaktadır. Aynı zamanda bireysel ve toplumsal olarak da aidiyetler oluşturmaktadır. Zaman içerisinde bireylere ve toplumlara kuşaklar arası aidiyet duygusu vermektedir. Din bireysel ve toplumsal kimlik oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir (Özdil, 2017: 394; Seul, 1999: 561). Bilişsel ve duygusal olarak müntesiplerini etkisi altına alması ve yönlendirmesiyle de edinilen kimliğin devamlılığını sağlamaktadır (Yapıcı, 2006: 221).

Dinler ilk ortaya çıktıkları zamanlarda yeni bir sosyal hareket görüntüsü vermektedirler. Bir yandan iç grup düzenlemesini yapılandırmaya çalışırken diğer yandan kendilerini öteki inanç gruplarından farklılaştıran söylemleriyle müntesiplerine hem bir sosyal kimlik hem de dünya görüşü sunmaktadırlar (Yapıcı, 2016: 50). Böylece grup içinde ortak bir norm ve birlik oluşmakta ve diğer gruplar da farklı sosyal aktörler olarak algılanmaktadır. Dış grup ile farklılıkların üzerinden iç grup oluşumunu, hemen hemen her din ve mezhebin ilk gelişim aşamasında gözlemlemek mümkündür (Yapıcı, 2004: 104).

Örneğin İslam dininde Hz. Muhammed'e (sav) ilk vahiyler geldikten sonra, vahyi kendi yakın çevresine tebliğ etmeye başlayınca O'nun (sav) davetine olumlu ve olumsuz tepkiler gelmiştir. Tepkilerin çeşitliliği "biz" ve "onlar" sınıflandırılması şeklinde tezahür etmiştir. Bu durumda "Muhammed'in yanında olanlar" ve "Muhammed'e karşı çıkanlar" gibi iki ayrı grup oluşmuştur. Yani artık taraflar belli

olmaya başlamıştır. Hz. Muhammed'in (sav) davetini kabul edenler ilk başta heterojen yapıdadır. Yani farklı sosyal kesimlerden bireyler barındırmaktadır. Daha sonra dinin inanç, ibadet ve ahlak prensiplerinin içselleştirilmesi ve ortak dini tecrübeler, ilk Müslüman grubu homojen bir yapıya getirmiştir. Böylece kurucusunun etrafında toplanan bu ilk cemaat, daha sonra ümmet olarak genişleyecek dini grubun çekirdeği niteliğindedir. İlk etapta dinin çerçevesi tam oluşmadığı için, iç grubu birbirine bağlayan etken *kelime-i şehadet* yani "*Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir*" ilkesidir. Daha sonra belirlenen iman esasları, ibadetler ve ahlaki öğretiler iç grubu birbirine bağlayan, bütünleştirici nitelikler olmuştur. Bu nitelikler olumlu bir kimlik edinme ihtiyacından dolayı olumlu nitelendirmelerdir. Aynı zamanda grup içinde bireyleri birbirlerine yaklaştıran ve bağlayan ifadelerdir. "*Biz vahye muhatap olanlar*", "*biz inananlar*", "*biz Müslümanlar*", "*biz namaz kılanlar*", "*biz oruç tutanlar*", "*biz doğru yolda olanlar*" gibi iç grup tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Bu durum ise bu niteliklere sahip olmayan başka kişi ve grupların bulunduğu anlamına gelmektedir. Böylece kendi gruplarını, karşıt gruplardan farklı yönleriyle tanımlayarak, Mekkeli Müşriklerden daha sonra ise Yahudi ve Hristiyanlardan farklılaşan yönleriyle tanımlamışlardır. Çünkü kimlik oluşumu, bir ötekini gerektirmekte ve ondan farklılaşan özellikler üzerine inşa edilmektedir. İç grup kendi özelliklerini dış bir dini grupla kıyaslama yaparak belirlemektedir. Bu kıyaslamalar sonucunda iç grup "İslam" ve "Müslüman" sınıflandırmasına yoğunlaşırken, diğer gruplar "Putperestler", "Mecusiler", "Yahudiler", "Hristiyanlar", "Kafirler", "Müşrikler" gibi farklı ölçülerde ötekileştirilmiştir. Bu bağlamda din, iç gruba olumlu kimlik verme adına diğer grupları değersizleştirmiştir. Müşriklerin pis oldukları ve onların Mescid-i Haram'a yaklaşmamaları gerektiği (Tevbe, 9/28), inanmayanların Müslümanlara apaçık düşmanlık ettikleri (Bakara, 2/98; Nisâ, 4/101), Müşrik, Yahudi ve Hristiyanlarla dost olunmaması gerektiği (Nisâ, 4/139, 144; Mâide, 5/41-57; Mümteherine, 60/1, 13), Müslümanların birbirleriyle kardeş ve dost oldukları (Nisâ, 4/144; Tevbe, 9/71; Hucurât, 49/10), Yahudilerin peygamber öldüren lanetli bir kavim oldukları (Bakara, 2/21; Âl-i İmrân, 3/112; Nisâ, 4/47), Yahudilerin Üzeyir'i, Hristiyanların ise İsa'yı Allah'ın oğlu kabul ettikleri (Mâide, 5/17; Tevbe, 9/30-31) düşünce ve inançları ön plana çıkarılmış, kimlik farklılıkları canlı tutulmuştur. Hatta İslam dini Semitik gelenek içinde yer almasına rağmen bundan farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Al-i İmrân suresinde "*İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi*" (Âl-i İmrân,

3/67) diyerek kendisini Yahudi ve Hristiyan geleneğinden tamamen koparmıştır. Bu ayette kimliğin oluşumunda köken arama ve bulma isteği açıkça hissedilmektedir. Çünkü ötekenden farklılık, kendine özgü bir tarihsel kökene sahip olma duygu ve düşüncesini diri tutmayı gerektirmektedir. Bu ayetle de İslam dini Yahudilik ve Hristiyanlığın bozulmuş dinler olduğunu ifade ederek kendisini bu dinlerden net bir çizgiyle ayırmıştır. Nitekim Müslümanlar Kudüs'teki Beyt-i Makdis'e dönerek namaz kıldıkları zaman, Yahudilerin "*Muhammed dinimize uymasa da bizim kıblemize dönüyor*" söylemlerine karşılık kiblenin yönü Kabe'ye çevrilmiştir. Yani kolektif kimlik, grup içinde benzerlikleri artırırken dış gruplarla da farklılıkları artırmaktadır. Bu bağlamda Müslüman kimliği oluşurken grup içi benzerlikler ön plana çıkarken diğer dini gruplardan farklılıklar göz önüne alınmıştır (Yapıcı, 2004: 111; Yapıcı, 2016: 50-55). Ayrıca her inanç temelde etnosantrik bir karakter barındırmaktadır. Etnosantrizm "mesubu olunan grubun üstünlüğüne inanma" şeklinde tanımlanmaktadır. Yani her dini inanç kendilerinin en mükemmeli temsil ettiklerini iddia etmektedir. Bununla beraber o dine inanan kişiler de etnosantrik bir tutum edinmektedir. Çünkü etnosantrizm az ya da çok her insanda bulunmaktadır. Fakat bunun yoğunluğu artarsa bireyler kendi gruplarına ilahi bir yücelik atfedip diğer gruplara karşı olumsuz duygular beslemeye başlayabilmektedir. Bunun temel sebeplerinden birisi ise insanların kendi dinlerini tartışmasız kabul etmeleri, hakikati anlama ve ona ulaşmada dini inançlarından taviz verirlerse varlık gayelerini kaybedecekleri korkusudur (Yapıcı ve Albayrak, 2002: 37). Yani bireylerin aidiyet grupları onlara olumlu bir kimlik duygusu vermektedir. Bireylerin mensup oldukları gruplara bağlılıklarını devam ettirmelerindeki en temel neden de zaten, öz saygılarını artırıcı olumlu bir kimlik veriyor olmalarıdır. Eğer bireyler mensup oldukları grupların kendilerine olumlu bir kimlik yapısı vermediğini düşünüyorsa, o grubu terk edecektir.

Din, kimliğin en önemli bileşenlerinden biri olduğu için ait olduğu sosyal grubu din üzerinden tanımlayan bireylerin diğer dini grupları ve üyelerini dış grup ve üyeleri olarak görmeleri olası bir durumdur. Yani tüm dini gruplar kimliğini bu şekilde oluşturmaktadır (Sevinç, 2019: 273).

Pargament'e göre dinin en önemli görevlerinden birisi müntesiplerine belirli bir kimlik vermektir. Her birey belli bir sosyo-kültürel ve dini bir gelenek içerisinde dünyaya gelmekte ve bu yapı içerisinde sosyalleşmektedir. Bireyin içine doğduğu dini gelenek getirdiği kültürel yapıyla ve belirlediği insan ve toplum modeliyle müntesiplerini duygusal, zihinsel ve davranışsal açıdan etkileyerek belirli bir kimlik

algısı oluşturmaktadır. Mucchielli, yabancılık hissini kaldırarak edinilen kimliğin bireylere emniyet ve güvende olma hissi verdiğini ifade etmektedir. Bu yönüyle kimlik, yaşanan toplumla bütünleşme, özdeşleşme ve aynılaşma hissi vermektedir. Bundan dolayı dini kimlik güven ve emniyet içerisinde olma duygusu hissettirmesiyle birey için başat bir hal alırsa eğer, bireyin diğer aidiyet yönleri de dinden oldukça etkilenmektedir (Yapıcı, 2006: 222-223).

Dini zihniyet yaşanan dünyayı anlamada ve anlamlandırmada sadece dine değil din dışındaki diğer unsurlara bakışı da biçimlendirmektedir. Dini bir zihniyet o dinin müntesipleri tarafından paylaşılarak yayılmakta ve insanları etkisi altına almaktadır. Bu çerçevede dünyaya bakışı şekillenen birey, davranışlarının dini kaynaklı olup olmadığını bilmesede dahi inandığı dini zihniyetin istediği tarzda hareket etmektedir. Buna göre dini kimlik kişinin o gruba aidiyetiyle kendini göstermektedir (Özdil, 2017: 394).

Birey veya toplum kendisini bir şeyle özdeşleştirme yoluyla tanımaya çalışarak kimliğini ortaya koymaktadır. Bu özdeşim sürecinde kutsal ve dini norm ve değerlere bağlanmak suretiyle kimliğini din aracılığıyla ifade etmeye çalışmaktadır. Dini gruplar ortak referanslar yoluyla kendi içlerinde de özdeşim sağlamaktadırlar. Bu benzerlikleri yönüyle 'biz' algısı oluşturmakta, dış grupları da kendilerinden farklı olmaları yönüyle 'onlar' şeklinde yorumlamaktadırlar. Onların kendileriyle alakalı görüşlerine göre de kendi iç gruplarını oluşturmakta, kendilerini "onların olmadığı şey" diye tanımlamaktadırlar.

Din, müntesiplerine toplum içerisinde uyumlu bir şekilde bir arada yaşayabilmelerini sağlayan kutsal değerler ve idealler sunmaktadır. Toplumda, dinin sunmuş olduğu bu değer ve ideallere dayanan bir 'ahlak' (etos) oluşmaktadır. Böylece din, müntesiplerinin davranışlarına kutsal bir amaç yüklemektedir. Dini öğretiler bireyler üzerinde diğer kaynaklardan oluşan öğretilere göre daha fazla etkiye sahiptir. Bunun nedeni ise bu ahlaki ve manevi değerlerin peygamber, aziz veya kutsal sayılan insanlar tarafından yaşanarak insanlara örnek olmaları durumudur. Kimlik bağlamında değerlendirildiğinde, din kimliğe kutsal bir anlam ve değer yükleyerek önemli bir tamamlayıcı fonksiyon özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır (Coşkun A., 2003: 6-7; Seul, 1999: 561).

Kısaca ifade etmek gerekirse din bireyin sadece içsel tecrübelerini kapsayan ve orada kalan bir yapı olmaktan ziyade tüm yaşamını etkisi altına almaktadır. Birey içinde yaşadığı toplumun edinmiş olduğu hazır algı kalıplarıyla dünyaya anlam vermekte ve algılamaktadır. Yani bireylerin dini-dünya görüşleri algılama,

değerlendirme, yargılama, tutum geliştirme ve davranışta bulunma eğilimlerinde belirleyicidir. Bireylerin inanç sistemleri çevresel algı ve davranışlarına etki eden en temel faktörlerdendir (Yapıcı, 2006: 224). Böylece her toplumun edinmiş olduğu belli sosyal kimliklerinin olduğu ve dini kimliğin de bunlardan birisi olduğu söylenebilir. Birey edinmiş olduğu dini geleneğe göre tavır ve davranış sergilemektedir. Bu yönüyle dini gelenek içerisinde diğer bireylerle özdeşim sağlamaktadır. Böylece dini gruba aidiyet hissetmektedir. Bu noktada problem oluşturabilecek bir hususun varlığından söz etmek gerekebilir. Bu aidiyet, bazen birleştirici olabildiği gibi bazen de diğer dini gelenek ve gruplardan farklılığı vurgulayarak ayrıştırıcı bir unsur olabilmektedir. Dini kimlik edinmede bazen sosyal ve siyasal şartlardan dolayı dini referanslardan ayrı, din dışı eski alışkanlıkların dinmiş gibi algılanması ve buna bağlı olarak şekillenen bir dini kimliğe sahip olmak problematik bir durumun ifadesidir (Özdil, 2017: 394-395).

Gelecek başlıklarda dini kimlik türlerine değineceğiz. Konumuz itibariyle tek Tanrılı dinleri ele aldığımız için üç çeşit dini kimlik türünden bahsedeceğiz. Bunlar Yahudi kimliği, Hristiyan kimliği ve Müslüman kimliğidir.

1.2.1.Yahudi Kimliği

Yahudilere, peygamber olarak Hz. Musa'yı kabul ettiklerinden dolayı Musevî de denilmektedir. Yahudiler'e göre din kanun, yasa, şariat ve kural demektir. Bundan dolayı kendi dinleri dışında bir dini asla kabul etmezler. Onlar için son din Yahudilik'tir (Güven, 2012: 937). Kutsal kitapları Tevrat'tır. Tevrat'ta neye inanılacağı açık bir şekilde belirtilmemiştir. Meleklerle iman, peygamberlere iman, ahirete iman gibi belirli inanç esaslarından bahsedilmemektedir. Bundan dolayı on ikinci yüzyılda Musa b. Meymûn on üç maddeden oluşan inanç esasları belirlemiştir. Bu inanç esasları da tüm Yahudi toplulukları tarafından ortak bir şekilde kabul edilmemiştir. Sonradan belirlenen iman esaslarına göre Yahudiler Tanrı'yı ezeli ve edebi, her şeyi yaratan, eşi benzeri olmayan bir varlık olarak görmektedirler. Peygamber olarak en büyük peygamberin Hz. Musa olduğunu ve Malaki isimli peygamberin son peygamber olduğunu, ondan sonra başka peygamber gelmeyeceğini kabul etmektedirler. Tevrat'ta yazmamasına rağmen ahirete inanmaktadırlar (Adam, 2007: 236-237).

Tanrı'nın Sina'da Hz. Musa'ya iki taş levhaya yazılmış şekilde On Emir verdiğini kabul etmektedirler. Bu On Emir Yahudiliğin temel dini ve ahlaki ilkelerini

oluşturmaktadır. Bunların ilk dört tanesi insanın Tanrı ile ilişkisinin nasıl olacağını, diğer altı tanesi ise çevresiyle ilişkisinin nasıl olacağını göstermektedir. On Emir tüm Yahudiler için oldukça önemlidir. Bu emirler Tanrı'dan başka ilah edinmemeyi, Tanrı'nın adını boş yere ağzına almamayı, cumartesiye kutsal kabul etmeyi, anne-babaya hürmet etmeyi, öldürmemeyi, hırsızlık yapmamayı, zina etmemeyi ve komşunun bir yakınına veya eşyasına hiçbir şekilde zarar vermemeyi salık vermektedir (Adam, 2007: 211-212).

Yahudilikte insan hayatı doğumundan ölümüne kadar din ile iç içe görülmüştür. Bu nedenle dini açıdan mükellef olma yaşlarını kutlamaktadırlar. Bunun için özel törenler yapılmaktadır. Erkekler, on üç yaşına geldiklerinde şeriatın oğlu manasına gelen "Bar Mitzva" töreni yapılır. Kızlar için ise şeriatın kızı demek olan "Bat Mitzva" töreni yapılır. Bu törende çocuk ilk kez sinagogda Tevrat'ı okur. Ayrıca bu töreni yapmak zorunlu tutulmamıştır (Adam, 2007: 242).

Yahudilik'te ibadet yalnızca Tanrı için yapılmaktadır. İbadet edebilmek için mabetleri olan sinagoglar kullanılmaktadır. Buraya cinsiyet ne olursa olsun baş açık giriş yapılamamaktadır. Onlar için ibadetin merkezi duadır. En önemli duaları "Şema Yisrael" (Dinle İsrail)'dir. Bu dua onlar için İslam'daki kelime-i tevhid gibidir. İbadetler, günlük ve haftalık şekilde yapılmaktadır. Günlük ibadetleri sabah, ikindi ve akşam olacak şekilde üç vakittir. Çeşitli dini objeler kullanarak ibadetler gerçekleştirilmektedir. Şabat denilen haftalık kutsal dinlenme günlerinde herkes sinagoglara gitmekte ve ibadet ile meşgul olmaktadır. Bu gün, Yahudilerin Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci günde dinlendiği inancıyla kutladıkları en önemli dini gündür. Bunun yanında yıl içerisinde kutladıkları çeşitli dini gün ve bayramları bulunmaktadır (Adam, 2007: 238-240).

Yahudilikte en fazla dikkat edilen husus "kaşerut" konusudur. Bu konu yiyeceklerin yenilmeye uygun yani helal ve haram olmasıyla alakalıdır. Dinen yenilmesi ve kullanılması helal ürünler "koşer" olarak ifade edilmektedir. Kaşerut kuralları çerçevesinde sebze ve alkollü içecekler serbest bırakılmıştır. Fakat et ve süt ürünleri hususunda yerine getirilmesi zorunlu bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Yahudiliğe göre Tanrı adına kesilmeyen yiyecekler haramdır. Özellikle etle ilgili belirlenen düzenlemeler çerçevesinde titizlik gösterilmektedir. Etin belli kurallara göre kesilip yenilecek hale getirilmesi gerekmektedir. Eğer o kurallara uyulmazsa et murdar sayılmaktadır (Gündüz ve diğerleri, 2010: 118).

Yahudiliğin kutsal kitabında temel haklar açısından eşitlik fikrine dayanan ahlaki bilinci oluşturan ve topluma yön verecek disiplinlerden çokça bahsedilmekte ve müntesipleri bunlara uyma konusunda teşvik edilmektedir.

Yalandan ve kötülüklerden kaçınmak, doğru sözlü olmak ve iyiliğe yönelmekle ilgili Mezmurlar'da "Kim yaşamdan zevk almak, günler görüp nimetler tatmak isterse; Dilini kötülükten, dudaklarını hileli sözlerden (yalandan) sakınsın; Kötü olandan yüz çevirsin, iyi olanı yapsın, barışı arasın, onun peşinden koşsun" (Mezmurlar, 34/12-14) denilmektedir.

Tevrat'ın Süleyman'ın Özdeyişleri bölümünde "Senden nefret eden açsa, ekmek ver yesin; susamışsa, su ver içsin. Böylece onun yüreğini alevli korlarla yumuşatırsın, Tanrı da seni ödüllendirir" (Özdeyiş, 25/21-22) ayetiyle düşmanına dahi iyilik yapmak öğütlenmektedir.

"Yumuşak cevap gazabı yatıştırır, acı söz ise öfkeyi alevlendirir" (Özdeyişler, 15/1), "Komutan sabırla ikna edilir; yumuşak dil kemiği kırabilir" (Özdeyişler, 25/15) gibi ayetler güzel konuşmanın her türlü problemi çözebileceğini ifade etmektedir. Bu ayetler bizdeki "tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözüne benzetilebilir.

"Dinleyin, kulak verin. Kibirlenmeyin" (Yeremya, 13/15), "Tanrı kibirlilere karşıdır fakat alçakgönüllülere lütuf gösterir" (Yakup, 4/6) ayetleriyle Tanrı'nın kibirlenenleri sevmediği mütevazi olanları desteklediği ifade edilmektedir.

Yine On Emir'de insan öldürmek, yalan söylemek, zina yapmak hırsızlık yapmak ayrıca yasaklanmıştır. Yahudilik üzerine bilgiler bunlardan ibaret değildir; ama bizim çalışmamızın sınırları dışında kaldığı için bu kadarıyla iktifa ediyoruz. Özetle şunu söyleyebiliriz ki, Yahudilik dini getirdiği ilke ve ahlaki kurallarıyla kendisine inanan bireylere bir kimlik yapısı oluşturmaktadır.

1.2.2.Hristiyan Kimliği

Hristiyanlara, Hz. İsa'yı son peygamber olarak gördüklerinden dolayı İsevî de denilmektedir. Kutsal kitapları İncil'dir. En temel inanış teslis inancıdır. Baba, Oğul, Kutsal Ruh adı altında "üç kişilikte tek bir Tanrı"nın varlığı kabul edilmektedir (Aydın M., 2007: 97). Hz. İsa'nın (as) Tanrı'nın oğlu olduğuna inanılmaktadır. Hz. İsa son peygamber olarak kabul edilmekte ve Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak görülmemektedir.

Hristiyanlar doğan her çocuğun günahkar olarak doğduğuna inanmaktadırlar. Bu sebepten dolayı yeni doğan herkes kutsal suyla vaftiz edilmektedir. Bu şekilde

günahtan arındıklarına inanmaktadırlar. Sakrament adını verdikleri dinsel merasimleri bulunmaktadır. Temelde vaftiz, konfirmasyon, tövbe (günah itirafı), evharistiya (son akşam yemeği), evlilik, rahip takdisi, ölüm esnasında hastayı son yağlama şeklinde yedi sakrament kabul edilmiştir. En çok önemsenen iki sakrament vaftiz ve evharistiyadır (Aydın M., 2007: 98). Sakramentler sırasında duaya çok önem verilmektedir. En çok kullanılan dua Matta İncilinde yer alan "Rab duası"dır (Aydın M., 2007: 102). Hristiyanlıkta dinin günlük hayatta pek fazla karşılığı yoktur ama yıl içerisinde kutladıkları noel, paskalya gibi özel bayram günleri bulunmaktadır.

Hristiyanlık, tarihte pek çok ayrılık yaşadığı için çeşitli mezheplere ayrılmıştır. En genel kabul üç şekildedir. Bunlar; Katolik, Ortodoks ve Protestan Hristiyanlığıdır. Bu üç mezhebin müntesiplerinin Hristiyanlığı algılayış ve yaşayış şekilleri birbirinden farklılık arz etmektedir.

Hristiyanlığın kutsal kitabında temel haklar açısından eşitlik fikrine dayanan ahlaki bilinci oluşturan ve topluma yön verecek disiplinlerden çokça bahsedilmekte ve müntesipleri bunlara uyma konusunda teşvik edilmektedir.

Matta İncil'inde sözde din adamlarına "Vay halinize yazıcılar ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Çünkü siz nanenin, dereotunun ve kimyonun ondallığını verirsiniz ama Kanunun daha önemli konularını, yani adaleti, merhameti ve sadakati önemsemezsiniz. Onları yapmanız gerekiydi fakat diğerlerini göz ardı etmemeliydiniz" (Matta, 23/23) denilerek adaletli olmanın önemi vurgulanmakta aynı zamanda merhamet ve sadakatin de mutlaka inanan birisinde bulunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bir başka ayette "Vay halinize yazıcılar ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Çünkü siz beyaz badanalı mezarlara benzersiniz; dıştan güzel görünürler fakat içleri ölü kemikleri ve her türlü pislikle doludur. Siz de aynı şekilde, insanlara dıştan doğru görünürsünüz fakat içiniz ikiyüzlülük ve kanunsuzlukla doludur" (Matta, 23/27-28) denilerek ikiyüzlüler mezar taşlarına benzetilmekte ve ne derece aşağılık bir hal içerisinde oldukları belirtilmektedir.

İncil'de iyilik yapmak, teşvik edilen ahlaki unsurlardan biridir. "Gerçekten de fırsatımız oldukça herkes için fakat özellikle iman kardeşlerimiz için iyilik yapalım" (Galatyalılar, 6/10) ayeti buna işaret etmektedir. Başka bir ayette "Her alanda iyi işler konusunda örnek biri olduğunu göster. Dürüstlükle ve ciddiyetle öğret, kimsenin çürütemeyeceği doğru sözler söyle" (Titus, 2/7-8) denilerek iyilik ve dürüstlükle örnek bir insan olmak öğütlenmektedir. Ayrıca "Kötülüğe kötülükle, hakaretle değil,

iyi sözlerle karşılık verin” (Petrus I. Mektup, 3/9) ayetinde kötülüğe dahi iyilikle karşılık verilmesi istenmektedir.

“Ağzınızdan hiçbir kötü söz çıkmasın fakat ihtiyaca göre yapıcı sözler söyleyin, böylece işitenler yarar görsün” (Efesoslular, 4/29) ayetiyle kötü söz söylemek yasaklanmakta ve inananlar güzel söz söylemeye teşvik edilmektedir.

“İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın” (Luka, 6/31; Matta, 7/12) şeklindeki ayetle insanlara iyi davranmanın önemi ifade edilmektedir.

“Ne mutlu yaslı olanlara, çünkü onlar teselli edilecekler; Ne mutlu yumuşak başlı olanlara, çünkü onlar yeryüzünü miras alacaklar; Ne mutlu doğruluğa aç ve susamış olanlara, çünkü onlar doyurulacaklar; Ne mutlu merhametli olanlara, çünkü onlar merhamet görecekler; Ne mutlu temiz yürekli olanlara, çünkü onlar Tanrı’yı görecekler; Ne mutlu barışçı olanlara, çünkü onlara Tanrı oğulları denecek; Ne mutlu doğruluk yolunda zulüm görenlere, çünkü göklerin krallığı onlarındır” (Matta, 6/4-10) ayetiyle yumuşak başlı, doğruluk peşinde, merhametli, temiz yürekli bir şekilde Tanrı yolunda olanlara çeşitli mükafatlar vaad edilmiştir. Ayrıca doğruluk yolunda zulüm görmek övülmüştür.

Hristiyanlık üzerine bilgiler bunlardan ibaret değildir; ama bizim çalışmamızın sınırları dışında kaldığı için bu kadarıyla iktifa ediyoruz. Özet olarak şunu söyleyebiliriz ki, Hristiyanlık dini getirdiği ilke ve ahlaki kurallarıyla kendisine inanan bireylere bir kimlik yapısı oluşturmaktadır.

1.2.3.Müslüman Kimliği

En temel manada, İslam dinine inanan kimselere Müslim veya Müslüman denilmektedir. Terim olarak ise Müslüman, Cahiliye döneminin yaygın inancı olan şirkin aksine Kur'an'ın mesajıyla Allah'ı tek ilah olarak kabul etmeyi, "kişinin bilerek ve samimiyetle kendisini Allah'a teslim etmesi" manasına gelen 'İslam' dinine müntesip kişiler için kullanılmaktadır (Gündüz, 2007: 37).

Kutsal kitapları Kur'an-ı Kerim'dir. Kendilerinden önce indirilmiş olan tüm kitaplara Allah'ın göndermiş olduğu şekliyle iman edilmektedir. Son peygamber olarak Hz. Muhammed (sav) kabul edilmektedir fakat peygamberler arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Peygamberlere iman, inanç esaslarındandır. Meleklerle, ahiret gününe ve kadere iman da yine inanç esaslarının içerisinde yer almaktadır. Ramazan ve kurban adı verilen iki tane dini bayramları bulunmaktadır.

Namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacca gitmek gibi farz ibadetleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her türlü davranış ve faaliyet ibadet olarak görülmektedir. İnsanlara yardım etmek, güçsüzlere sahip çıkmak, iyiliği yaygınlaştırıp kötülükten sakındırmaya çalışmak, yemek yemek, uyumak gibi günlük davranışlar Müslüman için ibadettir. Yani din, Müslümanlar için hayatın her alanına dahil olan ve düzenleyen bir yapıdır (Arslan H., 2011: 43). Dünya hayatını dini vecibelere uygun geçiren kişilerin ahirette cennete, tam tersi davranan günahkar kişilerin ise cehenneme gideceği kabul edilmektedir. Herkesin doğuştan temiz olduğuna inanılmakta ve ahlak İslam dininde önemli bir yer tutmaktadır.

Müslümanların kutsal kitabında temel haklar açısından eşitlik fikrine dayanan ahlaki bilinci oluşturan ve topluma yön verecek disiplinlerden çokça bahsedilmekte ve müntesipleri bunlara uyma konusunda teşvik edilmektedir.

Okumak, düşünmek, akletmek Kur'an'da pek çok yerde geçmektedir. Müslümanlardan yaptıklarını düşünüp değerlendirmeleri, yapacaklarını da düşünerek yapmaları istenmektedir. Çevresini inceleyerek yaratılanlar üzerinde düşünüp Allah'ın varlığıyla alakalı sonuca ulaşmaları beklenmektedir. Zaten Hz. Muhammed'e (sav) ilk inen vahiy "Oku!"dur. Alak suresinin ilk ayetinde "Yaradan Rabbinin adıyla oku!" (Alâk, 96/1) diyerek inananlar Kur'an'ı okumaya davet edilmektedir.

"O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O, geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır" (Ra'd, 13/3), "Düşünesiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklamaktadır" (Bakara, 2/242) gibi ayetlerde akletmenin, düşünmenin önemi vurgulanmaktadır.

"Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol" (Hûd, 11/112), "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir" (Saf, 61/2-3), "...yalan sözden kaçın" (Hac, 22/30) gibi ayetlerde doğru ve dürüst davranmak övülmekte, inananlar yalan söylemekten sakındırılmaktadır. Böylece İslam dininde bir kişinin yapamayacağı şeylerle alakalı söz vermesi, karşısındakini kandırması azap gerektiren bir durumdur.

"Allah size, ... insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor" (Nisâ, 4/58), "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi

adaletsizliğe itmesin. Adil olun” (Mâide,5/8), “Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa adil olun. Allah’a verdiğiniz sözü tutun” (En’âm, 6/152) gibi ayetlerde insanlar arasında ayırım yapmayarak adil olunması istenmektedir.

Kur’an’da her canlıya iyilikle muamele etmek tavsiye edilmiştir. “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır” (En’âm, 6/160), “Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme” (Kasas, 28/77), “Bu dünyada iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara (ahirette) iyilik vardır” (Zümer, 39/10), “Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş’a, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin” (Nisâ, 4/36) gibi başka pek çok ayette inananlar iyilik yapmaya teşvik edilmekte ve karşılığının Allah tarafından fazlasıyla verileceği ifade edilmektedir.

İslam dininde hiçbir ırk veya topluluk diğer bir topluluğa karşı üstün değildir. “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır” (Hucurât, 49/13) ayetinde hiçbir kabilenin diğer bir kabileye üstünlüğü olamayacağına işaret edilmekte ve insanlar arasındaki üstünlüğün soy, ırk, nesep yoluyla değil de Allah’a bağlılık olan takva ile olacağı ifade edilerek Müslümanlar bu konuda uyarılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’deki “Kim bir mü’mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir” (Nisâ, 4/93), “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak niyetiyle karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır” (Mâide, 5/32), “Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır” (İsrâ, 17/31) gibi ayetlerden insan öldürmenin yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bir insanı öldürmek tüm insanlığı öldürmekle, bir insanın hayatını kurtarmak ise tüm insanlığı yaşatmakla eş değer görülmüştür. Ayrıca Cahiliye anlayışında bulunan, kız çocuklarını öldürmenin büyük günah olduğu vurgulanmıştır.

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor” (Nahl, 16/90) ayetinde Allah iyiliği emretmiş, kötülüğü de yasaklamıştır.

Bu ayetlerin yanında Kur'an'da iftira atmama,¹ güzel söz söyleme,² hak yememe,³ haksızlık yapmama,⁴ haksızlık yapanlara destek olmama,⁵ iffetli olma⁶ ve kaba hareket etmeme,⁷ gibi güzel ahlaki davranışlardan da bahsedilmektedir. İçki içme,⁸ kumar oynama,⁹ fala bakma,¹⁰ hırsızlık yapma¹¹ ve zina işleme¹² gibi pek çok toplumun olumsuz karşıladığı kötü davranışlar kesinlikle yasaklanmıştır (Peker, 2012: 44).

Müslümanlar dünya ve ahiret hayatlarını Allah'ın istediği doğrultuda yaşayabilmek adına Hz. Muhammed'i (sav) rehber olarak görmekte ve O'nun yaşayışını örnek almaktadırlar. Buna sünnet denilmektedir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin" (Kalem, 68/4) ve "Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır" (Ahzâb, 32/21) ayetlerinde Hz. Muhammed'in (sav) ahlakından övgü ile bahsedilmektedir. Aynı zamanda Hz. Aişe'ye, (ra) Hz. Muhammed'in (sav) ahlakı sorulduğunda "O'nun ahlakı Kur'an'dır"¹³ yanıtını vermiştir. Yani O'nun bütün davranışlarının insanlara örnek olmasının ilk nedeni Kur'an'ın ahlakını yaşamaya çalışmasıdır.

İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav) insanlarla daima hilm yani yumuşaklık ile iletişim kurmuş ve öyle olmayı tavsiye etmiştir. O'nun bu özelliği bir tebliğ metodu şeklinde değerlendirilebilir. Pek çok inatçı ve katı yürekli insan O'nun bu davranışından etkilenmiştir. Nitekim Medine'de hicretten sonra Yahudi ve gayrimüslim Araplarla barış ve güven içerisinde yaşayabilmek için Medine Vesikası adında bir sözleşme imzalamıştır. O'nun bu davranışından, daha en baştan Yahudilerle olumlu ve hoşgörülü iletişim kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Sarıçam, 2002: 144). Şehirde huzuru ve barışı temin etmek amacıyla karşılıklı imzalanan Medine Vesikası'nın bazı maddeleri şu şekildedir:

¹Nisâ, 4/20, 112; Âraf, 7/152; Nûr, 24/11-14; Furkân, 25/4; Ahzâb, 33/58; Câsiye, 45/7.

²Bakara, 2/83, 263; Nisâ, 4/5, 8; İsrâ, 17/53; Fussilet, 41/33.

³Nisâ, 4/161.

⁴İbrahim, 14/27; İsrâ, 17/99; Kehf, 18/87; Enbiyâ, 21/11, 14.

⁵Hûd, 11/113.

⁶Nûr, 24/30-31.

⁷Âl-i İmrân, 3/159.

⁸Bakara, 2/219; Mâide, 5/90-91.

⁹Bakara, 2/219; Mâide, 5/90-91.

¹⁰Mâide, 5/3,90.

¹¹Mâide, 5/38; Mümteherine, 60/12.

¹²Nisâ, 4/15-16; İsrâ, 17/32; Nûr, 24/2-3; Mümteherine, 60/12.

¹³Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 139.

16- Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramadan ve onların düşmanlarıyla yardımlaşmadan yardımımıza hak kazanacaktır.

25a- Avfoğulları Yahudileri müminlerle birlikte bir ümmet teşkil eder. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri de kendilerinedir. Buna mevlâları da dahildir.

26- Benî Neccâr Yahudileri Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahiptir. (27-34 arası maddelerde tüm Yahudi kabileler ayrı ayrı zikredilerek aynı haklara sahip oldukları ifade edilmektedir.)

35- Yahudilere sığınmış olan kimseler bizzat Yahudiler gibi kabul edilecektir.

45a- Eğer Yahudiler, Müslümanlar tarafından barış antlaşması yapmaya veya barış antlaşmasına katılmaya davet olunursa bunu kabul edip anlaşmaya iştirak edeceklerdir. Eğer Yahudiler Müslümanlara aynı şeyleri teklif edecek olursa müminler de aynı sorumlulukları yerine getireceklerdir (Özkan M., 2016).

Ayrıca daha sonra Mekkeli müşriklerle imzalanan Hudeybiye Antlaşması da barışın temini için yapılmış bir antlaşmadır. Bu antlaşma da hicretin altıncı yılında umre yapmak için Mekke'ye doğru yola çıkmış olan Müslümanları müşriklerin Mekke'ye almak istememeleri üzerine imzalanmıştır. Antlaşma Müslümanlar için olumsuz maddeler barındırıyor olsa da sırf huzuru ve barışı sağlayabilmek için Hz. Muhammed (sav) bu antlaşmayı imzalamıştır. Sonuç olarak Müslümanlar umre yapamadan geri dönmek durumunda kalmışlardır. Yani Hz. Muhammed (sav) bu sorunun, -Müslümanların aleyhine sonuçlanmasına rağmen- barış sağlayabilmek için sükûnetle çözülmesini sağlamıştır (Yılmaz H., 2019: 44-45).

Kur'an'da Hz. Muhammed'in (sav) yumuşak huyluluğuyla sorunları çözmesine dair "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi" (Âl-i İmrân, 3/159) ayeti bulunmaktadır. Yani Hz. Muhammed'in (sav) hoşgörülü ve yumuşak davranışı sayesinde birçok insan İslam dinini kabul etmiştir. Nitekim Mekke döneminde Hz. Muhammed'e (sav) dininden vazgeçmesi koşuluyla Mekke'nin emirliğinin verilmesi teklif edilmiştir. Hz. Muhammed (sav) taktik veya strateji düşünseydi bu teklifi kabul eder ve Mekke'nin emiri olup herkese "Müslüman olacaksınız" derdi. Böylece herkes yönetim baskısıyla Müslümanlaşmış olurdu. Fakat Hz. Muhammed (sav) bunu yapmayı tercih etmemiştir. İkna yolunu tercih etmiş ve korkutarak değil gönüllerin mutmain olmasını sağlayarak İslam'ın tebliğini gerçekleştirmiştir (Tarhan, 2019b: 91).

Hz. Muhammed (sav) geçerli bir sebep olmaksızın keyfi olarak savaşmayı yasaklamıştır. Ancak Müslümanların can, mal ve namuslarını tehdit edecek meşru

bir savunma gerektiren, antlaşmaların bozulması halinde cezanın gerekli olduğu, İslam davetini ve din hürriyetini güvence altına alma, kendi topraklarını yabancıların saldırılarından koruma gibi durumlarda savaşa izin verilmiştir (Sarıçam, 2002: 150-151). Mümkün olduğunca taarruzdan ziyade savunma durumunda olunmuştur. Hz. Muhammed (sav) anlaşmazlığın silahlı çatışmaya dönmemesi için özel önemler almıştır. Nitekim bir savaşta düşmanla karşılaştığı halde hemen savaşmamış, ashabına da düşmanla karşılaşmaya istekli olmamaları gerektiğini söylemiştir.¹⁴

O'nun savaş stratejisinde can ve mal kaybının en az olması çok önemli bir ilkedir. Fiilen savaşa katılmayan kadın, çocuk ve yaşlıların öldürülmesini yasaklamıştır. Düşmanın öldürülmesi sırasında kin ve nefreti körükleyecek davranışlardan uzak durulmasını istemiştir. Esir ve rehinlere karşı daima iyi ve hoşgörülü bir şekilde davranılmasını emretmiş ve ashabını, işkence sayılabilecek her türlü davranıştan menetmiştir. Hukuka aykırı her türlü davranışı düzeltmiştir. O'nun şîârı kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermek olduğu için her zaman böyle davranmış ve gerek toplumsal hayatta gerekse savaş durumunda insanlara bunu emretmiştir (Özel, 2005: 437). Nitekim Mekke'nin fethi de kılıç dahi çekilmeden sulh ile gerçekleştirilmiştir. Fetih gerçekleşikten sonra Hz. Muhammed (sav) halka "Gidiniz, hepiniz serbestsiniz!" şeklinde affedici bir tavırla yaklaşmıştır (Suruç, 1995: 508). İslam dininde savaş her zaman son çare olarak görülmüştür. Bu sebeple Hz. Muhammed de (sav) daima çeşitli sulh yolları aramıştır. Nitekim Kur'an'da "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona (barışa) yanaş ve Allah'a tevekkül et" (Enfâl, 8/61) ayetinde Hz. Muhammed'e (sav) barıştan yana olması öğütlenmiştir (Arslan İ., 2012: 125).

Hz. Muhammed (sav) insanlar arasında cinsiyetinden, ten renginden, ırkından, nesebinden, inancından ötürü hiçbir zaman ayırım yapmamıştır. Bu konuyla alakalı olarak "Allah Teâlâ kıyamet günü sizin soyunuzu sopunuzu sormayacaktır. Şüphesiz ki O'nun nazarında en üstününüz, kötülüklerden en çok sakınanınızdır"¹⁵ ve "İrkçilik davasına kalkışan bizden değildir, ırkçılık üzerine savaşa giren de bizden değildir"¹⁶ buyurmuştur. Ayrıca farklı inançlı insanlarla iletişim kurmaktan geri durmamıştır. Medine'ye gelen Yemen-Necran Hristiyanlarına Mescid-i Nebi'de ibadet ve ayin yapabilmeleri için izin vermiştir. Bununla beraber pek çok Hristiyan lideri de ağırlamıştır. Vefatı sırasında da borcuna karşılık olarak rehin verdiği zırhı bir Yahudi'de bulunmaktadır (Fayda, 2005: 422; Yılmaz H. K., 2019: 5). Hz.

¹⁴ Müslim, Cihâd, 20.

¹⁵ Müslim, Birr, 34.

¹⁶ Müslim, İmare, 53.

Muhammed (sav) bu dinlerden kimselerle iletişimini hicretten sonra da devam ettirmiştir.

Hiz. Muhammed (sav) insanlara her zaman cömert davranmış ve yardım elini uzatmıştır. Kendisinden yardım isteyenini asla geri çevirmemiştir. Yanında verilebilecek bir şey yoksa daha sonra verme sözünde bulunmuştur. Huneyn savaşında elde edilen ganimetleri oradakilerin kalbini kazanmak için kullanması bu konuya örnek olarak verilebilir. Buradan ganimet olarak çokça koyun alan bir adam kavmine Müslüman olmalarını, fakirlikten korkmamalarını Hiz. Muhammed'in (sav) onlara bolca vereceğini söylemiştir (Yenibaş, 2011: 136-137).

Hiz. Muhammed (sav) hep iyi ve güzel söz söylemeyi öğütlemiştir. Nitekim bu konuda "Mü'min ne ta'n edici, ne lanet edici, ne kaba ve çirkin sözlü, ne de hayâsızdır"¹⁷ buyurarak Müslüman olan kimselerin kötü, kırıcı, kaba sözlerden sakınması gerektiğini ifade etmiştir.

Hiz. Muhammed (sav) ifrat ve tefritten kaçınarak daima dengeli olmayı öğütlemiş ve kendisi de bu şekilde yaşamıştır. Bu konuyla alakalı başından geçen bir hadise şu şekildedir. Bir gün sahabeden üç kişi Hiz. Muhammed'in (sav) yanına gelmiştir. Çokça ibadet etmek istediklerini, ibadetlerini yeterli görmediklerini söylemişlerdir. İçlerinden birisi sürekli namaz kılacağını söylemiş, diğeri ömrü boyunca oruç tutacağını söylemiş, öteki ise hiç evlenmeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hiz. Muhammed (sav) bu şekilde davranmanın yanlış olduğunu, kendisinin dahi bazen oruç tutup bazen tutmadığını, bazen uyuyup bazen namaz kıldığını ve evlendiğini ifade ederek onları aşırılıktan sakındırmıştır.¹⁸ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar" (Bakara, 2/286) ayetiyle Allah'ın, kullarından takatlerinden fazlasını istemediği, aşırıya kaçmamaları gerektiği ifade edilmiştir.

Hiz. Muhammed (sav) için adalet son derece önemli bir erdemdir. Kureyş kabilesinden bir kadının hırsızlık suçuyla davası görülmeye başlanmıştır. Bazıları kadının affedilmesini istemiştir. Konu Hiz. Muhammed'e (sav) intikal edince net bir tavırla zengin fakir ayırmadan hangi kabilede olursa olsun cezasının verilmesi gerektiğini, hatta bu suçu işleyenin kendi kızı Fâtıma dahi olsa cezasının verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Buradan adalet söz konusu olduğunda evladını dahi kayırmayacağı anlaşılmaktadır (Bulut, 2015: 71). Adil olma konusunda ashabını da daima uyarmıştır.

¹⁷ Tirmizî, Birr, 48.

¹⁸ Buhari, Nikah, 1315.

Hız Muhammed (sav) hayatı boyunca tavrını hiç değiştirmeden yaşamıştır. Kur'an-ı Kerim'i kendisine rehber edinmiş daima ona uygun yaşamıştır. Vefatından kısa bir süre önce Veda Hutbesi adı verilen bir konuşma yapmış ve inananlara iki şey bıraktığını, bunların birinin Kur'an diğerinin ise sünneti olduğunu ve bunlara uyarlarsa kurtuluşa ereceklerini söylemiştir. Bu konuşmada pek çok dini ve toplumsal konuya değinerek yeniden hatırlatmıştır. Özellikle kasten insan öldürenin cezalandırılması gerektiğini, herkesin Hz. Adem'den (as) yaratıldığını ve kimsenin kimseye üstünlüğünün olmadığını yeniden ifade etmiştir (Fayda, 2005: 422; Sarıçam 2002: 391-392).

İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav) her daim nezaketli, iyimser, doğru, dürüst, dengeli, cömert, adaletli, güvenilir ve hoşgrl bir insan olarak yaşamıştır. Bir Müslümandan beklenen hayatın da bu şekilde bir hayat olduğu belirtilmektedir. Zira İslam insana bir kimlik oluşturur. Buna göre bir Müslümanın dinin belirlemiş olduğu ahlaki ilkelere göre bir kimlik oluşturarak yaşaması beklenebilir. Müslümanlık zerine bilgiler bunlardan ibaret değildir; ama bizim çalışmamızın sınırları dışında kaldığı için bu kadarıyla iktifa ediyoruz. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki Hz. Muhammed (sav) döneminden bu yana Müslüman kimliği homojen bir yapıya sahip olamamıştır. İçerisinde farklı anlayışlar gelişmiş ve İslam, çeşitli gruplar tarafından farklı şekillerde temsil edilmiştir. Bu anlayış ve temsillerden biri olan radikal gruplara, ilerleyen başlıklarda kısaca değinilecektir.

Bu bölümde ilk önce, daha çok psikolojinin konusu olan kimlik kavramını ele aldık. Kimliğin iki ayrı çeşidi olan bireysel ve kolektif kimlik yapılarından bahsettik. Bir kolektif kimlik bileşeni olan *dini kimliği* de ayrı bir başlık olarak ele aldık ve oluşum sürecine değindik. Çalışmamızın kapsamına dahil ettiğimiz semavî dinlerin, kutsal kitapları aracılığıyla inananlarına belirlemiş oldukları kimlik yapısından bahsettik. Bunları da Yahudi kimliği, Hristiyan kimliği ve Müslüman kimliği başlıklarında açıklamaya çalıştık. Bir sonraki bölümde ise İslamofobi olgusunu ele alacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ

İslamofobi kavram olarak daha çok yeni kullanılmaya başlamasına rağmen uzun tarihsel sürece sahip bir olgudur. İslamofobi deyince “İslam korkusu” anlaşılmaktadır. İslam ve Müslümanlara yönelik beslenen bir korkunun ifadesidir. Batı medeniyetinin, Müslümanların kendi ülkelerine çeşitli sebeplerden dolayı göç etmeleri sonucunda, Müslümanları bir tehdit olarak algılamasının ve korkuyla beraber geliştirdiği nefret duygusunun da ifadesidir. Bu bağlamda İslamofobinin çeşitli kavramlarla özdeşleştirilerek açıklandığını söyleyebiliriz. Bunlar ırkçılık, dışlayıcılık, yabancı düşmanlığı (zenofobi), ayrımcılık, şiddet, ön yargı gibi kavramlardır. 11 Eylül 2001 saldırısından sonra terör kavramı ile de anılmaya başlanmıştır.

Batı menşeli olan İslamofobi kavramı üzerine Batı’da pek çok çalışma yapılmıştır. Batı kaynaklarında nitel ve nicel pek çok çalışmaya ulaşmak mümkündür. Ülkemizde ise daha çok lisansüstü tezlerde çalışılmış bir konudur. Bu konuda yüksek lisans çalışmaları doktora çalışmalarına göre sayıca fazla görülmektedir. Daha çok Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler alanında çalışmalar bulunmaktadır.

Ülkemizde İslamofobiye tek başına konu alan bilimsel toplantı çok az sayıda yapılmıştır. Bunlardan birincisi 2011 yılında Sivas’ta düzenlenen “*İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi*” toplantısıdır. İkincisi “*1. İslamofobyaya Sempozyumu*”dur. Bu sempozyum uluslararası katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Üçüncüsü 2013 yılında düzenlenen “*Hukuk ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı*”dır. Yapılan bu toplantılar İslamofobiye psikolojik olarak ele alma özelliği göstermemektedir. Dördüncüsü, İslamofobiye terör ile bağlantılı olarak psikolojik açıdan da ele alma özelliği gösteren 2016 yılında Bartın’da düzenlenen “*Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu*”dur (Sevinç, 2019: 4).

Din psikolojisi alanında ise İslamofobiyle ilgili çalışma sayısı oldukça azdır. Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalardan biri Necmi Karslı’nın “*İslamofobinin Psikolojik Olarak İncelenmesi*” adlı makalesidir. Bir diğer çalışma A. Yapıcı ve F. Ölçek’e ait “*Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dini-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik*” isimli makaledir. Diğer bir kaynak ise Kenan Sevinç’in “*Batı’da İslamofobi ve Psikolojik Temelleri*” adlı kitabıdır.

Bu bölümde ilk önce kavram olarak İslamofobi incelenecektir. Daha sonra genel hatlarıyla tarihine değinilecektir. Son olarak İslamofobiye neden olan durumlar üzerinde durulacaktır. İslamofobi her ne kadar ırkçılık kavramı ile bağdaştırılarak açıklansa bile, İslamofobi gerçeğinin altında pek çok neden bulunmaktadır. Söylem olarak İslamofobinin artışında en büyük etkiyi medya göstermektedir. Bunun yanı sıra Hristiyanlar ile Müslümanların geçmişine dayanan tarihi hadiseler, tetikleyici unsurları oluşturmaktadır. Ayrıca İslamofobi'nin, Batı'nın bir kimlik edinme çabası olduğu da söylenebilmektedir. Batı bir *öteki* üzerinden kendi kimliğini oluşturup korumaya çalışmaktadır. Batı için bu *öteki* ise İslam dini ve Müslümanlardır. Yani Batı, İslam dinini Hristiyanlık karşısında bir tehdit olarak algıladığı için kendi kimliğini ön plana çıkarma çabası içerisinde, denilebilir. Bu durum Müslümanlar için geçerlidir. Hristiyan Batı'yı kendi dini kimliklerine yönelik bir tehdit şeklinde algılayarak İslamofobiye iki ayrı kutuplardan sebebiyet vermektedirler, diyebiliriz. Yani İslamofobi olgusunun Batılı bir yönü olduğu gibi Müslümanlara bakan bir yönü de bulunmaktadır. Bu meyanda Müslümanların bazı olumsuz eğilim ve dini değerlendirmeleri üzerinde de durulacaktır. İslamofobiye incelerken psikolojik boyutunu atlamak, eksik değerlendirmelere sebebiyet verecektir. Bundan dolayı İslamofobinin psikolojik boyutu da ele alınacaktır. Batı'nın İslam dinini bir tehlike olarak görmesi, Müslümanlara karşı ön yargı içerisinde bulunması, bilimsel olmayan kaynaklardan İslam'ı öğrenerek yanlış bir algı oluşması gibi sebeplerden bahsedilecektir.

2.1.KAVRAM OLARAK İSLAMOFOBİ

İslamofobi son yıllarda söylem olarak yükselmesiyle birlikte günlük yaşamımızda çokça duymaya başladığımız bir kavram haline gelmiştir. İslamofobi kavramı tüm Müslümanlar için genellenen bir ifade olarak kabaca İslam ve Müslümanlardan korkma durumu için kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki bu korku zamanla düşmanlığa evrilmiştir.

İslamofobi kelime olarak "İslam" ve "fobi (phobia)" kavramlarının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Her ne kadar "*İslam korkusu*" şeklinde ifade edilse de aslında "fobi" kavramı natürel korkuyu ifade etmek için kullanılmamaktadır. Yani kavram olarak popülerleşen söylem "*fear of Islam*" değil, "*Islamophobia*"dır. İngilizcede "fear" kelimesi tabii korku durumları için kullanılmaktadır; fakat fobi

kavramı asılsız ve gerçek dışı korkular için kullanılmaktadır. Aralarındaki en temel fark budur. Buna göre kavram için “fobi” ibaresi seçilmesi manidar görünmektedir.

Kavramlar etimolojik olarak incelenecek olunursa “İslam” sözlükte “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, barış yapmak” anlamlarına gelen “silm (selm)” kökünden türetilmiş bir kelimedir (Sinanoğlu, 2001: 1). “Fobi” sözcüğü ise Yunanca’da kullanılan “phobos” kelimesinden türetilmiştir. Bu kavram Yunan mitolojisinde korku ve dehşet Tanrısını ifade etmek için kullanılmaktadır (Evkuran, 2012: 204). Fobi sözlükte “anlamsız, gerçeğe uymayan, abartılı bilinçdışı korku” olarak tanımlanmaktadır (Bakırcıoğlu, 2012: 517). Yani fobi gerçekte korku uyandırmayacak herhangi bir objeye, aktiviteye veya duruma karşı duyulan abartılmış, şiddetli ve asılsız bir korku durumudur. Bu yönüyle fobi, normal korku duygusundan ayrılmaktadır. Korku her canlıda tehlikeli bir durum karşısında açığa çıkan endişe durumudur. Bu tabii korku duygusu, canlılar için bir alarm sistemidir ve kendilerini tehlikelerden koruyarak yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için oldukça önemlidir. Fakat fobik korku durumlarında gerçek bir tehlike yoktur. Tehlike yalnızca düşüncededir ve korkutur (André, 2016: 31; Burkovik ve Tan, 2016: 20). Çok çeşitli fobi türleri bulunmaktadır. Örneğin antofobi (çiçek korkusu), araknofobi (örümcek korkusu), aquafobi (su korkusu), antropofobi (insanlardan ve toplumdan korkma) bunlardan bazılarıdır (Psikoloji Sözlüğü, 2018: 21). Yukarıda sayılan canlılar gibi korkmayı gerektirmeyecek herhangi bir şeyden korkuyu ifade eden fobi, patolojik bir durumdur ve tedavi edilmesi gerekmektedir.

İslamofobi kavramı, her ne kadar içerisinde fobi kavramını barındırsa da içerik olarak diğer fobi türlerinden ayrılmaktadır. Çünkü fobiler istem dışı bir şekilde oluşur ve kontrol edilmesi çok zor durumlardır. Fobik birey korku/anksiyete duyduğu nesne veya duruma karşı ötekileştirme ve ayrımcılık yapmaz. İslamofobideki fobi kavramı yalnızca akıl dışı olması yönüyle diğer fobilere benzetilebilmektedir. Bu bağlamda Bleich, İslamofobiği “sosyal bir anksiyete” olarak görmektedir (Sevinç, 2019: 27). Subaşı da İslamofobinin fobi kelimesini barındırmasıyla İslam’ı bir korku nesnesi olarak gösterdiğini ve bu yüzden İslamofobinin kendisinin sorunlu bir kavram olduğunu ifade etmektedir (Subaşı, 2018: 15).

İslamofobi kavramı için sosyal bilimler alanında genel geçer bir tanım yapılamamıştır (EUMC, 2006: 60). Konuyla ilgilenen bilim insanları İslamofobiği değişik boyutlarıyla ele alarak tanımlamışlardır. Kalın, İslamofobi’nin “Batı’da çoğulculuk ve çokkültürlülük tartışmalarıyla” bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir (Kalın ve Esposito, 2018: 24). Esposito İslamofobiği “çok derin kökleri olan

buzdağının görünen kısmı” olarak değerlendirmekte ve “İslam dini ve Müslümanlara yönelik irrasyonel bir korku” olduğunu söylemektedir (Esposito, 2013: 28-29). J. Cesari İslamofobinin “yabancı düşmanlığı, göçmenlik karşıtı duygular ve kültürel farklılıkların geçerliliğinin reddi gibi diğer bazı ayrımcılık formlarıyla örtüştüğünü” ifade etmektedir (Kalın ve Esposito, 2018: 24).

İslamofobi kavramının yazılı kaynaklarda ilk kez kullanımıyla alakalı çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu kullanımlardan biri 1910 yılında, Afrika’daki Müslümanların çektikleri sıkıntıların İslam’dan kaynaklandığını söyleyen Fransız Alain Quellien tarafından yazılan “*La Politique Musulmane Dans L’Afrique Occidentale Française (Fransız Batı Afrikası’ndaki Müslüman Siyaseti)*” adlı eserdir (Karakuş, 2019: 8). Bir diğer rivayet 1925 yılında oryantalist Etienne Dinet ve Slima Ben Ibrahim’in “*L’Orient vu de l’Occident (Batı’dan Görülen Doğu)*” adlı makalesinde kullanıldığı yönündedir. Başka bir rivayet ise 1985 yılında Edward Said’in kullandığı şeklindedir. Yaygın olarak kullanılan görüş ise Etienne Dinet’in kullanımıdır. Fakat gündelik yaşamda kullanımı 90’lı yıllara tekabül etmektedir. 1991 yılında ABD’de yayınlanan *Insight* adlı dergide ilk kez günümüzdeki manasıyla kullanıldığı iddia edilmektedir (Allen, 2010: 5; Gölcü ve Çuhadar, 2017: 76). Söylem olarak İslamofobi, 11 Eylül 2001 olayından sonra şiddetlenerek yaygınlaşmıştır. Günümüzde de popülaritesini korumaya devam etmektedir.

İslamofobi Oxford sözlüğünde “İslam’a karşı ön yargılı olmak veya bu dine karşı gösterilen politik hoşgörüsüzlük” şeklinde tanımlanmıştır (Oxford Dictionary). Cambridge sözlüğü ise “İslam’a ve Müslümanlara karşı akıl dışı hoşnutsuzluk veya korku ve ön yargı” şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Cambridge Dictionary). Yapılan tanımların kesiştikleri ortak nokta İslam dinine ve Müslümanların geneline karşı geliştirilmiş mesnetsiz korkunun zamanla düşmanlığa dönerek çeşitli şiddet boyutlarıyla kendisini gösteren bir kavram olduğu yönündedir.

Batı’da 1997 yılında İslamofobiye anlama çabasıyla bir rapor yayımlanmıştır. Bu raporu yayımlayan kuruluş, İslamofobiye bugünkü anlamında ilk kez kullanan Runnymede Trust adında bir İngiliz kuruluşu olmuştur. Bu kuruluş “*Islamophobia: A Challenge For Us All*” (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma) adlı raporunda İslamofobiye dışlanmışlık (exclusion), ön yargı (prejudice), şiddet (violence) ve ayrımcılık (discrimination) durumlarıyla açıklamıştır (Runnymede Trust, 1997). Bu rapor İslamofobiden bahseden ilk ve en kapsamlı çalışmadır. Runnymede Trust’ın hazırladığı raporda Batı’nın İslam ve Müslümanlar hakkındaki görüş ve düşünceleri açık bir şekilde belirtilmektedir. İslamofobi tanımı, İslam’a yönelik bir düşmanlık

duygusu, Müslüman bireylere ve topluluklara karşı ayrımcılık ve Müslümanların genel kabul gören her türlü kurallardan dışlanması şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca İslamofobinin sadece Müslümanlar için bir tehlike olmadığı, toplumda yaşayan herkes için tehlike oluşturduğu ifade edilmektedir. Raporda İslamofobik düşünce ve davranışa sahip kişi ve kurumların İslam ve Müslümanlar hakkındaki görüşleri sekiz maddede açıklanmıştır:

- 1- İslam monolitik blok olarak görülür, değişimlere karşı tepkisizdir.
- 2- İslam farklı ve öteki olarak görülen, diğer kültürlerin amaç ve değerlerinden etkilenmeyen ve onları etkilemeyen bir dindir.
- 3- İslam Batı'da aşağı olarak görülen, barbar, cinsiyetçi, ilkel, mantık dışı bir dindir.
- 4- İslam saldırgan, şiddet yanlısı, terör destekleyicisi, medeniyetler çatışmasına yol açan bir dindir.
- 5- İslam siyasi bir ideoloji olarak görülür. İslam'ın bu görünüşü ona askeri ve siyasi alanda üstünlük sağlar.
- 6- İslam Batı'nın yaptığı eleştirileri reddeder.
- 7- İslam düşmanlığı Müslümanlara karşı Müslüman olmayan diğer grupların tavırlarını haklı çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır.
- 8- İslamofobi doğal olarak normaldir (Runnymede Trust, 1997: 5).

Bu bağlamda Batı'da İslamofobi algısı, hem İslam'dan korkma ve ürkme hem de Müslümanlardan çekinme ve onlardan hoşlanmama şeklinde ortaya çıkan irrasyonel bir korkudan kaynaklanan çeşitli söylem, tutum ve tavırların bütünü oluşturmaktadır (Kar, 2017: 201). Ayrıca rapora göre, İslamofobi Müslümanlara yönelik ön yargılı tavır ve davranış içerisinde bulunmayı kapsamaktadır. Bu anlamda Imhoff ve Recker İslamofobi kavramı yerine *Islamoprejudice* (İslam önyargısı) kavramının kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Imhoff ve Recker, 2012: 813).

Runnymede Trust 2017 yılında "*Islamophobia: Still A Challenge For Us All* (İslamofobi Halen Hepimize Karşı Bir Meydan Okuma)" adında bir rapor daha yayımlamıştır. Bu raporda ise yirmi yıl önce yayımlanan *Islamophobia: A Challenge For Us All* adlı raporunda var olan durumun hala sabit ve karmaşık bir şekilde var olduğu belirtilmiştir (Runnymede Trust, 2017).

İslamofobinin kavram olarak kullanımı daha çok yeni olmasıyla birlikte 11 Eylül 2001 olayıyla ortaya çıkan bir söylem değildir, onun uzun bir tarihsel süreci vardır. Kalın, İslamofobinin modern dönemde tekrar canlanmasına yirminci yüzyıl sonlarında Müslümanların Batı'ya yaptıkları göçler, İran Devrimi'nden sonra Müslümanlara karşı geliştirilen negatif bakış açısı, uçak kaçırma, rehin alma gibi

çeşitli terörist eylemler, 11 Eylül olayı ve ondan sonraki süreçte Avrupa'daki saldırıların neden olduğunu ifade etmektedir (Kalın ve Esposito, 2018: 18). Ayrıca şunu da belirtmekte fayda olacağı kanaatindeyiz. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla beraber dönemin ideolojik düşmanı komünizm de ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine yeni bir düşman ihtiyacı doğmuş ve geçmişte de zaman zaman *öteki* olarak görülen İslam ve Müslümanlar devreye sokulmuştur. Batı yeniden ürettiği "biz" ve "onlar" anlayışıyla kendisini tanımlamaya başlamıştır. Kolektif bilinçdışlarında tozlanmış olan tarihsel korkular güncellenmiştir. Böylece güçlü bir "öteki" üreterek kendi sosyal kimliğini yüceltme yoluna başvurmuştur. Yapıcı'ya göre Batılılar, *şu anda olmayan fakat olmasın diye olacaktı gibi mücadeleye giriştikleri bir düşman* inşa etmişlerdir. Kendilerine alternatif olarak gördükleri İslam medeniyetinin yeniden inşa olmaması için kuvvetli bir mücadele vermektedirler (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 146).

Bir sonraki başlıkta İslamofobinin tarihini oluşturan ve devam ettiğini gösteren çeşitli hadiselerden bahsedilecektir.

2.2.ANA HATLARIYLA İSLAMOFOBİNİN TARİHİ

İslamofobinin net bir başlangıç tarihinden söz etmek oldukça güçtür. Fakat bazı bilim insanları İslam dininin geldiği Mekke dönemine kadar uzandırılabileceğini ifade etmişlerdir. Hz. Muhammed (sav) İslam dinini tebliğ etmeye başladığında Mekkeli müşrikler kabul etmek istemeyip karşı gelmişlerdir. Bunun üzerine O'nu (sav) ve inananlarını yıldırma için çeşitli şiddet yollarına başvurmuşlardır. Çünkü İslam dinini kendi statü ve menfaatleri için tehdit olarak algılamış ve müntesiplerinin hızla artması onları korkutmuştur. Bundan dolayı Müslümanlara çeşitli saldırılarda bulunarak zulmetmişlerdir (Duran, 2018: 276).

Bundan sonraki dönemde İslam dini oldukça hızlı bir şekilde yayılım göstermiştir. Bunun üzerine diğer dinler İslam'ı kendileri için tehdit olarak görmeye başlamışlardır. Bizans kontrolündeki Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmı miladi yedinci ve sekizinci yüzyıllarda İslam hakimiyeti altına girmiştir. Bu durum İslam'ı ve Müslümanları Hristiyanlar için yeni bir dini-siyasi düşman haline getirmiştir (Kar, 2017: 201). Said'e göre İslam dünyasının geri kalmaya başladığı, Avrupa'nın hızla ilerlediği dönemde bile, "Muhammedizm" korkusu devam etmiştir (Said, 2000: 80).

Yedinci yüzyılda Katolik kilise babaları İslam dininin Hristiyanlık ve Avrupa karşıtı bir din olduğunu savunmaya başlamışlardır. Bilimsel bir dayanağa bağlı olmaksızın İslam'ın, Hristiyanlığın taklidi olduğunu ve Hz. Muhammed'in (sav) sahte bir peygamber olduğunu söylemişlerdir. Vaazlarında İslam'daki cihad anlayışı ve çok evlilik konusu gibi spekülâtif konulardan bahsetmişlerdir. Halkı İslam hakkında yanlış bilgilerle bilgilendirerek Müslümanlara yönelik Haçlı seferleri ilan etmişlerdir. Halk, I. Haçlı seferine yoğun bir katılım gerçekleştirmiş fakat daha sonra birçok insan kilisenin propagandasına şüpheyile yaklaşmaya başlamıştır. Halkın İslam'la ilgili gerçekleri öğrenmesiyle birlikte diğer Haçlı seferlerine katılım gitgide azalmıştır. Bundan dolayı sonraki seferler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yaşanılan yenilgiden sonra kilise güç ve otoritesini kaybetmiştir (Kuyucuoğlu, 2016: 191-193).

Yaptıkları fetihlerle Müslüman ordular İslam'ın hızlı bir şekilde yayılmasına vesile olmuşlardır. Bu durumda Müslümanlar ilk fethedilen yerlerde azınlık durumunda iken daha sonra Hristiyanların kitlesel bir şekilde İslam'ı kabulüyle beraber zamanla çoğunluk durumuna geçmişlerdir. Hristiyanlar bu duruma kavgacı ve savunmacı bir tavırla karşılık vermişler ve İslam dinini kendilerine ciddi bir tehlike olarak görmüşlerdir (Esposito, 1999: 86).

Katolik kilisesinin etkisini kaybetmesi üzerine yeni bir mezhep olan Protestanlık doğmuştur. Kurucusu olan Martin Luther, Müslümanlara karşı sert bir dil kullanmıştır. Eserlerinde Müslümanlardan söz ederken, daha çok "Türk" ifadesini kullanmış, nadiren "Müslüman" ifadesine yer vermiştir. Ayrıca İslam'ın yerine de "Muhammed'in dini", "Muhammed'in yalanları", "Türklerin inancı" gibi söylemler geliştirmiştir. Luther'in gözünde Müslüman Türkler "şeytanın hizmetçisi", "kafir", "cehennemlik" ve "kötü insanlar"dır (Canveren, 2014: 155-156). Böylece Luther'in söylemleri Batı'daki İslam korkusunu arttırmıştır.

Osmanlı devletinin hakimiyeti ve bilhassa İstanbul'un fethinden sonra Hristiyanlar, Haçlı geleneğini devam ettirerek Müslümanları bir düşman olarak görmüş ve ötekileştirici ifadeler kullanmışlardır. Dinsiz, hoşgörüsüz, kaba, hoyrat, yıkıcı, vicdansız, acımasız, ahlaksız ve günahkar gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu sıfatlar "Türkler" şeklinde ifade edilmiş fakat tüm Müslümanlar kast edilerek söylenmiştir (Çetin, 2011: 45). Buradan, İslamofobinin teolojik bir temele sahip olduğu ve tarihin neredeyse her döneminde isimlendirilmese bile İslamofobik söylemlerin diri tutulduğu anlaşılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada yaşanan ekonomik buhrandan dolayı Batı'da iş gücüne ihtiyaç doğmuştur. Bu sebeple Batı ülkeleri diğer

bölgelerden işçi göçü almaya başlamışlardır. 1960'lı yılların sonunda Müslümanlar tarafından Batı ülkelerinin sanayi kentlerine göçler başlamıştır. Müslüman göçü, göç veren ülkeler tarafından değil de göç alan ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda belirlendiği için, Müslümanlara düşmanlıktan ziyade "misafir"lere davranıldığı gibi davranılmıştır. Ayrıca sadece işçi olarak gelen Müslümanların, ülkelere dönecekleri düşünülerek onların etnik ve dini kimlikleri ön planda tutulmamıştır. 1970'li yılların başında göçün resmen durdurulmasından sonra da kaçak işçilik devam etmiştir ve işçi olarak gelen Müslümanlar ailelerini de yanlarına getirmişlerdir. Böylece gittikleri ülkelerin etnik ve dinsel toplum yapısını değiştirmişlerdir. Müslümanların nüfusu artınca ve toplumsal hayatta aktif bir rol almaya başlayınca aşırı sağ ve ırkçı çevrelerde bir direniş konusu olmaya başlamıştır. Böylece Batı, Müslümanları bir misafir olmaktan çok bir *tehlike* olarak nitelendirmeye başlamıştır. İlk düşmanlıklar bu siyasi ve ırkçı çevreden gelmiştir. Yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların sebebinin Müslümanlardan kaynaklandığını ifade etmeye başlamışlardır (Abadan Unat, 2006: 34; Canatan, 2007: 44-45; Kuyucuoğlu, 2016: 189).

Tarihte Arap ve Müslüman düşmanlığının tetiklendiği birkaç olay gerçekleşmiştir. 1967-1973 yılları arasında gerçekleşmiş olan, Arap-İsrail savaşları bunlardan birisidir. İsrail'in kurulmasıyla Araplar bu durumdan rahatsızlık duymaya başlamışlardır. İsrail'e karşı askeri bir hareket düzenleyip, mağlubiyet yaşamışlardır. Bunun üzerine İsrail karşı bir savaş açmış ve Müslümanları yenilgiye uğratmıştır (BBC, 2019a). Savaşta Filistinli Müslümanların karşı atakları "İslami terörizm" olarak tanımlanmıştır (Okumuş, 2007: 237). Bu durum Müslümanların şiddet yanlısı olarak algılanmasına neden olmuştur. Daha sonra 1973 yılında Araplar, İsrail ve İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ihraç etmeyeceklerini bildirmiş ve ambargo uygulamışlardır (Hürriyet, 2002). Tarihte bu iki siyasi olay Araplara karşı olumsuz tutum oluşması açısından önemli görülmektedir.

Batı'da 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar İslam ve Müslümanlar ciddi bir sorun olarak değerlendirilmekten ziyade ülkelerini tehdit eden birer düşman olarak görülmüştür. Fakat İran Devrimi, İslam dini ve Müslümanların imajı açısından bir kırılma noktası olmuş ve ırkçı tavırlar aktif bir hal almaya başlamıştır (Canatan, 2007: 45). Çünkü İran Devrimi sırasında rehine krizleri yaşanmış, elçiliklere saldırılar gerçekleştirilmiş, devrim ihracına yönelik eylemler ve terörizme destek gibi benzer olaylar gerçekleştirilmiştir. Tüm bunlar İran Devrimi'ni Batı'nın güvenliği için bir tehdit unsuruna dönüştürmüştür (Akdemir E., 2009: 12).

İslam dini ve Müslümanların imajını olumsuz etkileyen ikinci kırılma noktası ise 2001 yılında Amerika'da İkiz Kuleler olarak bilinen Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıdır. Bu olaydan sonra tüm dünyada güvensizlik ortamı oluşmuş ve korku iktidarı kurulmaya çalışılmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'nın başkenti Washington ve New York'ta kaçırılan yolcu uçaklarıyla Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırıda 2 bin 977 kişi hayatını kaybetmiş, 6 binden fazla kişi ise yaralanmıştır. Bu saldırı ABD Başkanı George W. Bush tarafından "terör saldırısı" olarak nitelendirilmiştir. Yapılan saldırıyı da El-Kaide üstlenmiştir. Bu olay dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Olayla alakalı "terör" nitelemesinden sonra Müslümanlara karşı korku ve ayrımcılık düzeyi artmıştır. Bu korku ve ayrımcılığın Müslümanlardan daha ziyade ötekine, yabancıya, göçmene, azınlığa ve bizden olmayana karşı geliştirildiği gözlenmektedir (BBC, 2019b; Kirman, 2010: 23).

Bu olaydan kısa süre sonra Başkan Bush, saldırının İslam'ın temel ilkeleriyle bağdaşmadığını ve İslam'ın barış dini olduğunu söylemiştir. Bu saldırıyı "kötü Müslümanlar"ın yaptığını, "iyi Müslümanlar"ın ise dünyanın neresinde olursa olsun Amerika'nın yanında ve destekçisi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Amerika'daki Müslümanların yaşamları için endişe etmemelerini söylemiştir (The White House, 2001a). Mahmood Mamdani, Bush'un bu açıklamasıyla alakalı olarak "İyi olduğunu ispatlamadıkça her Müslüman kötü farz edildi" tespitinde bulunmuştur (Mamdani, 2004: 15). Her ne kadar Bush ılımlı bir açıklamada bulunmuş olsa dahi Amerika'daki Müslümanların saldırıdan sonra yaşadığı zorluklar Mamdani'nin tespitinin doğruluğunu güçlendirmektedir.

Amerika'da yaşanan bu saldırı olayından sonra İslam'a ve Müslümanlara yönelik bakış açısı oldukça olumsuz bir hal almıştır. İslam'ın şiddet ve terör boyutu vurgulanmaya başlanmıştır. Bunun üzerine halk İslam'a ve Müslümanlara karşı kışkırtılmaya çalışılmıştır. Uzun bir süredir kötü olan Müslüman imajı bu saldırıyla birlikte bir nevi doğrulanmıştır (Okumuş, 2007: 241-242). Yapılan bu saldırıdan sonra Amerika'da Müslümanlara karşı ayrımcı muameleler başlamıştır. Bunun en başında polisiye muameleler gelmektedir. Müslümanlar şüpheli görülerek alınıp sorguya çekilmiş, kimlik kontrolü yapılmış, camiler denetim altında tutulmuş, hapse atılmış, baskı ve şiddet uygulanmış, hatta bazıları sınır dışı edilmiştir. Buna ek olarak ülkeye giriş çıkışlarda kayıt sistemi oluşturulmuş, parmak izleri alınmış, mülakatlarda kötü muamele edilmiş, ev ve iş yerleri sürekli ziyaret edilmeye başlanmıştır. Resmi kurum ve kuruluşlarda kötü muamele ile karşılaşanlar hatta

işten çıkarılanlar olmuştur. 11 Eylül'den sonra Müslümanlar sosyal hayatlarında da birtakım zorluklarla karşılaşmışlardır. Özellikle başörtülü kadınlara hakaretler edilmiş ve saldırılarda bulunulmuş, komşuları ilişkilerini kesmiş ve çocuklarıyla görüşülmesine izin verilmemiş, camilere saldırılar yapılmış ve Müslümanlara yönelik bunlara benzer rahatsız edici tavırlarda bulunulmuştur (Okumuş, 2007: 246-247). İslamofobi hadiselerine bakıldığında Müslüman kadınların kıyafetlerinden dolayı kimlikleri daha belirgin olduğu için Müslüman erkeklere göre daha fazla saldırı ve dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir (Sevinç, 2019: 266). Buradan da anlaşılacağı üzere 11 Eylül olayı ile tırmandırılmış İslamofobik tutum en çok Müslümanlara zarar vermiştir.

Batı'da İslamofobinin güçlenmesine etki eden bazı münferit olaylar da meydana gelmiştir. İngiltere'de gerçekleşen Salman Rüşdî'nin *Şeytan Ayetleri* kitabının yayımlanması olayı bunlardan biridir.

Hint asıllı İngiliz bir romancı olan Salman Rüşdî 1988 yılında "*The Satanic Verses* (*Şeytan Ayetleri*)" adında bir kitap yayımlamıştır. Bu kitap Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'e (sav) dair olumsuz ifadeler barındırmaktadır. Kur'an'ın orijinal bir kaynak olmadığı iddia edilmiş ve Hz. Muhammed'in eşleri O'nun metresleri gibi tasvir edilmiştir. Roman, Müslüman dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Kitabın satışı Hindistan ve Güney Afrika'da yasaklanmıştır. Bazı Müslümanlar protesto amacıyla kitabı yakmışlardır. Bunun üzerine Ayetullah Humeynî, Salman Rüşdî'nin dinden dönmüş olduğu fetvasını vermiştir. Rüşdî vatan haini ilan edilmiştir (Abbas, 2018: 112). Bu olay İngiltere'de pek çok kişi tarafından ifade özgürlüğü olarak görülmüştür. Rüşdî, Hindistanlı Müslüman bir ailenin çocuğu olduğu ve dinini inkar etmiş biri olduğu için, kitap pek çok Batılı tarafından kabul görmüş ve güvenilir bir kaynak olarak nitelendirilmiştir (Göknel, 2015a: 350-351). Rüşdî kitabından dolayı birkaç ödül almıştır. Rüşdî bu romanı yayımladığı için bir zarar görmemiştir fakat Müslüman camiada bir ayaklanma uyandırdığı için İslamofobik söylemlerin zeminine bir basamak olmuştur.

Hollandalı yönetmen Theo van Gogh'un öldürülmesi de yine bu kabilden bir hadisedir. Hollandalı yönetmen 2004 yılında "*Submission* (*Teslimiyet*)" adında bir filmin çekimini gerçekleştirmiştir. Filmde Müslüman bir kadının zorla evlendirilmesi ve yakınları tarafından çeşitli şiddetlere maruz kalması anlatılmıştır. Bu durum bazı Müslümanları rahatsız ettiği için Theo van Gogh ölüm tehditleri aldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine 2 Kasım 2004 tarihinde Amsterdam'da göçmen kökenli biri tarafından silahlı saldırıyla öldürülmüştür. Medyada bu saldırının Müslümanlar

tarafından yapıldığı söylenmiş ve “terör saldırısı” şeklinde nitelendirilmiştir (BBCTurkish, 2004).

Başka bir olay da 2005 yılında İngiltere’de gerçekleşmiştir. 7 Temmuz 2005 tarihinde Londra’da dört metro istasyonu ve bir belediye otobüsüne saldırı olmuştur. Saldırılarda 52 kişi ölmüş ve 700 kişi yaralanmıştır. Medyada bu saldırıları El-Kaide’nin gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Bu olay İngiltere’nin en büyük terör saldırısı olarak nitelendirilip “İngiltere’nin 11 Eylül’ü” olarak ifade edilmektedir (NTV, 2017).

Bir diğer olay da Danimarka’da gerçekleşmiştir. Jyllands-Posten gazetesinin kültür editörü Flemming Rose, basın ve düşünce özgürlüğünü desteklemek gerekçesiyle kırk karikatüristten Hz. Muhammed’i (sav) kendi anlayışlarına göre çizmelerini ve gazeteye göndermelerini istemiştir. Kendilerine mektup gönderilen kırk karikatüristten yalnızca on iki kişi olumlu yanıt vermiş ve çizdikleri karikatürleri gazeteye göndermiştir. 30 Eylül 2005 tarihinde yayımlanan bu karikatürler “Muhammed’in Yüzleri” şeklinde başlıklandırılmıştır. Bu karikatürlerde İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav) tasvir edilmiş ve sarığında patlamaya hazır bomba taşıyan bir terörist gibi çizimlenmiştir. Sünni anlayışta Hz. Muhammed’in (sav) tasvir edilmesi yasak olduğu için yayımlanan karikatürlere Müslümanlar ilk önce yazılı bir başvuruya tepki göstermişlerdir. Danimarka başbakanı Anders Fogh Rasmussen bu karikatürleri ifade özgürlüğü şeklinde değerlendirmiş ve Müslümanların yasal itirazlarını kabul etmemiştir. Yasal yollar sonuç vermeyince protestolar başlamıştır. Karikatürler Almanya, Fransa, İtalya, Norveç ve Hollanda gazetelerinde de basılınca bazı radikal Müslüman gruplar şiddet içeren saldırılara başvurmuşlardır. Batı, bu saldırgan davranışları tüm Müslümanlara genellemiştir. Böylece aslında yerel olan bir olay küresel bir boyuta ulaşmıştır (Abbas, 2018: 113-114; Kuyucuoğlu, 2007: 415-416).

Son olarak Yeni Zelanda’da 15 Mart 2019 Cuma günü 51 Müslümanın hayatını kaybettiği ve 49 Müslümanın ise yaralandığı bir terör saldırısı gerçekleştirilmiştir. Beyaz ırka sahip olan terörist, saldırıdan önce 74 sayfalık bir manifesto yayımlamış ve gerçekleştirdiği bu saldırıyı sosyal medya hesabından canlı olarak göstermiştir. Manifestoda Ayasofya’daki minareleri yıkıp kiliseye dönüştüreceklerine, Türkleri İstanbul’dan süreceklere ve İstanbul’u Hristiyan şehri yapacaklarına dair maddeler yer almaktadır (Özkır, 2019: 151). Yaşanan bu son olay, geçmişte olduğu gibi hala Müslüman algısının Türkler üzerinden devam ettiğini

göstermektedir. Ayrıca bu olay İslamofobinin hâlâ canlılığını koruduğunun bir ifadesidir.

2.3.İSLAMOFOBİNİN NEDENLERİ

İslamofobinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunları din psikologu Necmi Karslı sekiz başlıkla izah etmiştir. Karslı'ya göre İslamofobinin nedenleri kültürel, siyasi, ekonomik, teolojik, psikolojik, medyanın etkisi, dini lider ve siyasetçilerin söylemleri ve trajik saldırılar şeklindedir.

Diğer bir din psikologu olan Kenan Sevinç de İslamofobinin nedenlerine değinmiş ve psikolojik nedenleri üzerinde durmuştur. İslamofobinin nedenlerini on bir başlık altında incelemiştir. Bunlar; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi demografik değişkenler, sosyal kimlik, gruplararası temas, kendi grubunun dışındaki bir gruptaki birey veya bireyleri tehdit olarak algılama, yabancı düşmanlığı (zenofobi/xenofobi), kültürel değer yönelimleri, dindarlık ve dini yönelim, siyasi söylemler, stereotipler ve İslam hakkında bilgi sahibi olmama durumu, medyanın etkisi ve Müslümanlardan kaynaklanan sebepler şeklindedir. Bizim çalışmamızda esas alacağımız İslamofobik sebepler ise dört temel başlık altında incelenecektir. Bunlar medya etkisi, siyasi yönelim, psikolojik nedenler ve Müslümanlardan kaynaklanan nedenler şeklindedir. Psikolojik nedenler de beş alt başlıkta ele alınacaktır. Bunlar yabancı düşmanlığı, tehdit algısı, sosyal kimlik, dindarlık ve dindarlık yönelimleri, stereotipler ve İslam dini hakkında bilgi sahibi olmama şeklindedir. Bizim dört başlıkla tasnif ediyor olmamızın sebebi ise birbirleriyle ilintili olduğunu düşündüğümüz bazı nedenlere aynı başlık altında değinecek olmamızdır. Karslı'nın teolojik nedenler ve trajik saldırılar şeklinde belirlediği nedenleri biz çalışmamızda İslamofobinin tarihi başlığında, İslamofobiye tetikleyen unsurlar olarak ele aldık. Ekonomik nedenlere ise tehdit algısı başlığında değindik. Sevinç'in tasnif grubunda bulunan gruplararası temas başlığını, stereotipler ve İslam dini hakkında bilgi sahibi olmama başlığında; kültürel değer yönelimi başlığını, tehdit algısı başlığının altında ele aldık. Demografik değişkenler başlığına ise teorik temel konusunda yeterli görülmediği için, Sevinç'in araştırma verilerinden yararlanarak metnin genelinde yer yer değindik.

2.3.1. Medya Etkisi

Günümüzde medya ve basın-yayın organları oldukça güçlü bir etkiye sahiptir. Dergi, gazete, radyo, TV kanalları gibi medya unsurları insanların kullandıkları haber alma ağlarıdır. İnternetin insan hayatına girmesiyle beraber sosyal medya ağlarına da haber almak için sıkça başvurulmaya başlanmıştır. Medyada sıkça kullanılır hale gelen İslamofobi söylemi de bir yönüyle bu sosyal ağlar vasıtasıyla artış göstermiştir. J. Esposito, E. Said, N. Lean gibi isimler İslamofobik söylemde medya ağlarının İslam dini ve Müslümanların inançlarını sansasyonel olaylarla ve çatışma ortamlarıyla ilişkilendirerek sürekli coğrafi temelde değerlendirmenin kötü bir algı oluşturmada çok etkili olduğunu ifade etmişlerdir (Lean, 2013: 57). Nitekim EUMC tarafından hazırlanan raporda Batılılardaki İslam ve Müslüman algısında ve İslamofobinin oluşmasında medyanın çok önemli bir etken olduğu belirtilmektedir (EUMC, 2006).

Medya organları televizyon, gazete, dergi, internet olarak ifade edilse de biz bu başlık altında kitap, karikatür, sinema filmleri ve dijital oyunlara da değineceğiz.

Batı'da pek çok medya organı İslam ve Müslümanlar hakkında olumsuz bir içerik sunmaktadır. Müslümanların İslam dinini temsil etme şekilleriyle, İslam bir korku dini olarak yansıtılmaktadır. Müslümanlar aşırı, terörist, militan, gerici ve cihatçı olarak resmedilmektedir. Özellikle günümüzde yeni iletişim kanallarının gelişmesiyle birlikte dünya küresel bir köy haline gelmiştir. Böylece herkes internet vasıtasıyla bilgiye çok kısa bir sürede ulaşabilmektedir. Bu durumun olumlu yanları olduğu gibi olumsuz birtakım etkileri de olabilmektedir. Bunlara ötekileştirme, nefret ettirme, korku ve düşmanlık oluşturma ve sözlü kavgalara sebebiyet verme gibi durumlar örnek verilebilir. Bu durumları alevlendiren söylemler, küresel ölçekte hızlı bir şekilde yer bulabilmektedir.

Batı medyasında gerek TV kanallarında gerekse gazete ve dergilerde İslam ve Müslümanlara yönelik ayrıştırıcı, ötekileştirici, düşmanlaştırıcı haber ve yayınlar yapılmaktadır. Bu haberler zaman zaman siyasilerin İslamofobik ifadeleriyle zaman zaman da Müslümanlarla ilgili spekülasyon olaylar şeklinde seyretnmektedir. Batı'da İslamofobik haberlerin en fazla yayımlandığı gazeteler *Wall Street Journal*, *Washington Post* ve *The New York Times*'tir (Sevinç, 2019: 201).

Lean Batı medyası için önemli olan unsurun haberi ilk veren kanal olmak olduğunu ifade etmekte ve böylece bazı haberlerin doğruluğu tam olarak araştırılmadan sunulabileceğini söylemektedir. İslamofobinin konu olduğu TV

programlarında Müslümanlarla ilgili bir durum tartışılmasına rağmen Müslüman bir akademisyenin çağrılmadığını beyan etmektedir. Ayrıca medyada Müslümanlarla ilgili görüntülerde yalnızca dini argümanlar üzerinden haber yapıldığını, camilerdeki erkeklerin, başörtülü kadınların resmedildiğini; hafta sonu evinde futbol oynayan Müslüman bir çocuktan bahsedilmediğini, çocuklarını okula bırakan Müslüman annelerin görüntüsünün verilmendiğini, başörtüsüz bir Müslüman kadının veya sarışın mavi gözlü Müslüman erkeğin görüntüsünün kışkırtıcı olmadığı için verilmendiğini ifade etmektedir (Lean, 2013: 60).

Kuyucuoğlu, Batı ülkelerinde medyada yerli halktan birisinin suç işlemesi durumunda etnik ve dini kimliğinden söz edilmediğini fakat fail Müslüman kimliğe sahip bir kişiye eğer, onun etnik ve dini kimliğinin öne çıkarıldığını ifade etmektedir. Bu durumu 11 Eylül olayından sonra başlayan, İslam'ı terörle özdeşleştirme çabalarına bağlamaktadır. Ayrıca İslam ve Müslümanlarla ilgili olumsuz bir imaj çizen Batılı medyanın "Müslümanlarla konuşmak" yerine "onlar hakkında konuşmayı" tercih ettiklerini ifade etmektedir (Kuyucuoğlu, 2016: 216-217).

Daha önce değindiğimiz gibi 2005 yılında Danimarka'da Jyllands-Posten gazetesinde yayımlanan karikatürler bir krize dönüşmüştü. Jyllands-Posten gazetesi İslam ve Müslümanlar hakkında en fazla haber yapan gazetedir. Yayımlanan karikatürler Danimarka'da ciddi yankı uyandırmış ve yüzden fazla insan hayatını kaybetmiştir (Özmen, 2017: 101). Genel olarak İslamofobik içeriğe sahip karikatürlerde Müslüman erkekler kadın bedeninde ya da sarıklı ve pis sakallı şiddet düşkünü bir şekilde resmedilmiştir. Müslüman kadınlar ise ya cazibe unsuru harem kadınları olarak ya da Müslüman erkeklerin kölesi şeklinde tasvir edilmişlerdir (Gottschalk ve Greenberg, 2018: 257-260).

Bilimsel, edebi veya dini nitelikteki pek çok Batılı kitap, İslam ve Müslümanları küçük düşürücü bir tablo çizmek adına yazılmıştır. Oryantalizm adı altında Müslümanları olumsuz özellik ve sıfatlarla ifade eden pek çok eser bulunmaktadır. Al-Shaikh-Ali, kelimelerin çok güçlü olduğunu ve kelimelerin insanların en derindeki duygu ve korkularını ortaya çıkardığını söylemektedir. Bundan dolayı İslamofobik söylemin edebi eser, gazete, dergi, karikatür, TV kanalları, film/çizgi film, bilgisayar oyunları ve çeşitli sanat dallarının içerisinde gizil bir şekilde bulunduğunu iddia etmektedir (Al-Shaikh-Ali, 2018: 198-205).

Teolog ve İtalyan şair Dante *İlahi Komedi* adlı eserinde Hz. Muhammed (sav) ve Hz. Ali'nin (ra) cehennemin en alt tabakasında azap çekenlerle beraber olacağını anlatmıştır (Kuyucuoğlu, 2016: 191). Nabil Matar *Turks, Moors and*

Englishmen in the Age of Discovery (Keşif Çağında Türkler, Faslılar ve İngilizler) adlı eserinde Müslüman stereotiplerini oluşturmuştur. Müslümanlar sadece kutsal savaş yapılabilecek bir öteki olarak anlatılmıştır (Al-Shaikh-Ali, 2018: 201). Captain John Smith'in yazdığı *The True Travels, Adventures and Observations of Captain John Smith* (Kaptan John Smith'in Gerçek Seyahatleri, Maceraları ve Gözlemleri) adlı romanda John Smith adında Amerikan denizci ve maceraseverinin seyahatleri sırasında "barbar Müslüman Türkler"le karşılaşması anlatılmaktadır. 1605 yılında yayımlanan Cervantes'in *Don Kişot* adlı eseri de aynı özelliği taşımaktadır. 1988 yılında Salman Rüştî tarafından yazılan *Şeytan Ayetleri* adlı roman da bu kabilden bir kitaptır. Batı'da yayımlanan İslamofobik söylem içeren eserlerde Müslümanlar katil, arzulu, intikamcı, şiddet yanlısı olarak tasvir edilmiştir. Al-Shaikh-Ali bu söylemlerin dönemin kurgu eserlerine ve tiyatro oyunlarına da konu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca George Orwell ve Charles Dickens gibi yazarlar sosyal adaletsizliklerin üzerinde durmuş ve fakir kişilerin yanında olmuşlardır. Bu manada ırkçılığın tam tersi bir nitelik taşıyan Harriet Beecher Stowe tarafından yazılan *Uncle Tom's Cabin* (Tom Amca'nın Kulübesi) adlı eser satış rekoru kırmıştır (Al-Shaikh-Ali, 2018: 207-209).

İslam dünyası ve Müslümanlar, Arap-İsrail savaşlarından itibaren Batı'nın sinema ve televizyon dizilerinde yer etmeye başlamıştır. Filmlerde İslam coğrafyası ve Müslümanlar terörle özdeşleştirilmeye çalışılmış ve petrol zengini, paraya ve dünyaya düşkün insanlar olarak yansıtılmıştır. Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i (sav) hedef alan sahneler bulunmaktadır (Özkır, 2019: 154). Özellikle Hollywood sineması Müslümanlardan korkutma ve onları bir tehlike olarak gösterme yoluna başvurmuştur. Rudolph Valentino'ya ait *The Sheikh* (Şeyh-1921), Sut Jhally'e ait *Real Bad Arabs* (Gerçek Kötü Araplar-2006), Peter Berg'e ait *The Kingdom* (Krallık-2007), Geert Wilders'a ait *Fitna* (Fitne-2008), Basseley Nakoula'ya ait *Innocence of Muslims* (Müslümanların Masumiyeti-2012), Negin Farsad ve Dean Obeidallah'a ait *The Muslims Are Coming!* (Müslümanlar Geliyor!-2013), Michael Cuesta'ya ait *American Assassin* (Suikastçı-2017) gibi filmler İslamofobik içeriğe sahiptir.

Batı'da İslamofobik unsurlar insanlara daha çocukken sunulmaktadır. Çeşitli hikaye, masal, öykü kitaplarında ve çizgi filmlerde İslamofobik unsurlar yer almaktadır.

Tarihte çeşitli yollarla İslamofobik söylemler diri tutulmuştur fakat günümüzde sosyal medya ağları üzerinden İslamofobik söylemler devam ettirilmektedir. Bunun yanında dijital oyunlarla da İslamofobi insanların günlük hayatına dahil edilmektedir.

2016 yılında T.C Gençlik ve Spor Bakanlığı, yayımladığı raporda İslamofobik içeriğe sahip on dokuz adet oyun olduğunu tespit etmiştir. Bu oyunlar “Counter Strike”, “Faith Fighter”, “Muslim Massacre” gibi oyunlardır (Cıngı, 2019: 149). İsminden de anlaşılacağı üzere *Muslim Massacre (Müslüman Katliamı)* oyunu terörist Müslümanları(!) öldürme oyunudur. Bu gibi dijital oyunlarla bireyler şiddete yönlendirilmekte ve nefret duyguları körüklenmektedir. 2019 yılında Yeni Zelanda’da gerçekleştirilen Müslümanlara yönelik silahlı saldırının, saldırganın bizzat kendisi tarafından o esnada çekilen video kayıtlarının bilgisayar oyununa benzerliği, bunu kanıtlar niteliktedir.

Tüm bu medya aygıtlarının İslam ve Müslüman karşıtlığını işlemesinin sonucunda insanlar olumsuz etkilenecek Müslümanlara karşı şiddet ve saldırıda bulunabilmektedir. Nitekim geçmişte camilerin önüne domuz başı bırakılmış, binaların kapı ve camları kırılmış, evlere ve camilere Nazi işareti çizilmiş, Müslümanların üzerine araba sürülmüş, sözlü saldırılarda bulunulmuş, başörtülü kadınlara hakaret edilmiş ve çeşitli kısıtlamalar yapılmıştır (Özkır, 2019: 152). Özellikle 11 Eylül saldırısından sonra İslam dini hakkında kitaplar, konuşma ve TV programlarının sayısında ciddi oranda artış yaşanmıştır (Maira, 2018: 171).

2.3.2.Siyasi Yönelim

Batı dünyası demografik, medeni ve siyasi nedenlere bağlı olarak Müslümanları bir tehdit olarak görmektedir. İslamofobinin siyasi yönü, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra komünizmin yıkılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Yani Batı karşısında güçlü bir tehdit olan komünizm ortadan kalkınca yeni bir tehlike ihtiyacı oluşmuş ve bunun üzerine İslam karşıtlığı belirlemeye başlamıştır. Siyasallaşan İslamofobik söylem, Batı’nın Orta Doğu’da ve diğer Müslüman ülkelerde yürüttüğü askeri faaliyetlerine ve hegemonyasına meşruluk kazandırmaktadır (Sevinç, 2019: 173).

Hemen her bireyin, yaşadığı toplumda siyasi bir yönelimi bulunmaktadır. İslamofobinin nedenlerinden biri de bireylerin siyasi tercihleridir. Bu nedenle siyasi görüş, bireylerin düşünce şekillerinde etkili bir unsurdur. Siyasi söylem hangi konu üzerinden yürütülüyorsa halk da ona göre bir düşünce yapısına sahip olmaktadır. Batı’daki siyasi söylem de İslam ve Müslüman karşıtlığı üzerinden yürütülmektedir. Bu yönüyle bireyler siyasi tercihlerine göre İslamofobik söylem ve düşünce içerisine girebilmektedir.

Batı'daki siyasi anlayış sağ (muhafazakâr) ve sol (sosyal demokrat) olarak ikiye ayrılmış bir şekilde yürütülmektedir. Siyasiler özellikle son yıllarda Orta Doğu'daki olaylardan dolayı Müslüman göç oranı arttığı için propagandalarını göçmenler ve azınlıklar üzerinden yürütmektedir. Yapılan araştırmalar muhafazakâr partileri destekleyenlerin ön yargı oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Muhafazakâr partiler göçmen konusunu daha çok dile getirdikleri için, bu partilere yönelim son yıllarda artış göstermiştir (Sevinç, 2019: 173). 2014 yılında Avrupa Parlamentosu'nun seçim sonuçlarında birçok ülkede aşırı muhafazakâr partilerin oy oranları yüksek çıkmıştır (Aktaş, 2014: 34).

Muhafazakâr partilerin siyasi söylemlerinin çoğunluğu Müslüman göçmenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle muhafazakâr partilerin sosyal demokrat partilere göre Müslümanlara karşı daha negatif bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Muhafazakârlar (sağ), Müslümanları Batı için bir tehdit olarak görmektedirler. Nitekim Lean, İslamofobinin politik sağın demirbaş politikası olduğunu söylemektedir (Lean, 2015: 43). Muhafazakârlar söylemlerinde Müslümanların nüfus artış hızlarının fazla olduğunu, ülkelerini ekonomik yönden sıkıntıya sokacaklarını ve topluma entegre olamadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle 11 Eylül 2001 olayından sonra Müslümanları terörist olarak görme eğilimi göstermişlerdir.

Danimarka Halk Partisi (Danske Folkeparti/DF) kurucusu Pia Kjaersgaard siyasi politikasını göçmenler üzerinden yürütmüştür. Ülkenin göçmen politikasını eleştirmiştir. İslam dini ve Müslüman karşıtı söylemlerde bulunmuştur. Siyasi propagandasında Müslümanların cinsiyet ayrımı yaptıkları, hayvanları öldürdükleri (kurbanı kastetmektedir) ve Danimarkalılara karşı şiddet uyguladıkları yönünde söylemler kullanmıştır (Kuyucuoğlu, 2016: 202-203).

11 Eylül 2001 olayını Başkan Bush "terör saldırısı" olarak ifade etmiştir. 12 Eylül 2001'de yaptığı konuşmasında İkiz Kulelere yapılanın terör eyleminden daha fazlası, savaş eylemi olduğunu ifade etmiş ve bunu yapanın *insan yaşamına hiç önem vermeyen* ve *gölgelerde gizlenen bir düşman* olduğunu söylemiştir. Bu düşmanla savaşacaklarını ve savaşı kendilerinin kazanacağını belirtmiştir (The White House, 2001b). Daha sonraki açıklamalarında da bunu destekler nitelikte konuşmalar yapmıştır. Bush yönetimi İslam'ı ve Müslümanları Amerika'nın güvenliği için bir tehlike olarak gösterme girişiminde bulunmuştur. Hizbullah gibi bölgeselci ve mezhepçi bir grubu uluslararası terör organizasyonu olarak tanıtmıştır (Cole, 2018: 195). 11 Eylül 2001'den sonra Amerika'da "terörizme karşı savaş" politikası izlenmiştir (Okumuş, 2007: 251).

Amerika'daki İslamofobik söylemlerin artışında 45. Başkan olan Donald Trump'ın söylemleri de etkili olmuştur. Çünkü Trump siyaset propagandasını Müslümanlar üzerinden yürütmekten çekinmemiştir. Trump Müslümanların Amerika'ya zarar verdiğini, bütün Müslümanların Amerikalılardan nefret ettiğini düşünmektedir. 11 Eylül olayında bütün Müslümanların bu saldırıdan dolayı sevindiklerini düşünmektedir (Karakuş, 2019: 53).

Trump siyasi propogandasında IŞİD ve İslami terörizmi bitireceğini, terörist ve radikalleri ülkeden uzaklaştırmak için göç tarama prosedürlerini genişleterek Suriyeli mülteci akınını durduracağını ifade etmiştir. Gelen mültecileri "200 bin kişilik ordu" olarak nitelendirmiştir. Müslüman mültecileri tehdit unsuru olarak görmüştür (Karakuş, 2019: 55). Fakat Trump bu şekilde bir değerlendirme yapmış olsa bile tüm Müslüman göçmenler için terörist ifadesi kullanılması bir peşin hüküm ifade etmektedir.

Siyasilerin tek politikalarının göçmen konusu olmadığını söylemek gerekir. Fakat İslamofobik söylemleri artıran bir unsur olduğu için göçmen konusu oldukça önemlidir.

Ayrıca yapılan araştırmalarda dini tercihlerle siyasi tercihler arasında bir bağlantı olduğu görülmektedir. Yani Katolik, Protestan veya Evanjelik Hristiyanların yönelim gösterdiği partilere göre Müslümanlara bakış açıları birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Mesela Amerika'da Evanjelikler Cumhuriyetçi partiyi desteklemektedir. Cumhuriyetçiler Müslümanlara en soğuk bakan parti özelliği göstermektedir ve Evanjelik Hristiyanlar da Müslümanlara en soğuk bakan dini gruptur (Pew, 2017). Yani etno-dini kimlik siyasi yönelimde belirleyici olduğu için desteklenen partinin ideolojisi bireylerin bakış açısını etkileyebilmektedir.

2.3.3.Psikolojik Nedenler

İslamofobi gibi insani bir olguyu psikolojik nedenlerini ele almadan incelemek eksik bir değerlendirmeye ulaştıracaktır. Bundan dolayı İslamofobinin psikolojik nedenlerini yabancı düşmanlığı, tehdit algısı, sosyal kimlik, dindarlık ve dini yönelim, stereotipler ve İslam dini hakkında bilgi sahibi olmama başlıkları altında izah etmeye çalışacağız.

2.3.3.1.Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi)

İslamofobinin muhtevasına bakıldığında ilişkili olduğu kavramlardan birinin de yabancı düşmanlığı olduğu söylenebilmektedir. Bundan dolayı İslamofobinin nedenlerinden biri de sosyal fobi türlerinden biri olarak gösterilen zenofobi yani kendinden olmayana (ötekine) karşı duyulan bir düşmanlık algısıdır (Kar, 2017: 201).

Zenofobinin İngilizcesi “*xenophobia*”dır. Bu terim, Yunanca “*xenos (yabancı)*” ve “*phobos (korku)*” kavramlarının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Kökel ve Odabaşı, 2017: 240). Zenofobi terimi değişik olandan korkma durumunu ifade etmektedir. Bu fobi türünün temelinde farklı olanın tehlikeli olması düşüncesi yer almaktadır (Psikoloji Sözlüğü, 2018: 197). Korku duygusu zaman içerisinde düşmanlık durumunu da ortaya çıkarttığı için yabancı korkusu ifadesinin yerini “*yabancı düşmanlığı*” almıştır.

Bauman'a göre zenofobi genel olarak ‘yabancı’ olan her şeye düşmanlık etmek anlamına gelmektedir (Bauman, 2017: 59). Burada kastedilen “yabancı” kavramı hiç karşılaşılmayan ve hakkında hiçbir şey bilinmeyen birileri değildir. Tam tersine hakkında az çok bir şey bilinen ve insanların yerleşik olarak yaşadıkları yerlerde onlarla beraber yaşayan yani yüz yüze geline kişilerdir. O yabancılar, hakkında ne “bizden” ne “bizden değil” gibi kesin bir yargıda bulunulamayacağından, şaşkınlık ve endişe yarattıkları düşünülen, nasıl davranılacağı bilinmeyen kişiler olarak tanımlanmaktadırlar (Bauman, 2017: 77). Bu bağlamda Simmel'e göre ise “yabancı” aynı veya ortak mekanda olunan, ancak zihinsel olarak en dışta tutulan kişidir (Kökel ve Odabaşı, 2017: 240).

Canatan yabancı düşmanlığının iki çeşidi bulunduğunu söylemektedir. Birincisi, korku duyulan grubun, toplumun bir parçası olarak görülmemesidir. Burada yabancı olan kişi etnik, dini, fiziksel veya kültürel olarak farklı olandır. Bunlar genelde göçmen veya azınlık gruplardır. Zenofobinin bu türü soykırım ya da sürgün gibi saldırgan tepkilere neden olabilmektedir. İkinci çeşidi ise yabancı olan kişinin, toplumun kendi içinde oluşturmuş olduğu kültürel olarak saf olma durumunu bozmasını ifade etmektedir. Burada değişeceğinden korkulan durumlar kültürelidir. Yani dilin yozlaşmasına veya toplumsal olarak benimsenmiş tutumlara karşı olabilmektedir. Buna karşın nadiren de olsa insanlara karşı saldırıya dönüşebilmekte ve dilsel veya kültürel saflaştırma gibi politikalar şeklinde tezahür edebilmektedir. Bu iki durumda da xenofobi, düşmanlık yapan kişi veya grupla alakalıdır. Tüm korku

türlerinde “farklı” ve “yabancı” olan sadece korkuyu çağırandır. Asıl problem farklı ve yabancı olanı korku kaynağı olarak gören öznenin kendisinde bulunmaktadır. Oluşan korku yabancı olanın ortadan kaldırılmasıyla bitmemekte, sadece geçici olarak gündemden çıkmaktadır (Canatan, 2007: 26-27; Psikoloji Sözlüğü, 2018: 197).

Zenofobi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Negatif davranış ve düşüncelerin sözlü olarak ifade edilmesi, karşıdakinin istenmeyen sıfatlarla nitelendirilmesi türünden olabilmektedir. Ya da karşıdakine dolaylı yoldan hissettirme şeklinde gerçekleşir. Yabancı olarak algılanan birisiyle karşılaşıldığında yolu değiştirmek veya onlardan duyulan rahatsızlıktan dolayı yerleştikleri bir yerden taşınmak buna örnek verilebilir. En üst seviyede ise nefret suçu, insanları öldürmeye veya yaralamaya yönelik şiddetli saldırılar, sürgün ve soykırım şeklinde kendini gösterebilmektedir. Bu durumlar pek çok insanda psikolojik travmaya sebep olabilmektedir (Kökel ve Odabaşı, 2017: 241).

Zenofobik tutumlar dine ve o dinin mensuplarına yönelik, ırksal farklılıklara ve kültürel veya etnik farklılıklara yönelik olarak da ortaya çıkabilmektedir. Dini farklılıktan kaynaklanan zenofobik tutumlara İslamofobi örnek olarak gösterilebilir. Bu noktada İslamofobiye isim değiştirmiş zenofobi de denilebilmektedir (Kökel ve Odabaşı, 2017: 241). İslamofobi genel manada yabancı düşmanlığıyla ilintili olsa dahi aslında Müslümanlara yönelik korku ve nefretin bir ifadesi olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Batı’da farklı gruplar arasında yapılan araştırmalara göre Müslümanlara yönelik korku ve ön yargı, diğer yabancı gruplara oranla daha fazla çıkmıştır. Mesela Amerika’da Müslüman Araplar, Hristiyan Araplardan daha çok ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Sevinç, 2019: 160). Buna göre İslamofobi ırk temelli değil, din ve kültür temelli bir düşmanlıktır, denilebilmektedir (Canatan, 2007: 27).

2.3.3.2.Tehdit Algısı

İslamofobinin yükselmesinde Batı’nın İslam dinine ve Müslümanlara karşı geliştirmiş olduğu tehdit algısı da oldukça etkili olmuştur. Pratt, İslamofobinin temelinde tehdit algısının bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre Batı İslam’ı ve Müslümanları gerçek bir tehdit olarak görmese bile potansiyel bir tehdit olarak algılamaktadır ve potansiyel tehdit de korkuyu doğurmaktadır (Pratt, 2011: 380). Tehdit algısı *Bütünleşik Tehdit Kuramı* ile açıklanabilmektedir. Kuram, grupların

birbirini tehdit olarak görmesi durumunu izah etmektedir. Bir grubun üyeleri, dış bir grubun üyelerini tehlike olarak algılayabilmektedir. Kurama göre tehdit durumu fiziksel olarak zarar verme, kaynakların yitilmesi veya grubun anlam sistemine yönelik olabilmektedir. Burada dört çeşit tehditten bahsedilmektedir. Bunlar *gerçekçi tehdit*, *sembolik tehdit*, *grup içi kaygı* ve *olumsuz stereotipler* şeklindedir. Gerçekçi tehdit, grubun fiziksel güvenliğine, refahına, kaynaklarına ve ekonomik yapısına yönelik tehdit düşüncesine bağlıdır. İki grup arasında çıkar çatışması olursa bu gerçekçi tehdit algısıdır. Sembolik tehdit ise grubun dinine, ahlakına, dünya görüşüne yönelik tehdit düşüncesidir. Dış grubun kendi inanç ve değerlerinin tersi bir inanç ve değer sistemine sahip olduğu anlamına gelmektedir (Sevinç, 2019: 151-152). Bir grubun dış bir grubu tehdit olarak görmesindeki en temel neden ön yargılardır. Batı geçmişten bu yana çeşitli sebeplerle İslam'a yönelik ön yargılar beslemiştir.

Lewis'e göre İslam'ı tehdit olarak görmenin temel olarak iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İslam inancının Hristiyanlık inancına rakip olarak görülmesi, ikincisi ise yapılan fetihlerle bütün Avrupa'nın dönemin korku unsuru olarak görülen Türk (Osmanlı) İmparatorluğuna katılma ihtimali düşüncesidir (Lewis, 1993: 72). Günümüzde ise bu nedenler bilinçdışında kalmıştır ve yeni bir isim almıştır. Buna "Eurabia" denilmiştir. Bundan dolayı da Müslümanlar tehdit olarak görülmeye devam etmektedir.

Eurabia terimi, Müslümanların Avrupa'ya olan göçleri ve doğum oranlarının yüksek olmasıyla nüfuslarındaki artıştan dolayı birkaç nesil sonra Avrupa'daki çoğunluğu ele geçirme ihtimalini ifade etmek için kullanılmaktadır. Amerika ve Avrupa yaşlı bir nüfus yoğunluğuna sahiptir ve nüfus artış hızları düşüktür. Buradaki Müslümanlar ise genç bir nüfusa sahiptir. Bu yüzden Avrupalılar, kıtaları İslamlaşırsa azınlık durumuna düşmekten korkmaktadırlar. Ayrıca İslam dinini seçen Hristiyan sayısı da hızla artmaktadır. Bundan dolayı Batı, İslam'ı ve Müslümanları kendileri için potansiyel bir tehlike olarak görmektedir (Karslı, 2013: 83). Nitekim 2015 Pew raporunda, yapılan göçler ve doğumdan kaynaklı nüfus artışı değerlendirildiğinde, Avrupa'daki Müslüman sayısının 2050 yılında diğer dinlere göre en fazla artış oranı göstereceği beklenmektedir. 2070 yılına gelindiğinde ise Müslümanların, Hristiyan nüfusunu geçeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca Hristiyanların İslam dinini kabulünde artış gözlemlenmiştir (Pew, 2015).

Buna göre göç eden Müslümanların nüfusu arttıkça daha kurumsal hale gelerek kendi kültürlerini burada da yaşamaya çalışmalarının Batı'yı korkutan bir

durum olduğu söylenebilir. Müslüman göçmenler burada sosyal hayata dahil olarak çeşitli kurumlarda veya okullarda yer almaya başlamışlardır. İbadetlerini yerine getirebilmek ve burada çocuklarının dini eğitim alabilmesi adına ibadethaneler açmışlar, kurban kesimi için alan oluşturmuşlardır. Dini gerekçelerle geleneksel kıyafetler giymişlerdir. Müslümanların dini ve etnik kimliklerini koruma çabalarını Batılılar tehdit olarak algılamışlardır (Küçükcan, 2009). Yani Müslümanların etnik ve dini kimliklerini koruma çabalarını Batı'ya adapte olamadıkları şeklinde yorumlamışlardır. Bunun yanında Batı, Müslümanları artan nüfus yoğunluğundan dolayı ekonomik yönden de tehlike olarak görmektedir. Müslümanların kamusal alanda istihdamları artınca kendi refahlarının önünde bir engel olarak algılamaktadırlar.

Batı kendisini demokratik ve özgürlükçü olarak görmektedir. Kendi kimliğini, Müslümanları bir öteki olarak değerlendirip kendisinin tam tersi bir yapıya sahip olduğunu iddia ederek oluşturmaktadır. Batı kendi değerlerini hoşgörölü, seküler, eşitlikçi, evrensel, insan haklarına saygılı, bireysel ve dini özgürlüğe sahip olarak tanımlamaktadır. Müslümanlara ise kendisinin tam tersi özellikler atfetmektedir. Yani Batı'ya göre İslam kendilerinin tam aksine hoşgörüsüz, baskıcı, teokratik, fundamentalist, ayrımcı, kadın karşıtı ve temel insan haklarını yok sayan bir dindir (Pratt, 2016: 222). Batılılar Müslümanları bu gibi sıfatlarla algılayıp değerlendirdikleri için, Müslümanların Batı toplumuna entegre olamadıkları görüşündelerdir.

Ayrıca bazı araştırmalar, Batı'da İslamofobik tutumun 55 yaş ve üstü bireylerde daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durumla ilgili birkaç görüş ileri sürülmüştür. Bunlar; bu yaş grubunda olan bireylerin demokratikleşme ve savaşılar tanıklık etme durumları olabileceği, toplumda ırkçılığın körüklendiği dönemleri görmüş olabilecekleri veya eski kültürel normlara, değerlere ve yaşam tarzlarına daha bağlı olabilecekleri ve farklılıklara gençler kadar açık olamayabilecekleri şeklindedir (Sevinç, 2019: 268). Yani Batı'da daha çok 55 yaş üstü bireyler çeşitli sebeplerden dolayı ön yargı besleyerek İslam ve Müslümanları tehdit olarak görmektedir, denilebilir.

Yapılan araştırmalar tehdit algısı yükseldikçe İslamofobinin de yükseldiğini ortaya koymaktadır. Yukarıda izah ettiğimiz bütün tehdit unsurlarını *Bütünleşik Tehdit Teorisine* göre değerlendirirsek eğer İslamofobik söylemin gerçekçi tehdit algısından ziyade sembolik tehdit algısı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İslamofobik söylem daha çok Müslümanların Avrupa kültürüne, değerlerine ve yaşam şekillerine yönelik tehdit unsuru olarak görülmesi şeklindedir. Batılılar Müslümanları ekonomik

anlamda refahlarını azaltan, kendi istihdamlarını sıkıntıya sokacak ve şiddeti artıracak bir unsur olarak görmektedirler. Fakat daha çok kendi kültürel değerlerini tehdit altında hissetmektedirler. Sembolik tehdit algısının gerçekçi tehdit algısından yüksek olmasının çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerden biri Batı'nın, Müslüman toplumları erkek egemen ve kadınlara yönelik baskıcı bir yapılarının olduğu görüşüdür. İkinci neden ise İslam dininin Avrupa'nın demokrasi anlayışı ve seküler yapısıyla uyuşmayacağı inancıdır. Bir diğer neden Müslümanlardaki baskın dini kimlik yapısı ile ulusal kimliğin sağlanamayacağı ve bundan dolayı da Batı'ya adaptasyon sağlayamayacakları düşüncesidir. Son neden ise İslam ve Batı kültürü arasında geçmişten beri oluşturulan kültürel değer farklılıklarıdır. Bir gruba geçmişte karşı karşıya gelindiği biliniyorsa, onlara yönelik tehdit algısı güçlenebilmektedir. Geçmiş tarihten beri Batı ile İslam kültürü hep çatışmaktadır. Buna göre Batı'nın Müslümanlara yönelik sembolik tehdit algısının yüksek olduğu söylenebilmektedir (Sevinç, 2019: 157-158).

Kısaca ifade etmek gerekirse Batılılar İslam ve Müslümanları demografik, ekonomik, dini ve kültürel açılardan tehdit ve tehlike olarak görmektedirler.

2.3.3.3.Sosyal Kimlik

İslamofobinin Müslümanlara yönelik ön yargı ve ayrımcılık tutumlarını içerdiğini daha önce söylemiştik. Bu bağlamda ön yargılı bir tutum insanları grup aidiyetlerine göre değerlendirmeyi ifade ettiği için, dış bir gruba karşı olumsuz dogmatik kanaatleri içeren İslamofobi, sosyal bir kimliklenme durumuna bağlı olarak da gelişmektedir (Bilgin, 1996: 98). Burada *Sosyal Kimlik Kuramı* üzerinden *iç grup-dış grup* ilişkisiyle bağlantılı olarak İslamofobik tutum ve davranışların temelleri ele alınacaktır.

İnsan hem bireysel hem de toplumsal yönü olan bir varlıktır. Bundan ötürü kendisiyle alakalı bilgilerinin bireysel ve toplumsal olmak üzere iki temel kaynağı bulunmaktadır. Benliğini oluşturup kendisini tanıtırken toplumsal özelliklerinde etkisi bulunmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 250). Çünkü insan içinde yaşadığı toplumdan izole bir şekilde değerlendirilemez. Bu yüzden içinde yaşadığı toplum bireyin hayatını devam ettirebilmesi için oldukça önemlidir. Birey yaşadığı toplum içerisinde çeşitli grup aidiyetleri edinir. Bu gruplar bireyin kimliğini belirlemesinde başat role sahiptir. Birey kendisini milli, dini, etnik vb. olacak şekilde çeşitli sosyal grup aidiyetleriyle tanıtmaktadır.

Sosyal kimliği anlayabilmek için ilk önce grup aidiyetini anlamak gerekmektedir. Bu meyanda Sosyal Psikoloji alanında 1950'li yıllarda grup aidiyetleriyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bilimsel anlamda sosyal gruplar ve kitlelerin davranış şekilleriyle alakalı ilk çalışma Fransız hekim Gustave Le Bon tarafından yapılmıştır. Le Bon'un 1895'te yayımlanan *The Crowd* (Dilimize *Kitleler Psikolojisi* olarak çevrilmiştir) adlı eseri ilk çalışmalardan sayılmış ve bu alanda oldukça önemli görölmüştür (<https://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/137-kitle-davranisi-kuramlari> Erişim Tarihi: [26.02.2020]).

Le Bon'a göre bireyin kimliği oluşurken toplumsal kimliğin ve kitle psikolojisinin etkisi çok büyüktür. Ona göre kitleyi oluşturan bireyler kim olursa olsun, karakteristik özellikleri ne olursa olsun, yaşam biçimleri, yaptıkları meslekler, zeka seviyeleri ne olursa olsun kalabalık haline gelmiş olmaları onlara kolektif bir ruh aşılacaktır. Aşılan bu ruh bireyleri tek başlarına olduklarından daha farklı düşündürmekte, hissettirmekte ve onların davranışta bulunmalarına sebep olmaktadır (Le Bon, 1997: 23).

Le Bon kalabalığın davranışları hakkındaki görüşlerini üç şekilde açıklamaktadır. Bunlar; "anonimlik", "bulaşma" ve "telkine yatkınlık"tır. *Anonimliği* bireyin grup içerisindeki sorumluluk duygusunun ortadan kalkması olarak görmektedir. Bireyin isimsiz ve mesuliyetsiz olmasından dolayı normalde yapmayacağı, kontrol altında tuttuğu içgüdülerine göre davranması şeklinde açıklamaktadır. Le Bon'a göre *bulaşma* hipnotik bir özellik sergilemektedir. Topluluk içerisinde her duygu ve davranışın sirayet etme özelliği olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı da birey kendi çıkarını grup çıkarına değişmektedir. Böylece içinde bulunduğu grup için pek çok fedakarlık yapabilecek hale gelmektedir. Son olarak *telkine yatkınlıkta* ise bulaşmanın etkisiyle neredeyse efsunlanmış bireyler, ufacık bir telkinle grup için, her şeyi yapabilecek duruma gelmektedirler. Bu durum grup önderi veya etki gücü fazla olan birileri tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Le Bon, 1997: 26-27).

Le Bon'un bu teorisini bazı sosyal bilimciler eleştirmişlerdir. Fakat bu teori Freud'u etkilemiştir ve kendi teorisini bu çerçevede oluşturmuştur. Freud *Kitle Psikolojisi* adlı kitabında kitleyi ilk insan topluluğunun tekrar dirilişı olarak görmektedir. Bundan dolayı kitleyi oluşturan ilk önder insan potansiyelinden bahsetmektedir. Kitleyi oluşturan önder kişiyi ilk insan topluluğunu oluşturan *ilk-babaya* benzetmektedir. Yani onun teorisi grup önderini merkeze almaktadır. Kitledeki tüm üyeler ortak özelliklere sahiptir ve önderlerini kendi "ben idealleri"nin

yerine koyarak, ortak bir ben ideali ile grup önderine ve birbirlerine bağıllık göstermektedirler (Freud, 2017: 91-97).

Sosyal grupların Sosyal Psikolojide incelenme akışını gördükten sonra *Sosyal Kimlik Kuramı*ndan bahsetmekte fayda olacaktır. Çünkü sosyal aidiyetler ve sosyal kimlik edinimi birey hayatı için oldukça önemlidir.

1970'lerin ortalarında Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilmiş olan *Sosyal Kimlik Kuramı (Social Identity Theory)*, grup üyeliğini, grup süreçlerini ve gruplararası ilişkileri ele alan bir sosyal psikoloji kuramıdır (Demirtaş, 2003: 124). Sosyal Kimlik Kuramı gruplarla özdeşleşmenin psikolojik önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre insanlar kendilerini ve başkalarını çeşitli gruplara nispetle algılamaktadır. Her birey kendisi hakkındaki düşünce ve tutumlarını da bağlı olduğu gruplara göre oluşturmaktadır. Böylece kendi benlik saygısını korumaya çalışmaktadır. Tajfel'e göre, eğer bireyin aidiyet benimsediği grup öz saygısını artırıp olumlu katkıda bulunmuyorsa, birey ya gruba yönelik yorumunu değiştirme ya da bu gruptan ayrılma eğiliminde bulunmaktadır. Bireylerin bir gruba aidiyet benimsemesinin en önemli nedeni duygusal ve değerleri yönünden o gruba özdeşleşebiliyor olmasıdır. Böylece birey kendisiyle ilgili yargıya içinde bulunduğu gruptan etkilenecek varmaktadır. Birey kendisini bir gruba nispetle anlamlandırdığı için sınıflandırma yapmış olur. Bu çerçevede kendisini sınıflandırdığı gruba özdeşleşmiş olur. Yani bireyin sosyal kimliği bağlı bulunduğu iç gruba göre şekillenmektedir. Bir gruba aidiyette bulunmak demek, başka bir grubun da varlığını ifade ettiğinden dolayı *iç grup-dış grup* kavramları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dış grup bireyin ve içinde bulunduğu grubun, kendi konumunu belirlemesi için oldukça önemlidir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 263; Turner, 1975: 7; Utku, 2014: 5). Artık "biz" ve "onlar" diye bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Bu ayrım içerisinde kendini konumlandırma işlemi yapılırken dış gruptan farklı özellikler vurgulanmaktadır. Yani "biz 'onlar'ın olmadığı şeyiz" önermesine binaen sınıflandırma ve konumlandırma işi yapılmaktadır. Bu bağlamda kimliğin tanımının daima bir *ötekine* göre yapıldığını ve farklılıklar üzerine temellendirildiğini söyleyebilmek mümkündür. Burada iç grup ve dış grup kesin hatlarla birbirinden ayrılmakta ve farklı niteliklere bürünmektedir. Bu ayrıma kategorizasyon işlemi denilmektedir. (Bilgin, 1996: 78; Yapıcı, 2006: 212).

Sosyal kategorizasyon bireyin çevresini sınıflandırarak değerlendirmesine yarayan psikolojik bir süreçtir. Birey çevresini birbirine benzer özellikler taşıyan nesneler, insanlar, eşyalar veya olay grupları şeklinde sınıflandırmaktadır (Bilgin, 1996: 78-79). Bu şekilde fiziksel ve sosyal çevresini sistemleştirmektedir.

Kategorizasyon süreci tarafsız değildir, bir yargı barındırmaktadır. Çünkü bireyler ait oldukları iç grubun özelliklerini taşıdıkları varsayımı ile değerlendirilmektedir. Bu düşünce kalıp yargıları doğurmaktadır. Bu durum kategorizasyon sürecinde bireyin çevresini sınıflandırmanın yanında, anlamlandırdığını da göstermektedir. Çünkü bu süreçte değerler, amaçlar, ideolojiler, beklentiler gibi grubun inançlarını oluşturan özellikler de işin içine girmektedir. Burada bireyin bağlı olduğu grupla, dış bir grup arasını ayıran çizgiler ortaya çıkmaktadır. İç grup (biz) iyi ve olumlu değerlendirilirken, dış grup (onlar) aşağılayıcı ve olumsuz değerlendirilerek canavarlaştırılmaktadır. Yani dış grup homojen bir yapıda algılanmaktadır. İnanç ve değerleri bakımından farklılıkları görmezden gelinmektedir. Birey öz saygısını artıracak olumlu özellikler taşıyan gruplara bağlılık gerçekleştirme eğilimiyle bir sosyal kimlik edinerek toplumdaki yerini tanımlamaktadır (Tajfel, 1982: 21; Yapıcı ve Ölçek, 2018: 136-137). Yani aidiyet benimsediği grubun özelliklerini, kendisini tanımlarken de kullanmaktadır. Bu da onun sosyal kimliğini oluşturmaktadır (Meşe, 1999: 20-21).

Bireyler gibi gruplar da daima kendilerini “öteki”ne göre algılamakta, değerlendirmekte, konumlandırmakta ve tanımlamaktadır. Yani kendilerini “diğeri” ile kıyaslama durumu içerisinde. Tajfel de bir grubun bütün özelliklerinin, diğer gruplardan farklılıkları üzerine belirlenebileceğini ifade etmektedir. Yani bir grup çevrede farklı gruplar bulunduğunda, bu gruplar ortak değer ve inançlara sahip olarak algılanmaktadır. Buna “sosyal kıyaslama” denilmektedir. Çünkü tüm gruplar toplum içerisinde diğer gruplarla beraber yer almaktadır. Yani birey bir ötekine göre kimliklenmekte, gruplar ise dış bir grup üzerinden kendi kimliklerini edinmektedir. Çünkü sosyal kimlik, sosyal kıyaslama sonucunda edinilebilmektedir (Bilgin, 1996: 86; Turner, 1975: 7; Utku, 2014: 8).

Ayrıca burada şunu da ifade etmek gerekir ki iki grup arasında yapılan kıyaslamalar, kimliğin oluşması için yeterli değildir. Örneğin; bir kişiyi “Müslüman” olarak kategorilendirmek, onun sadece bir “Hristiyan” kategorisi ile kıyaslanması sonucunda oluşmamaktadır. Çünkü iki grup arasında yapılan kıyaslamalar birey ve aidiyet grubu için hayati önem taşıyan konulardan meydana gelmektedir. Yani burada davranışsal içerik ile birlikte bireyin kimlik değerlerini oluşturan sosyal grubun inançları da oldukça önemli görülmektedir. Bu durumda birey dış grubu kendisi için hayati öneme sahip konular üzerinden değerlendirmekte, kendi aidiyet grubuyla alakalı olumlu özelliklerle nitelendirmektedir (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 137).

Sosyal kıyaslama beraberinde “sosyal farklılaşma”yı da getirmektedir. Çünkü bir grubu “öteki”, “diğer”, “onlar” gibi algılama durumu iç grubun onlardan farklılıklarının olduğunu yani onlardan farklılaşmayı ifade etmektedir. Sosyal kıyaslamaya bağlı sosyal farklılaşma durumu, bireyin olmasını istediğı bir şeydir. Çünkü gruplar sosyal kıyaslama sonucunda algılanan farklılıklarıyla anlam kazanmaktadırlar (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 137-138; Utku, 2014: 8).

Sosyal Kimlik Kuramına göre bireyler pozitif bir kimliğe sahip olmaya çalışmaktadır. Bu durum gruplararası sosyal kıyaslamaya dayandığından dolayı da bireyler aidiyet gruplarını dış gruplardan farklı olarak olumlu görme eğilimi göstermektedir (Bilgin, 1996: 82). Yani mensup oldukları grupların lehine bir taraflılık içerisinde olurlar. Bu durum karşı grubu küçümseme, kendi grubunu olumlu görme şeklinde olmaktadır. Kuram içerisinde kendi grubunu olumlu görme durumuna “iç grup kayırmacılığı” denilmektedir. Bununla birlikte bireylerde kendi aidiyet gruplarının benzer inanç, değer ve görüşlerini, dış grupların ise farklı özelliklerini abartma tepkisi oluşmaktadır. Buna ise “abartma etkisi” denilmektedir. Bu durum sosyal kategorizasyonun bir sonucudur (Demirtaş, 2003: 134-135). Buna göre birey kendisini aidiyet grubuyla ne derece özdeşleştiriyorsa dış gruptaki bireylere karşı o derece olumsuz tutumlar geliştirmektedir. Birey sosyal kimliklenmede en çok ulusal kimliğe başvurmaktadır. Buna bağlı olarak yapılan araştırmalarda ulusal olarak grupıçi kimliklenmede ırkçı tutumlar gözlemlenmiştir (Sevinç, 2019: 147).

İslamofobiye *Sosyal Kimlik Kuramı* açısından bakacak olursak, İslamofobinin iç grup kimliklenmesi ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Batı olumlu bir kimlik edinimi arzusuyla Müslümanları “öteki/diğer” şeklinde görerek karşıt bir grup olarak değerlendirmektedir. Müslüman grup ile kendileri arasında bir kıyaslama yaparak Müslüman kimliğini küçümseme düşüncesiyle hareket etmektedirler. Kendi değer ve inançlarını olumlu ve evrensel görme tutumu sergilemektedirler. Bu şekilde sosyal bir kimlik edinme ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları söylenebilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalara göre eğitim düzeyi arttıkça grupıçi kimliklenme eğilimi azalmaktadır. Grupıçi kimliklenme azaldığında ise İslamofobik tutum ve söylemlerde de azalma olacaktır. Yani İslamofobik tutumun azalması eğitim düzeyinin artmasına bağlıdır, denilebilmektedir (Sevinç, 2019: 286; Yapıcı ve Ölçek, 2018: 138).

2.3.3.4.Dindarlık ve Dini Yönelim

İslamofobik tutuma sebep olan etkenlerden birinin de dindarlık ve dindarlık yönelimleri olduğu düşünülmektedir. Bu başlıkta dindarlık ve dindarlık yönelimleri üzerinde durulacaktır.

Din, insanın aklında daha çok kutsal bir öğreti şeklinde yer etmişken dindarlık, kutsal bir öğretinin insan yaşamında canlanmasını akla getirmektedir (Kayıklık, 2006: 491). Bireyin dine olan inancı, bağlılığı, ibadetlere verdiği önem, dinin belirlediği ahlaki disiplinlere uyması dindarlığı ifade etmektedir. Yani duygu, düşünce ve davranış şekillerinde, dini, hayatında başat etken haline getirmesi dindarlığın göstergesidir. Dindarlık için anahtar ifadenin “dinin bireyin hayatına yansıma şekli” olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre dindarlık bireyin dini kabullenme derecesini ve şeklini belirten bir mefhumdur (Peker, 2012: 42). En geniş anlamıyla ise dindarlık dinin kurallarını uygulamak ve öğretilerine inanmaktır.

Dindarlık için tanımlama söz konusu olduğunda, tek bir tanım ile ifade etmek güçtür. Bu çerçevede tek bir model dindarıktan söz edebilmek de mümkün olmayacaktır. Hatta aynı dine inanan bireyler arasında bile farklı farklı dini yönelimde bulunanlar olacaktır. Çünkü bireylerin ailesi, içinde bulunduğu gruplar, çevresel faktörler, aldıkları eğitim, zihinsel, duygusal, ahlaki gelişimleri dini algılayışlarında etkili olacaktır. Tüm bu faktörler dindarlığı etkilemektedir (Altunsu Sönmez, 2016: 561; Peker, 2012: 42).

Psikoloji literatüründe dindarlık çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Freud dindarlığı hastalıklı bir ruh hali olarak görmüştür. Onun tam tersi görüşü savunan psikolog ve psikiyatlardan bazılarının W. James, G. Allport, V. E. Frankl, A. Maslow olduğunu söyleyebiliriz. Bu isimler dinin, ruh sağlığı için oldukça pozitif bir etkisi olduğunu savunmaktadır (Hökelekli, 2012: 71). James dindarlığı iyimserlik ve kötümserlik olarak iki şekilde tanımlamıştır. Bu yaklaşımda bireylerin mizaçları merkeze alınmaktadır. İyimserlik sağlıklı düşünceliliği, kötümserlik ise hasta ruhluluğu ifade etmektedir. Ona göre iyimserlikte yani sağlıklı düşüncelilikte, kötülük düşünememe yani doğuştan gelen bir mutluluk söz konusudur. Kötümserlikte yani hasta ruhlulukta ise sürekli acı çekme ve sürekli şikayet durumu söz konusudur. James'e göre din insanı iyiye yaklaştıran bir olgu olduğundan dolayı iyimser mizaçtakiler gerçek dindarlar, dinin gerekliliklerini her anlamda yerine getirenler, kötümser mizaçtakilerde bunun tam tersidir. E. Fromm ise dindarlığı bir grubun ortak amaçlarına adanmışlık duygusuyla tanımlamaktadır. Dindarlığı iki şekilde ele

almıştır. Bunlardan birine otoriter dindarlık diğetine ise hümaniter dindarlık demiştir. Otoriter dindarlıkta birey bir otoriteye itaat etmektedir. Bu adanmışlık duygusu onu daha güçlü kılmaktadır. Burada birey otoriteye tam bir teslim oluş şeklinde olduğu için, kendisini bağlandığı gücün bir parçası olarak görmekte ve bu his ona huzur vermektedir. Hümaniter dindarlıkta amaç bireyin kendini gerçekleştirmesidir. Bunu da ancak kendi özünde bulunan akıl ve sevgi gibi güçlerle gerçekleştirebilmektedir (Hökelekli, 2012: 82-83). Dindarlık ile ilgili genel bir çerçeve çizdikten sonra dindarlık yönelimlerini açıklayabiliriz.

Gordon Allport dindarlığı iki boyutla boyutlandırmıştır. O, dindarlığı bireyin dine yönelimine göre ele almıştır. İçten kaynaklı (intrinsic) ve dıştan kaynaklı (extrinsic) dindarlık olarak iki tipte ele almıştır. İçten kaynaklı dindarlıkta bireyler için din, asıl motivasyon kaynağıdır ve din içselleştirilmektedir. Bu kişiler dini, yaşamlarında asıl amaç olarak gören ve dini pratikleri yerine getiren kişilerdir. Kısacası içten kaynaklı dindarlar dine göre yaşayan kişilerdir. Dıştan kaynaklı dindarlar ise dini, güvenlik sağlamak, teselli ihtiyacını karşılamak, sosyalleşmek ve statü sağlamak gibi sebeplerle bir araç olarak görmektedir. Bu tip dindarlar amaçlarına ulaşmak için dini kullanmaktadırlar (Allport ve Ross, 1967: 434).

Dini inanç ve yönelimler, diğer dinlere yönelik tutumları da etkilemektedir (Jung, 2012: 114). Bu bağlamda Allport, *Personal Religious Orientation and Prejudice (Kişisel Dini Yönelim ve Ön Yargı)* adlı ön yargıyla ilgili çalışmasında, ön yargılı tutumların dıştan kaynaklı dindarlarda yüksek olduğunu iddia etmiştir. Yaptığı çalışmada içten kaynaklı dindarlar daha hoşgörülü, alçakgönüllü ve merhametlidir. Dıştan kaynaklı dindarlar ise bunların tam tersi özellikler taşıyan ve ön yargı düzeyi yüksek olan kişiler olarak belirlenmiştir (Allport ve Ross, 1967: 441). Bazı araştırmacılar Allport'un ileri sürdüğü bu iki dini yönelim şeklinin ön yargıyla ilgili karmaşayı çözmede yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Böylece “*arayışsal dindarlık*” (*quest religious orientation*) dedikleri bir yönelim şekli daha ileri sürülmüştür. (Hunsberger, 1995: 116-117). Bunun yanında B. Hunsberger ve B. Altemeyer ötekine yönelik negatif tutumlara açıklama ve yorumlama getirebilmek için “*dinsel fundamentalizm yönelimi*” (*religious fundamentalism orientation*) adı verilen bir dindarlık şekli daha geliştirmiştir. Altemeyer ve Hunsberger'e göre dinsel fundamentalizmin, militan bir inanç sistemi bulunmaktadır. Mutlak hakikat inancı ve Tanrı ile özel bir ilişki duygusu içerisinde olma şeklinde karakterize edilen bir inanç şeklidir (Altemeyer ve Hunsberger, 1992: 118).

Fundamentalist dindarlar tek ve mutlak bir hakikate ulaşacaklarına inanmakta, dini inançlarının kesin bir şekilde doğru olduğunu düşünmekte ve kapalı bir zihin durumu içerisinde bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda fundamentalist dindarların yüksek oranda ön yargıya sahip oldukları belirlenmiştir. Aslında bireylerin ön yargı ve kalıp yargısal bir şekilde yeni düşüncelere kapalı olmaları ve sorgulamamaları dinden kaynaklanan bir durum değildir. Yani din tek başına bireyi ön yargılı yapmamaktadır. Bu durum daha çok bireylerin dini yönelimleriyle ve dini benimseme şekilleriyle alakalı görülmüştür (Sezen, 2010: 136-137). Arayış dindarlığının dinsel fundamentalizme antitez niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. Arayış dindarlığında bireyler açık fikirlidir, öz eleştiri yapabilmekte ve yapılan yorumları sorgulayabilmektedir. Bundan dolayı fundamentalizmin tam tersi bir özellik taşımaktadır (Hunsberger, 1995: 119).

Jung, Hristiyanların İslam'a karşı tutumlarını anlamak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmasında Hristiyanların, İslam'a yönelik Hristiyan olmayan kişilere göre daha fazla olumsuz tutumları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani Katolik, Protestan veya Evanjelik olsun Hristiyanların İslam'a yönelik olumsuz bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Evanjelik grubun daha fazla negatif tutum sergilediği sonucuna ulaşmıştır (Jung, 2012: 122). Evanjelikler, dini literal olarak algılama anlayışına sahip bir mezhep olarak bilinmektedirler. Bu nedenle dinsel fundamentalizmin, İslamofobik söylem ve tutumda oldukça etkili olduğu sonucuna varılabilir.

Ayrıca Jung, kişinin zihnindeki Tanrı imajının da diğer insanlarla ilişkisini belirlediğini iddia etmektedir. Buna göre öfkeli, cezalandırıcı ve yargılayıcı Tanrı imgesine sahip kişilerin daha hoşgörüsüz ve yargılayıcı olduğu, affedici ve seven bir Tanrı imgesine sahip kişilerin ise diğer insanlara karşı daha affedici ve şefkatli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani cezalandırıcı bir Tanrı imgesine sahip olan kişilerin İslam'a karşı daha negatif bir tutum sergiledikleri söylenebilir (Jung, 2012: 114-115).

Bunun yanında Saraglou ve arkadaşları dindarlık yönelimlerini dört tipte ele almışlardır. Bunlardan birincisi *literal dini yönelim*dir. Bu tip dindarlığa sahip olanlar dini metinlerin literal anlamlarıyla yani kelimesi kelimesine kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir. İkincisi *sembolik dini yönelim*dir. Bu dini yönelime sahip olan insanlar dinin sembolik ve temel mesajını kabul ederler. Üçüncüsü, *sembolik din dışı yönelim*dir. Bu şekilde düşünenler ise dinin tarihsel ve çağdaş olarak önemi üzerinde durmakta ve din olmadan, anlam ve değerler açısından kabul edilmesi gerektiğine

inanmaktadırlar. Dördüncüsü ise *literal din karşıtı yönelim*dir. Bu tip insanlar dine inanmamaktadırlar. Dini bilimsel bulmayıp insanların ihtiyaçlarını ve itibarlarını sömüren bir yapı olarak görmektedirler. Saraglou ve arkadaşları literal dini yönelime ve literal din karşıtı yönelime sahip olanların, din karşıtı İslamofobik sayılabilecek tutumlarda bulunabileceğini ifade etmişlerdir (Saraglou ve diğerleri, 2009: 421).

Dindarlık ve dini yönelimin İslamofobiye etkisi araştırıldığında bazı araştırmalar *dindarlığın* etkili olduğu, bazı araştırmalar ise *dindarlık yönelimlerinin* etkili olduğu sonucuna varmıştır. Sonuç olarak İslamofobik tutum hem dindarlık hem de dindarlık yönelimleriyle alakalı olabilmektedir. Çünkü yapılan araştırmalar sonucunda güçlü bir Hristiyanlık kimliğine sahip kişilerde İslamofobik söylem daha yüksek düzeyde çıkmıştır (Sevinç, 2019: 168). Bunun yanında fundamentalist dindarlar ve dış güdümlü dindarlar İslam'a yönelik daha negatif bir tutum içerisindedir.

2.3.3.5.Stereotipler ve İslam Dini Hakkında Bilgi Sahibi Olmama

İslamofobinin başka nedenlerinin yanında Batılıların İslam'ı ve Müslümanları yeterince bilmemeleri de vardır. Türkçe'de "insan bilmediğinin düşmanıdır" şeklinde bir atasözü bulunmaktadır. Bu bağlamda Batı'nın İslam dini ve Müslümanlar hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip olmadığı için ön yargılı bir yaklaşım edinip, fobik bir tutum ve tavır içerisinde olduğu söylenebilir.

Bireyin bir grup hakkında edindiği bilgi ne kadar azsa, başkalarının o grup hakkındaki fikirlerini daha kolay kabul edebilmektedir. Aynı zamanda o grubu tek tipleştirmeye ve kalıplaştırmaya yönelebilmektedir. İyi tanınan grup ve kişiler hakkında kalıp yargı geliştirmeye de ihtiyaç duymamaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 147). Nitekim Allport'un *Gruplararası Temas Teorisine* göre farklı grup üyeleri arasında kişisel düzeyde temasın bulunması, gruplararası ilişkileri olumlu yönde etkileyebilmektedir (Bağcı ve Çelebi, 2017: 6). Böylece birey, zihnini kalıp yargılardan ve ön yargılardan uzak tutmaktadır. Bu noktada *stereotip* yani *kalıp yargı* ve *ön yargı* kavramlarının incelenmesi gerekmektedir. Çünkü ön yargı ve stereotipler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bir gruba karşı geliştirilmiş olumsuz yargılar aynı zamanda o grup hakkındaki ön yargılarla aynı anlama gelmektedir. Stereotipler ön yargıların altyapısını oluşturmaktadır (Yapıcı, 2004: 16-17).

Stereotip kavramı Türkçe'ye "kalıp yargı" ve "tek tipleştirme" olarak çevrilmiş ve sözlük anlamı olarak "sert karakterli" demektir (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 127).

Stereotip, bir grubun başka bir grup hakkında, üyelerinin farklılıklarını göz ardı ederek bütün hepsine aynı karakteristik özelliği atfedip genelleştirme yapmasıdır. Stereotipler değiştirilmesi oldukça zor yargıları içermektedir. Yani değişime dirençlidirler (Aronson ve diğerleri, 2012: 752). Stereotipler kültürel inanışlardan süzülerek bir kısmı sosyal çevrenin etkisiyle bir kısmı da bireyin kendi kafasında oluşturmuş olduğu yargılardır (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 128). Stereotipler bir grubun üyelerine karşı, sadece o gruba üye olmalarından kaynaklanan haksız bir muameleyle olumsuz veya saldırgan bir tavırla zarar verici eylemlerde bulunmakla sonuçlanabilmektedir (Aronson ve diğerleri, 2012: 757).

Lippmann'a göre stereotipler yarısı toplumsal çevreden yarısı da kişinin kendisi tarafından oluşturduğu zihnindeki resimlerdir. Stereotipler önceden var olan kültürel temsillerden süzülerek oluşturulmaktadır. İnsanın doğayı anlayabilmesi, tanıyabilmesi ve onunla başa çıkabilmesi için zihninde dünyanın bir haritasına sahip olması gerekmektedir. Stereotipler de insanın sosyal gerçekliğin dolambaçlı yollarındaki gezinti programlarını kesinleştiren, algıları ve bilgileri basitleştiren haritalar olarak değerlendirilebilir. Fakat hatalı ve saf bir şekilde kullanılırlarsa yanlış ve istenmedik sonuçlara yol açabilmektedirler. Leyens, Yzerbyt ve Schadron, stereotiplerin hem olumlu hem de olumsuz nitelikte olabileceğini söylemektedirler. Bu manada stereotipler büyük ölçüde kültürel çevreden, kısmen de kişinin bilişsel yapısından kaynaklanan yargılardır. Maisonneuve'ye göre stereotip gerçeklik ile insan algısının arasına giren ve gerçeği nesnel olarak algılamasını engelleyen zihinsel tasavvurlardır. Buna göre stereotipler öteki hakkında yapılacak değerlendirmenin objektif olmasını engelleyen kör noktalardır. Bundan dolayı oldukça katı ve değişime dirençlidirler (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 128-129). Stereotipleri insanın kafasının içerisindeki resimler yani *basamaklı fikirler, klişeler, etiketler, şablonlar, algı kalıpları ve tek tipleştirmeler* olarak kavramlaştırmak mümkündür (Yapıcı, 2004: 11).

Stereotipler içeriğini toplumsal hayattan kazandığı için ister istemez belli gruplara yönelik duygusal tepkileri de içermektedir. Yani bir sosyal gruba yönelik aşırı genelleştirmeye dayalı olumlu veya olumsuz olabilecek düşüncelerdir (Yapıcı, 2004: 12-13). Stereotip kavramında iki temel vurgu ortaya çıkmaktadır. Birincisi bir grubun başka bir grup hakkındaki inançları, ikincisi ise bir grubun adı duyulunca zihinlerde çağrışım yapan niteliklerdir. Bu manada katı ve dogmatik bir zihin yapısıyla oluşturulan yanlış kanaatlere dayalı etiketlemelerden oluşan stereotipler İslamofobinin oluşumuna zemin hazırlamaktadır, denilebilir. Çünkü İslamofobi, İslam

dini ve Müslümanlara yönelik her türlü olumsuz algı ve değerlendirmelerden beslenmektedir. Gayrimüslim birinin bir Müslümanı, onun bireysel kimliği ile değil de sosyal kimliği ile değerlendirmesi stereotip kavramının içerisinde değerlendirilmelidir (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 130-131).

Sosyal psikolojide ön yargı kavramından kasıt grup ön yargısıdır. Yani bir grubun üyelerinin başka bir grubun üyelerine karşı geliştirmiş olduğu olumsuz duygular ve yaklaşımlar ön yargı olarak anlaşılmaktadır (Yapıcı, 2004: 14). Allport, stereotipleri ön yargıyla çok yakın anlamlarda ele almıştır. Fischer'e göre de ön yargı ve stereotipler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Ona göre hem stereotipler hem de ön yargılar indirgemeci ve genelleştirilmiş hükümlerle bir kişi veya gruba yönelik şematik algılama hadisesidir. Anthony Giddens da ön yargıları *klişelerle (stereotipik) düşünme biçimi ve ön yargılı tutumlar geliştirmeye yatkın kişilik yapısı* şeklinde açıklamaktadır. Örneğin bazı ön yargılı Hristiyanların, Yahudileri “kurnaz”, “çıkarıcı”, “çalışkan”, “hırslı” olarak tanımlamaları bu şekilde değerlendirilebilir. Aynı şekilde Müslümanları da “şiddete eğilimli”, “terörist”, “saldırgan” olarak nitelendirmeleri veya Müslümanların Hristiyanları “pis”, “sömürgeci”, “haçlı ruhuyla hareket eden” şeklinde nitelendirmeleri de bu kapsama dahil edilebilir. Yani stereotipler ön yargılı tutum ve kanaatlerin bir ürünüdür. Fakat birey toplumda yaygın olarak bulunan stereotipleri bireysel olarak kabul etmemişse, stereotiplerin ön yargıyla bir ilişkisi yoktur. Birey sosyal ortamında hazır bulduğu stereotiplere aynen inanıyorsa eğer, geliştirilen olumsuz tutumlar ön yargı olarak kavramlaştırılabilmektedir (Yapıcı, 2004: 16-18).

Stereotipler her zaman olmasa da *ayrımcılık* gibi bir davranışsal sonucu da beraberinde getirebilmektedir. Çünkü herhangi bir sosyal gruba veya onun üyelerine eşit muamele etmemeyi ifade etmektedir. Ayrımcılık bir konuda, dış grup tarafından, bir iç grubun dışarıda bırakılması ve aynı konuda farklı bir sosyal grup üyelerine eşit davranılmamasıdır. Bireye veya gruba belli bir sosyal kimliğe aidiyetinden dolayı farklı davranılması da ayrımcılık kapsamına girmektedir. Bunun yanında iç grup tarafgirliği yaparak, kendi grubunu haksız yere desteklemek de ayrımcılık kapsamına dahildir (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 132).

Allport ayrımcılığı, hafiften şiddetliye doğru sıralamıştır. En hafif boyutu bir gruba yönelik tepkileri açık bir şekilde belli etmeyi yani *karşı olmayı ifade etmedir*. Bir üst boyut *uzak durmadır*. Bir diğer boyut dış grup üyelerine karşı iş, konut, eğitim, sağlık gibi hakların kullanılmasına izin vermeme şeklinde tezahür eden *ayrımcılık* boyutudur. Bir üst boyut stereotiplerin olumsuz, antipatik tutumların ötesine geçerek patolojik bir hal alması yani *fiziksel saldırı* boyutudur. En üst boyut

ise *yok etme, linç ve toplu kıyım* şeklinde gerçekleşmektedir. Gruplararası sürtüşmelerde ilk önce kalıp yargılar oluşmaktadır. Yani aradaki anlaşmazlık stereotiplerden ayrımcılığa, oradan da saldırganlığa, şiddete ve savaşımlara yol açabilmektedir. Bu durum çeşitli politik, siyasi veya ekonomik güç elde etmek için ortaya çıkabilmektedir. Dini gruplar arasındaki çatışmalarda da bu durum söz konusudur (Yapıcı, 2004: 21-23).

Günümüzde İslamofobi, Müslümanları temel hak ve hürriyetleri hususunda kısıtlama, imkanları paylaşma konusunda dezavantajlı kılma hatta fiili saldırılara maruz bırakma şeklini almıştır. Müslümanlar Bosna ve Arakan başta olmak üzere Filistin, Çeçenistan ve Doğu Türkistan'da çok çeşitli ayrımcılıklara ve ciddi saldırılara maruz kalmıştır. Dahası Batı'da çeşitli ülkelerde hem Müslüman bireylere hem de onların ibadethanelerine, ev ve iş yerlerine gerek sözlü gerekse fiili saldırılar yapılmaktadır. Bu tür olaylar İslamofobinin ön yargıları aşarak şiddet içerikli bir boyuta ulaştığını göstermektedir (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 134).

İslamofobinin azalması için Müslümanları tanımak ve onlarla temasta bulunmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda *Gruplararası Temas Teorisi* ırklararası çatışmalara ilişkin araştırmalara ilham vermiştir. Bu araştırmalar, ırklararası temasın olumlu ırksal tutumlara sebep olduğunu ortaya koymuştur. Teoriye göre, farklı koşullarda iki farklı grubun üyelerinin kişiler arası bağlantılar kurması durumu grubun üyelerine karşı edinilmiş olan ön yargıyı azaltabilir. Farklı olan diğerleriyle eşit bir şekilde etkileşim ile, bu farklılıkların sorun olmadığını ve hoşgörülü yaklaşım benimsenmesine yol açtığını savunmaktadır (Jung, 2012: 115). Yani farklı dini veya etnik inançlara sahip bireyler birbiriyle ilgili yargıda bulunurken *sosyal temas* oldukça etkilidir. Bu durum karşı grubu doğru tanıma yolunu da açmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar sosyal temasın kalıp yargıları ve ön yargı düzeyini azalttığını ortaya koymuştur. İslam ve Müslümanlara yönelik Jung'un yaptığı araştırmada Müslümanlarla sık temas halinde olanların Müslümanlara daha fazla saygı gösterdiği ve olumsuz tutum ve davranış sıklığının düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani Müslümanlarla arkadaşlık etmenin İslamofobik duyguları azalttığı ortaya çıkmıştır. Jung kendi çalışmasında çıkan sonucun yapılan diğer çalışmalarla benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir (Jung, 2012: 123).

Pew tarafından yapılan bir araştırmada İslam hakkında bilgi sahibi olduğunu söyleyen kişilerin yapılan terör saldırılarını dinle bağdaştırmadıklarını, İslam dini hakkında çok az bilgiye sahip olan veya İslam hakkında hiçbir bilgisi olmayan kişilerin ise saldırıları dini inançla bağdaştırdıkları sonucu elde edilmiştir (Pew,

2001). Pew'in bir başka araştırmasında ise Müslümanları şahsen tanıyan kişilerin olumlu görüşlere sahip olduğu, İşlam dinini bilmeyen ve Müslümanları tanımayan kişilerin olumsuz yargı ve görüşlere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Pew, 2018).

Batı'nın Müslümanlara yönelik yaygın stereotipleri şu şekildedir: Müslümanlar Batı karşıtı, kadın düşmanı, Arap, ataerkil, Ortadoğulu, dini yönden fanatik, baskıcı, radikal, kapalı görüşlü, şiddete eğilimli, terörist, hoşgörüsüz, cahil ve barbardır. İşlam dini ise anti demokratik, bilim dışı, irrasyonel, köleleştiren, silahlı bir din şeklinedir (Sevinç, 2019: 193-194).

Kısaca özetleyecek olursak, edinilen olumsuz stereotipler ön yargıları oluşturmaktadır. Ön yargılar da zamanla ayrımcılık boyutuna ulaşabilmektedir. Günümüzde ise İşlam ve Müslümanlara karşı oluşturulmuş olumsuz stereotipler, onlara ön yargı geliştirilmesine ve çeşitli açılardan ayrımcılık yapılmasına sebebiyet vermektedir. Bu ön yargı ve olumsuz stereotiplerin oluşum sebebi Müslümanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, aynı zamanda onlar hakkında yanlış kaynaklardan bilgi ediniliyor olmasıdır. Yapılan araştırmalara göre Müslümanlarla direkt temas halinde olup, İşlam dinini doğru kaynaklardan öğrenen Batılıların daha pozitif bir bakış açısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yani İşlamofobik söylemin azaltılmasında gruplararası temas oldukça önemlidir. Buna göre İşlam dinini Kur'an-ı Kerim'i okuyarak ve Hz. Muhammed'in (sav) hayatını inceleyerek öğrenenlerin, İşlam'ı ve Hz. Muhammed'i (sav) daha iyi anladıkları söylenebilir. Nitekim Alman düşünür ve şair olan Goethe *Mahomets Gesang und Westöstliche Diwan (Muhammed'in şarkısı ve Doğu Batı Divanı)* adlı eserinde İşlam dini ve Peygamberi hakkında övücü ifadelerde bulunmuştur. Ayrıca "*Eğer İşlam bu ise hepimiz İşlam'ı yaşamıyor muyuz?*" sözleri ise İşlam dinine olan hayranlığının bir ifadesi niteliğindedir (Kuyucuoğlu, 2016: 57). Goethe'nin bu sözünden İşlam dininin - Batı'nın iddia ettiği gibi- evrensel etik kurallarına aykırı bir dini anlayış ve yaşayış sunmadığı ve Batı'nın evrensel değerleriyle çelişik bir değer yapısına sahip olmadığı anlaşılabilir.

Gelecek başlıkta Müslümanların, İşlamofobiye etkilerine değinilecektir.

2.3.4.Müslümanlardan Kaynaklanan Nedenler

İşlamofobi her ne kadar Batı menşeli bir olgu olsa da Müslümanlara bakan yönünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim Kar, İşlam toplumlarında Batı'nın

elini güçlendirecek, onlara malzeme verecek olayların yaşandığını ifade etmektedir (Kar, 2017: 217). Yapıcı ve Ölçek yalnızca Batılıları suçlayarak İslam dininin içinde bulunduğu bunalımı görmemenin, değer ve medeniyet üreten bir din ve dindarlık yapısından değer ve medeniyet tüketen bir yapıya doğru gidiliyor olmasının farkında olmamanın, Müslümanlar için ciddi bir handikap olduğunu söylemektedirler (Yapıcı ve Ölçek, 2018: 148-149). Kirman da Müslümanlar tarafından yapılan çalışmaların savunmacı bir yaklaşımla kaleme alındığını ifade etmektedir. Ona göre Müslümanlar tarafından yapılan çalışmalar Batı'nın çokkültürlü bir geçmişinin olmadığı, İslam dinine karşı ön yargılı olduğu, İslamofobinin 11 Eylül saldırılarıyla tekrar gündeme getirildiği, medyanın bu bağlamda etkisinin çok büyük olduğu gibi konular ele alınarak tek yanlı ve Müslümanların sorumluluk düzeylerinin çok fazla sorgulanmadan kaleme alındığını ifade etmektedir. İslamofobi gibi karmaşık ve derin kökleri bulunan bir olgunun anlaşılmasında tek taraflı bir yaklaşımı indirgemecilik olarak nitelendirmiştir. İslamofobinin iki taraftan da kaynaklanan sebepleri olduğuna dikkat çekmiş ve Müslümanlardan bağımsız gelişen “Batılı”, “dışsal” ve bizzat Müslümanlardan kaynaklanan “Doğulu”, “içsel” sebeplerinin bulunduğunu ifade etmiştir (Kirman, 2010: 25). Bu bağlamda Müslümanlardan kaynaklanan sebeplerin başında *iletişimsizlik sorunu*nu dile getirmektedir. Batılılar ile Müslümanlar arasında iletişim sorunu bulunduğunu ve Müslümanlar göç ettikleri ülke dillerini öğrenmekte isteksiz davrandıkları için dil farklılığı ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bunun yanında Tanrı algısının ve dini inanın farklı olmasını da iletişimsizlik sebebi olarak görmüştür. Bir de göçmenlerin “anavatana bağlılık” duygusuyla yaşamaları Batı'yı korkutup iletişim noktasında isteksiz hale getirmiştir. Ayrıca iletişimsizliğin sadece Batılı ve Müslümanlar arasında olmadığını, Müslüman göçmenlerin kendi aralarında da iletişim sıkıntısı yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu da beraberinde *örgütlenme sorunu*nu getirmektedir. Yani Müslümanlar tüm yapılanlara ortak bir İslami kurum veya kuruluşun çatısı altında birleşip karşı çıkamamaktadırlar. Kirman tüm bu nedenlerin yanında bir de Müslümanların *temsil sorunu* yaşadıklarını, İslam dinini doğru yansıtamadıklarını ifade etmiştir (Kirman, 2010: 32-33).

Furat Akdemir de Müslümanların İslamofobiye etkisini iki şekilde açıklamıştır. Bunlardan biri *Selefi din anlayışı*, diğeri ise *Batı'daki Müslüman nüfusunun çoğunluğudur*. Selefilik, İslam'ın en katı yorumunu meydana getiren Vahhabilik düşünce sistemi çerçevesinde geliştirilmiştir. Vahhabilik tarihsel süreç içerisinde İslamiyet'in içerisine girmiş her türlü ilaveyi ve yorumu bid'at olarak değerlendirmiştir. Selefilik de bu yoldan devam ederek dindeki bid'atlarla mücadele

etmeye çalışmış ve bu anlayışları, beraberinde reaksiyoner bir tavrı getirmiştir. Bu reaksiyoner tavır *cihad* anlayışında biraz farklı davranmalarına ve sanki Müslümanlarla da savaşılmaması gerekiyormuş gibi katı bir tutum içerisine girmelerine sebep olmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse radikal, fundamentalist ve cihatçı grupların zeminini oluşturmuştur (Akdemir F., 2017: 248; Bodur, 2003: 7). Selefi veya Vahhabi İslami anlayışlar, savunmacı ve tepkisel bir kimlik kazandırmaktadır. Nefret söyleminin oluşmasına sebep olmaktadır. Vahhabilik İslam'ı literal olarak yorumladığı için entelektüel eleştirelliği de reddetmektedir (Cesari, 2004). Vahhabi anlayışın temsilcisi Suudi Arabistan devleti olarak bilinmektedir. Günümüzde terör olaylarıyla adı anılan el-Kaide, IŞİD, Taliban gibi fundamentalist örgüt veya grupların hemen hemen hepsi Selefi/Vahhabi anlayışla bağlantılıdır (Bodur, 2003: 18). Buradan da anlaşılacağı üzere radikalleşme İslamofobiye doğurmaktadır.

Akdemir'e göre Müslümanlardan kaynaklanan diğer bir sebep ise Batı'da artan Müslüman ve göçmen nüfustur. Bu konu hakkında Müslümanlara yönelik Avrupa'da "demografik saatli bomba" nitelemesi yapılmaktadır. Batı'daki Müslüman varlığı, kültürel ve dini yaşam tarzı, ekonomik gücü, nüfus oranı ve oluşturduğu kültürel yapı Batılıları ürkütmekte ve İslamofobik söylemin devamını oluşturmaktadır (Akdemir F., 2017: 250-251).

Yıldırım, Müslümanlardan kaynaklanan çeşitli nedenler üzerinde durmaktadır. Bunların en temelinde bazı fıkhi yorumların İslam'ın yanlış anlaşılmasına ve İslamofobiye sebep olduğunu ifade etmektedir. Kur'an ve sünnet kaynaklı hükümlerin vahyin geldiği ortam ve şartlara uygun yöntemlerle şekillendiğini belirterek, Hz. Muhammed (sav) sonrasında oluşan hükümlerin de fakihler tarafından kendi zaman ve şartlarına göre şekillendirildiğini ve dinin kendisiyle özdeşleştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Buna göre İslamofobi ile ilgili en temel kavram, terör ve şiddet olduğu için "cihad" kavramı terör ve şiddetin kaynağı olarak gösterilmektedir. Tüm bunları açıkladıktan sonra "cihad" kavramı ile ilgili hükümlerin de müçtehitlerin kendi siyasi ve kültürel şartlarının bir ürünü olduğunu söylemektedir. Ona göre politik ihtiyaçlar, insani menfaatler, eski geleneklerin etkisi Kur'an'ın yanlış anlaşılmasına, anlamının kaydırılmasına veya mevzu hadis ve çeşitli fetvalar gibi diğer dinselleştirilmiş kaynakların önüne geçirilmesine sebebiyet vermektedir. Bunun yanında had cezalarının uygulanma şekillerinin de İslam hakkındaki algıyı etkilediğini söylemektedir. Had cezaları İslam dininden önce de adil bir şekilde olmasa da toplumda var olan ve uygulanan ceza biçimleridir. Fakat bunları evrensel ve değişmez kanunlar olarak görmek mantığa aykırıdır. Nitekim bu

konuda Hz. Ömer'in (ra) sanık lehine karar verdiği de bilinmektedir. Ayrıca dinden dönme (irtidad) konusunda Kur'an-ı Kerim'de bir ceza önerisi bulunmadığını ifade ederek bu konuyla alakalı günümüzde uygulanan cezaların siyasi bir nitelik taşıdığını ve tüm zamanı kapsayıcı bir özellik olamayacağını belirtmektedir. Ona göre İslam dininin yanlış anlaşılmasına sebep olan bir diğer konu ise *kadın konusudur*. Kur'an'da kadının şahitliğinin yarım sayıldığı, mirastan erkeğin aldığı yarısını aldığı, geçimsiz kadınların hafifçe de olsa dövülebileceği, küçük kız çocuklarının velisi tarafından evlendirilebileceği gibi hükümler yer almaktadır. Bununla beraber kadının eksik akıllı olduğu, secde edecek kadar kocasına itaatle yükümlü olduğu, okuma yazma öğretilmemesi gerektiği, Hz. Adem'in (as) kaburga kemiğinden yaratıldığı gibi rivayetler bulunmaktadır. Fakat Yıldırım, sayılan tüm bu hüküm ve rivayetlerin günümüz insanı tarafından felsefi bir izah yapılmadan düz bir mantıkla anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Müctehitlerin geçmişte kadınlarla alakalı kültürel ve zamanın şartlarına göre vermiş oldukları bazı fetvaların bulunduğunu fakat bu fetvaların din gibi algılanmaması gerektiğini söylemektedir. Günümüzde bu fetvaları aynen alıp uygulamaktan ziyade dini, kültürel ve çağdaş değerler çerçevesinde yeniden düşünüp yeni hükümler ortaya koymak gerekliliğini ifade etmektedir. Bunun yanında doğrudan fıkhi hükümlerle alakası olmamakla beraber temizlik algısı, çalışma biçimi, dürüstlük ve ahde vefa konusu, hukuk ve adalet, kaliteli mal üretimi, bilinçli tüketim, sanat ve mimari, doğal kaynakların doğru kullanımı, çevre bilinci gibi konularda Müslümanların olumsuz bazı davranışlarının da İslamofobiye sebep olduğunun üzerinde durmaktadır (Yıldırım, 2017: 51-53).

Kahraman da İslamofobinin oluşmasında Müslümanların gerçek İslam'ı yansıtmayan, şeriata dayalı bazı olumsuz din anlayışları ve pratiklerinin etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu durum bazı Müslüman grupların söylem ve eylemiyle ortaya çıkmaktadır. İslam hükümlerinin bütünü içerisinde bazı hükümlerin cimbızlanarak sunulduğunu söylemektedir. İslamofobiye rahmet ve merhamet yönü bulunmayan, katı, sert, şiddeti esas alan, özgürlük alanı bırakmayan, kadını dört duvar arasına hapseden, ona şiddeti meşru gören, el kesen, recmeden, kisası göz önünde bulunduran bir şariat algısının ve anlayışının sebep olduğunu ifade etmektedir. Şeriatın adalet, hakkaniyet, rahmet, merhamet ve maslahat yönünün olduğunu ve şariat anlayışının sadece hukuk ve cezalar bazında değerlendirildiğini yani daraltıldığını söylemektedir. Bu da İslam'ın yanlış algılanmasına sebebiyet vermektedir (Kahraman, 2012: 190-193).

İslamofobi'nin Müslümanlardan kaynaklanan nedenleri üzerinde duran Ekinci ise "cihad" ve "kıtâl" ayetlerinin yanlış anlaşılıp yorumlandığını ifade etmektedir. Bu kavramların Hz. Muhammed (sav) zamanındaki orijinal anlamlarını kaybedip, sonraki dönemlerin yöneticilerinin arzularına göre şekillendirildiğini söylemektedir. Bununla beraber cihadın Hz. Muhammed (sav) ve halifeleri döneminde İslam'ı ve Müslüman mazlumları koruyan bir ruh olduğunu, sonraki dönemlerde güç ve iktidar için kullanıldığını belirtmektedir. Bu katı cihad algısıyla savaşı tavsiye eden ayetleri, bağlamlarından koparıp lafızlarıyla algılamak suretiyle İslami grupların kendilerini yeryüzünde Allah'ın temsilcileriymiş gibi görmeleri ve Allah adına karar vermelerinin İslamofobiye sebep teşkil ettiğini ifade etmektedir (Ekinci, 2017). Ayrıca mezheplerin oluşup sistematikleştirilmesinden sonra zamana uygun yeni içtihatların yapılmamasıyla İslam düşüncesinin donuklaştığını ve bu durumun da hala Müslümanları geride bıraktığının altını çizmektedir (Ekinci, 2017: 310).

Çağrıcı İslam toplumlarında bir şiddet kültürünün oluştuğunu ve bu konuda Müslümanların öz eleştiri yapmaları gerektiğini ifade etmektedir. Çağrıcı, Müslüman toplumlarda şiddetin var olmasının temel nedenini *kültürel gerilik ve zihinsel gelişmemişlik* durumları ile açıklamaktadır (Çağrıcı, 2012: 259).

Kuyucuoğlu'da İslamofobi gerçeği çerçevesinde Müslümanların öz eleştiri yapmaları gerektiğini savunmaktadır. İslamofobinin oluşmasında Müslümanların kendilerinden kaynaklanan nedenlerin olduğunu, özellikle radikal Selefi grupların İslam Ceza Hukukunun hükümlerini sıkça gündeme getirip insanları bunlarla yargılamak istemelerinin Batı'daki olumsuz İslam imajını artırdığını ifade etmektedir (Kuyucuoğlu, 2016: 223).

Bunlarla beraber Müslümanların da Batılılar hakkında çeşitli stereotiplere sahip oldukları bilinmektedir. Yapılan araştırmalara göre Ürdün, Mısır, Türkiye, Nijerya gibi yoğun Müslüman nüfusa sahip ülkelerde yaşayan Müslümanların bazıları, Batılıları *bencil, ahlaksız, şiddete eğilimli, kibirli, açgözlü, fanatik ve kadınlara saygısız* olarak görmektedir. Bu olumsuz yargıların yanında Müslümanlara olumlu yargılar da verilmiştir. Verilen olumlu yargıların Batı ile ilişkili görülme oranı ise %30 civarındadır (Pew, 2006). Başka bir araştırmada ise Arap ülkelerinin Batı'ya nasıl baktıkları incelenmek istenmiştir. En olumlu baktıkları ülkenin Fransa ve en olumsuz baktıkları ülkenin ise ABD olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Furia ve Lucas, 2008: 193). Ayrıca Müslümanlar Batılılar için *kafir* sıfatlandırmasında da bulunmaktadır. Bazı Müslümanların gözünde Batılılar dinleri eksik olan ve kendilerine sunulan mükemmel son dini reddeden kimselerdir (Lewis, 1996: 19).

Müslümanların Batı karşıtı tutumları ve Batı'yı düşmanca görmeleri de reaksiyoner bir tavra sebebiyet vermekte ve fundamentalist grupları beslemektedir. Allen bu konuda Batı karşıtı bakış açısına sahip olan Müslümanların, bütün Batı'yı genelleyerek değerlendirdiklerini ve İslam düşmanları olarak gördüklerini ifade etmektedir. Batı karşıtı bu söylem de birçok Batılı tarafından tehdit olarak algılanmalarına sebebiyet vermektedir (Allen, 2010).

Strabac ve Listhaug, Batı'da Müslümanlara karşı duyulan ön yargının nedenlerini araştırmışlardır. Müslümanlardan kaynaklanan nedenlerin de bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bunlar Müslüman yoğunluğa sahip ülkelerden gelen askeri tehdit durumları, siyasetteki şiddet ve aşırılık dolu söylem, Müslüman siyasetçilerin demokrasi karşıtı söylem ve tavırları, Müslümanların kadına yönelik tutumlarıyla cinsiyet eşitsizliği içerisinde olmaları gibi sonuçlardır (Strabac ve Listhaug, 2008). Araştırmaya göre, ön yargıya sebep olduğu sonucuna ulaşılan bu nedenlerin Müslümanların kendi tutum ve davranışları olduğu görülmektedir. Bu konuda Pratt da İslamofobinin yanlış anlama ve cehaletten kaynaklandığını söylemektedir. Ona göre Batı'da İslam'ın yanlış bir temsili ve çarpık imgeler hakimdir. Bundan dolayı Batılılar da, ya herhangi bir ön yargıya sahip olmadan gerçekten İslam hakkında hiçbir şey bilmemekte ya ön yargıyla hareket ederek İslam'ı tanımak istememekte ya da kasıtlı olarak İslam'ı bilmeyi reddetme eğilimi sergilemektedirler. Böylece İslam'ı ve Müslümanları bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Bu durum da İslamofobiye sebep olmaktadır. Pratt Batı'da İslam'ın yanlış temsilinin medya aracılığıyla Batı insanına sunulduğunu söylemektedir. Medyada gösterilen yanlış temsil olarak bahsettiği konu ise fundamentalist grupların davranışlarıdır. Yani Müslümanlar radikalleştikleri için medya İslam'ı bu köktendinci hareketler üzerinden Batı insanına göstermektedir (Pratt, 2011: 380-386).

Kısaca ifade etmek gerekirse İslamofobinin temel nedenini *Müslümanların kendileri* olduğu şeklinde görmek hatalı ve haksızca bir yaklaşım olsa dahi Müslümanların farkında olarak veya olmayarak yaptığı olumsuz katkılar da göz ardı edilmemelidir. İfade edildiği gibi Müslümanlar, İslam dininde bazı hükümleri yanlış anlayıp reaksiyoner bir tavırla şiddete eğilimli davranışlarda bulunabilmektedirler. Bu sebeple aşırı dini gruplar kolayca taraftar toplayabilmektedir. Yani Müslümanlardaki bu şiddet kültürü, bununla beraber İslam'da kadının hakları konusundaki değerlendirmeler ve konunun ikinci planda tutulması, tüm Batı ülkelerini ve insanını aynı değerlendirip düşmanca bir bakış açısına sahip olunması, Batı insanı ile iletişim konusunda yeterli çabanın gösterilmemesi, kendi içlerinde de iletişim

kopukluğu yaşanıp örgütlenememe sorunları, bilimsel ve felsefi anlamda yeterli donanıma sahip olunmamasıyla Batı'nın gerisinde kalınması, küresel ve seküler yaşam karşısındaki radikal anlayış ve tutumları, dini temsil etme konusundaki eksiklikleri ve yeterince öz eleştiri yapılmaması Batı'da İslamofobinin devam etmesine sebep teşkil etmektedir. Bu konu ilerleyen başlıklarda daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Ayrıca şunu da ifade etmek istiyoruz ki, İslamofobinin Müslümanlardan kaynaklanan nedenleri psikolojik bakış açısıyla incelenmeye ihtiyaç duyan bir konudur. Özellikle radikal anlayışların psikolojik temellerle incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Biz çalışmamızda kimliksizleşme (anonimlik) kavramı açısından ele almayı tercih ettik. Fakat öfke, nevroz veya gölge arketipi yönüyle de ele alınıp incelenebileceği kanaatini taşıyoruz.

Bu bölümde ilk önce İslamofobi olgusunu tanımsal açıdan ele aldıktan sonra tarihsel sürecine değindik. Daha sonra medya etkisi, siyasi yönelim, psikolojik nedenler ve Müslümanlardan kaynaklanan nedenler başlıklarıyla İslamofobinin nedenlerini izah ettik. Gelecek bölümde ise Müslüman kimliğinin İslamofobiye etkisi olup olmadığını inceleyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ

İslamofobi Batı'nın kendi kimliğini edinme çabası şeklinde de değerlendirilmektedir. Bu bağlamda karşıt bir öteki olarak komünizmden sonra İslam'ı ve Müslümanları belirlediği söylenebilmektedir. Bu bölümde İslamofobinin bu yönüne tersten bakılacaktır. Yani Batı'nın kimlik edinim çabası olan İslamofobiye Müslüman kimliğinin etkisi olup olmadığı değerlendirilecektir. İlk başlıkta sekülerleşmenin, fundamentalizmin, eğitimsizliğin ve kimliksizleşmenin İslamofobiye etkisi Müslüman kimliği açısından incelenecektir. Devamında Batı'nın Müslüman kimliğine yönelik algısı ele alınacaktır. Daha sonra Müslümanların günümüz Müslüman kimliğine yönelik nasıl bir algıya sahip oldukları ve bu algının pozitif mi negatif mi olduğu noktasında bir çerçeve belirlenmeye çalışılacaktır. Son başlıkta ise günümüz Müslümanlarının İslamofobinin devamında hangi açılardan etkili oldukları irdelenecektir.

3.1.İSLAMOFOBİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİNİ TEHDİT EDEN UNSURLAR

3.1.1.Sekülerleşme

Seküler, “yüzyıl” ya da “çağ” anlamlarına gelen Latince “saeculum” kelimesinden türetilmiştir. İngilizcedeki manası ise “dini ve ruhi olmayan, dünyevi veya maddi olan, dinin hayata müdahale etmemesi gereken ilke ve sistem”dir. Bu kelime, İncil'in Latinceye çevirilerinde “dünya” anlamı verilerek çevrilmiştir (Sertel, 2018: 140).

Seküler kavramı daha çok Protestanlığın aktif olduğu Hristiyan ülkelerde kullanılmaktadır. Bu kavramın vurgu yaptığı nokta, dinin etkisinin sosyal hayatta azalması yönündedir. Seküler'in ideolojik yansıması olan *sekülerizme* göre din, toplumsal hayattaki otoritesini ve geçerliliğini yitirmeli, insan akli, dini ve metafizik olanlardan kurtulmalı, din bir vicdan meselesi haline gelmelidir (Sertel, 2018: 140).

Sekülerleşme/dünyevileşme modernitenin bir ürünüdür. Modernitenin dayandığı temel felsefi öğelerden birisi *Aydınlanma düşüncesi*dir. Aydınlanma, geçmişle olan bağı koparmayı, hayatın odak noktasını seküler dünya görüşünün oluşturmasını, toplumsal kurumları akli ölçülere göre yeniden revize etmeyi

amaçlamaktadır. Bu anlayışta *akıl, mantık, sorgulama, kanıtlar ve bilimsel bilgi* “dogma”nın yerine geçmektedir. Hakikati bulabilmek için din gerekli görülmemektedir. Sanayi toplumunun yükselişi ve kültürel modernleşmenin artması sonucu gelişen pozitivist yöntemle din, gündelik hayatta etkisini yitirmiştir. Bireyci bir yaşam tarzı gelişmiş ve ailenin önemi zayıflamıştır. Bundan dolayı da dinsel öğretilere daha az ihtiyaç duyulur hale gelinmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle her şeye kâdir Tanrı fikri daha az gerekli görülmeye başlanarak zayıflamıştır. Tanrı akıl dışı bir konuma getirilerek, insanlara çevreleriyle alakalı daha fazla denetim kurma imkanı verilmiştir (Sertel, 2018: 145-146; Ünal, 2018: 223).

Küreselleşmeyle beraber modernizm, sekülerleşme ve akılcılık hakim unsur haline gelmeye başlayınca, din konusu ciddi bir şekilde sorgulanmaya başlamıştır. Hatta dinin günlük yaşamdan tamamen silinebileceği iddiaları bile ileri sürülmüştür. Batı’da belli bir düzeyde dinden uzaklaşma görülse de bu durum beraberinde geleneksel dinlerin canlanmasına ve yeni dini hareketlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte köktendinci ve fundamentalist hareketler hız kazanmıştır. Sekülerleşme ile beraber din önemini ve değerini yitirmemiş, hatta mevcut bir iletişim şekli olarak kalmaya devam etmiştir. Seküler anlayışta her ne kadar din insan hayatında daha yaşanabilir bir olgu olarak görünse de bu anlayışta öngörülen din, büyük ölçüde dünyevileşmiş bir dindir. Seküler anlayış için bu çok normaldir çünkü temelinde din değil, akıl ve bilim vardır. Seküler anlayışta, dinseliliğin unsurları sayılan sevgi, hayırseverlik, adalet gibi duyguların kişiler arası ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Yani artık Tanrı tarihe aynı zamanda yaşama anlam ve yön veren, ahlaki yaşantıyı temsil eden mutlak bir hakikat olarak görülmemektedir (Yapıcı ve Yıldırım, 2003: 126-127).

Modernizm ve seküler anlayış her toplumda farklı karşılanmış ve değerlendirilmiştir. İsrail toplumunda seküler Yahudiler ve radikal Yahudiler arasında birtakım gerilimler yaşanmıştır. Bu bağlamda iki grubun da sekülerizme tepkileri farklı olmuştur. Seküler kesim karşı grubu, Müslümanlardaki “İslami Cihad” anlayışına benzer bir anlayışa sahip olan İsraili radikal kesim olarak yorumlamış, radikal dini gruplar ise seküler grubu Yahudiliği yaralayan “kafirler” olarak görmüşlerdir. Hristiyan dünyada ise Amerika’daki Amishler ve Mormonlar, seküler hukukla çatışma içerisindedirler (Aydınalp, 2018: 662). Müslüman toplumlarda da bu konu hakkında iki farklı yaklaşıma sahip grup ortaya çıkmıştır. Birinci grup asker, sivil bürokratlar ve aydınlardan oluşmaktadır. Bu grup Batılı değerlerin benimsenmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. İkinci gruptaki aydınlar ise Batı

tarzı modernleşmenin özgün kültürleri ve kimlikleri yok eden bir akım olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Çünkü sekülerleşmeyi dinsizlik ve din karşıtı olarak gören bu geniş halk kesimine göre, sekülerleşme ve İslam dininin temel unsurları arasında önemli farklar mevcuttur. Genellikle orta ve alt sınıflardan oluşan bu grup Batılı değerlerin doğrudan doğruya Müslüman toplumlara uyarlanmasına karşı çıkmışlardır. Birinci grup halk tarafından yoğun bir destek bulamamış olmasına rağmen ikinci gruptaki İslamcı aydınlar geniş halk kitleleri tarafından desteklenmişlerdir (Kuyucuoğlu, 2016: 66). Birinci gruptaki Batıcı seküler elitin politik ve kültürel baskısı altında kalan İslamcı kesimler, İslam dinini ortak değerler bağlamında anlama ve anlatma eğilimi içerisine girmişlerdir. Seküler düşünce yapısıyla Batılı tarz bir yaşamı kimliklerine birer tehdit olarak görmüş ve dini kimliklerine daha fazla sarılma eğilimi göstermişlerdir. Ardından, köktendinci ve fundamentalist hareketler adeta birbirini takip ederek eş zamanlı olarak ortaya çıkmışlardır. Bu durum fundamentalist hareketlerin küreselleşmeye, sekülerleşmeye ve çokkültürlülüğe karşı bir reaksiyon içermesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre fundamentalist hareketlerin kimlik sorununa vurgu yaparak, hatta kimliğin savunuculuğunu bizzat üstlenerek oluştuğu ve geliştiği söylenebilmektedir (Evkuran, 2018: 110; Yapıcı ve Yıldırım, 2003: 133).

İnsanların dünyaya bakışını ve yaşanan olayları algılama ve anlamlandırma şekillerine etki eden en temel unsurlardan birisi de dini-sosyal kimliklerdir. Aslında dini gruplar modern kazanımlara tamamıyla karşı değillerdir. Eğer bireyler dini kimliklerine yönelik bir tehdit algıarlarsa ve engellendiklerini hissedерlerse, öteki olarak kabul ettikleri gruplara karşı saldırganca ve şiddet içeren davranışlarda bulunabilmektedirler. Yani “biz” ve “onlar” arasındaki ayrım çok keskinleştğinde sonuç olarak karşımıza zulüm veya kutsal bir savaş çıkmaktadır. Batı’nın İslam dinini ve Müslümanları şiddete eğilimli olarak görmesindeki en temel faktör olan köktendinci grupların da bu şekilde davrandıklarını söyleyebiliriz. Yapıcı ve Yıldırım bu konuyla alakalı dinin bir payanda olarak kullanıldığını, her ne kadar din ve dini kimliklerin korunması amacıyla şiddet ve saldırganlığa başvurulduğu söylense de, bu davranışların arkasında politik, ekonomik, kültürel, sosyal, ideolojik pek çok dışsal faktörün bulunduğunu ifade etmektedirler. Din duygusunun şiddet ve çatışmalara ulvi bir nitelik kazandırmak adına kullanıldığını söylemektedirler. Nitekim Aydınalp de dini görünen çatışmaların aslında farklı sosyal sebepleri olduğunu ve bu çatışmaların dini görünümü fakat din kaynaklı olmayan çatışmalar olarak görülebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca din kaynaklı çatışmalarda dinin

meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığını beyan etmektedir (Aydınalp, 2018: 663-665; Yapıcı ve Yıldırım, 2003: 135).

Özetle, Müslüman toplumlar modernleşme ve küreselleşme sürecinde hakim unsur haline gelen seküler anlayışa karşı, iki farklı tutum geliştirmiştir. Bunlardan biri seküler anlayışı tamamen reddetmek şeklinde, diğeri ise olduğu gibi kabul etme anlayışı şeklindedir. Bu anlayışı toptan reddetme durumu fundamentalist grupların meydana çıkmasına sebep olmuştur. Yani din hayatta gerekli görülmezken şekil değiştirerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu da İslamofobinin temel dayanağını oluşturmuştur. Diğer bir yaklaşım olan, seküler ve modern anlayışı olduğu gibi kabul etme durumu ise Müslümanların dini kimliklerini melezleştiren bir durumdur. Yani dindar birey seküler hayata adapte olmaya çalışırken inandığı dinin birtakım ilke ve kurallarına aykırı davranışlar geliştirebilmiştir. Bu da dini kimliğini zedeleyen bir durum meydana getirmiştir. Ayrıca Batılılar, Müslümanların bu davranışlarını Batı'ya entegre sorunu şeklinde değerlendirmişlerdir. İlerleyen başlıklarda bu duruma tekrar değinilecektir.

3.1.2.Fundamentalizm

Fundamentalizm, Latince “fundament” kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. *Fundament* kelime anlamı olarak temel, esas, esaslı gibi manalara gelmektedir (Özkan A. R., 2002: 34). Fundamentalizmin sözcük anlamı ise “köktendincilik”tir. Fundamentalizm kavramı yirminci yüzyılda Katolik geleneğini reddetmek için ve modernizme tepki olarak Hristiyan dünyada ortaya çıkmıştır. Bunun ilk temsilcileri Evanjelik Protestan grubu olmuştur. Bu grup İncil'in yorumlanmadan, ilk ve orijinal halinin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Bu grubun amacı dinin özüne gitmektir. Herhangi bir yorum karıştırmadan saf dine inanmak ve ona göre yaşamaktır (Hasanov, 2016: 242; Öz, 2014: 189).

Fundamentalizm son derece muhafazakâr dini grupları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu grupların en temel özelliği günlük hayatta yaşanan her hadise için dini çerçeveli bir sistem oluşturmaya çalışmaktır. Kutsal metinlerin orijinal halleriyle kalması ve lafzi manalarıyla okunup anlaşılması istenilmektedir. Yeni yorumlara karşı çıkılmakta, tek bir yorum kabul edilmekte ve hiçbir şekilde yorum yapılmaması gerektiği savunulmaktadır. Buna göre, algıladıkları dini kurallara katı bir şekilde bağlı kalınmakta ve dini kurallar her şeyin üstünde tutulmaktadır. Bu kuralların eleştirilmesi veya değiştirilmesi asla kabul edilmemektedir. Yapılabilecek

yeni yorumlara karşı savunmaları ise “eski güzel günlere” ve “ebedi değişmez kurallara” geri dönülmesi gerektiği şeklindedir. Bu anlamda insanlara dünya ve ahirette *kurtuluşun* açık ve net reçetesinin sunulduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda kurtuluşu sağlayan yaşam şartlarının elde edilmesi için mücadele etmek de dini bir yükümlülük ve kurtuluşun bir yolu olarak görülmektedir (Bodur, 2005: 77; Hasanov, 2016: 247; Koopmans, 2014: 2).

Fundamentalizm kavramı 1990’lı yıllardan bu yana herhangi bir dine, fikre veya ideolojiye dogmatik bir şekilde sorgulamadan inanma ve bu inancı benimsemeyen kimselere de bunu dayatma şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Fundamentalistler kendilerinden olmayan kimselerle mücadele etmeyi dini bir görev olarak görmektedirler (Öz, 2014: 189).

Yapılan bazı araştırmalar fundamentalist hareketlerin zaman zaman şiddete başvurabildiklerini göstermektedir. Fakat şiddete başvurma eğilimi, şiddetin savaş, düşmanlık, çatışma gibi nedenlerle günlük hayatın bir parçası haline geldiği ve sıradanlaştığı toplumlarda daha yüksek oranda gözlemlenmiştir (Hasanov, 2016: 243).

Fundamentalizm ilk kez Hristiyan dünyada ortaya çıkmıştır. Fakat tarihte Yahudilik, Budizm, Hinduizm gibi dinlerde de bu tarz anlayışlar görülmüştür. Günümüzde İslam diniyle ilişkili olarak kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgili Kanada’da yapılan bir araştırmada en yüksek köktendincilik oranı Müslümanlarda görülmüştür (Koopmans, 2014: 4-5). Zaten son zamanlarda fundamentalizm deyince ilk akla gelen İslam dini ve Müslümanlardır. Bunun en bariz örnekleri 2000li yılların başında, Taliban rejiminin, -kurmaca olduğu da iddia edilen- 11 Eylül olayı ve ardından gelen el-Kaide saldırılarıdır (Öz, 2014: 191).

Bu gruplar yukarıda bahsedilen fundamentalist grupların pek çok özelliğini bünyelerinde barındırmaktadır. Günümüzdeki Müslüman fundamentalist grupların ilk örneği olarak Hariciler gösterilmektedir. Yani günümüzdeki fundamentalist gruplar Haricilik düşünce yapısından beslenen Selefi/Vahhabi entelektüel geleneğini referans görerek hareket etmektedir (Yeşilyurt, 2004: 90). Hariciler dini metinleri literal olarak anlayan bir gruptur. Onların anlayışlarında uç fikirlere ve keskin yargılara rastlamak mümkündür. Kur’an ayetlerinin hadislerle göre değerlendirilip yorumlanmasını kabul etmemişlerdir. Haricilik günümüze ulaşamamıştır fakat din temelli fundamentalist grupların ideolojilerinde Hariciliğin yansımaları görülmek mümkündür. Bu grupların saldırıları her ne kadar dini temelli olsa dahi siyasi ve ideolojik yönleri de bulunmaktadır. Köktendinciliği Yeşilyurt “yirminci yüzyılın dini,

siyasal, ideolojik ve sosyo-kültürel fenomeni” olarak tanımlamaktadır (Kuyucu, 2007: 52; Yeşilyurt, 2004: 83). Ona göre İslam kültüründeki fundamental eğilimler, büyük ölçüde sosyo-psikolojik, siyasal ve ideolojik bir yapıya sahiptir. Yeşilyurt bu eğilimlerin dinin temel teolojik varsayımları bakımından dini bir temelden yoksun olduklarını, bu grupların içerisinde siyasi ve seküler amaçlarla dinin ancak ticaretinin söz konusu olduğunu düşünmektedir (Yeşilyurt, 2004: 91).

Köktendincilik, İslam dininde radikal gruplar üzerinden anlaşılmaktadır. Hizbullah, IŞİD, Taliban, Boko Haram, el-Kaide gibi küresel boyutlu terör örgütleri, siyasal İslam’ın etkisiyle çeşitli aşırılıklar sergilemektedirler. Bu aşırılıkları gerek Müslümanların gerekse gayrimüslimlerin İslam’dan korkmalarına sebebiyet vermektedir. Vahhabi anlayışa göre tarihsel süreç içerisinde İslam’a bid’at olarak değerlendirilebilecek birtakım ilaveler yapılmıştır ve İslam’ın bu bid’atlerden arındırılması gerekmektedir. Eylemlerini İslam dinini bunlardan arındırmak maksadıyla yaptıklarını ifade etmektedirler. Buna göre asıl ve nihai hedefleri Kur’an ve Şariat ilkelerine göre bir sistem oluşturmak olmasına rağmen, eylemleri katı, radikal, itidalden ve uzlaşımından uzak tutum ve davranışlarda bulunduklarını göstermektedir (Bodur, 2003: 7; Hasanov, 2016: 243). Bu gruplarda, İslam dinindeki cihad anlayışına atıf yapılarak kendileri gibi düşünmeyen kimseleri, kendi anlayışlarına ikna etmek için şiddete başvurdıkları görülmektedir. Fundamentalist gruplar Batı’da başlayan modernizm ve sekülerizm anlayışına karşı tepki olarak İslam’daki “cihad” anlayışını kendilerine referans kabul etmişlerdir. Bu grupların içerisinde eylemlerde bulunan kişiler, İslam ümmetinin yeryüzünde ezilmesinin nedenini Yahudiler ve Amerikalılar olarak görmektedirler. Bundan dolayı onlarla ve işbirlikçileriyle savaşılmaması gerektiği ve bunun da *cihad* olduğunu düşünmektedirler. Bu düşüncelerini ise Kur’an’dan ayetlerle delillendirmektedirler. Son yıllarda Müslümanları rencide eden birçok olayın gerçekleşmesi, Müslümanlara yönelik işkence görüntüleri, Hz. Muhammed’e (sav) ve Kur’an’a yönelik saygısızlıklar, dini özgürlüklerin kısıtlanması şeklinde gerçekleşen olaylar, bu gibi grupların radikalleşmesine ve saldırgan eylemlerine zemin hazırlamıştır. İslam ve Müslümanların tüm dünyada ezilen görüntüsü nedeniyle de bu gruplar eleman temin etmekte zorlanmamaktadırlar. Radikalleşen grup üyelerinde değişim, diyalog ve uzlaşmaya kapalı olma, karşıt görüşleri şeytanlaştırma ve dışlama, kin ve nefret duygularını körükleme gibi özellikler gözlemlenmektedir. Hak ve adalet arayışları ya da dünyaya düzen verme düşünceleri de şiddet içeren davranışlarını meşru görmelerine sebebiyet vermektedir (Kaya, 2017: 95-96).

Fundamentalist gruplara katılıp radikalleşenlerin birçoğu eğitim seviyesi düşük, alt gelir grubuna mensup ve yaşantılarında gel-gitler olan kişilerdir. Genellikle dini inanç ve düşünce dünyalarında; parçacı-toptancı-reaksiyoner oldukları, modern yaşama tepkili, kibirli ve çoğunlukla parçalanmış ailelerde yetişmiş, kişilikleri tam olarak tamamlanmamış profil çizdikleri, içinde bulundukları toplumda azınlık konumunda olup dini, kültürel ve sosyal çatışma yaşadıkları belirtilmektedir (Kaya, 2017: 94). Nitekim Altemeyer ve Hunsberger de yüksek düzeyde fundamentalist eğilimleri bulunan kişilerin din öğretileri hakkında kendi dinlerinden başka dini kabul etmeme, kendi inançlarıyla çelişen bilimsel kanıtları reddetme, diğer insanları kendi dini inançlarına çevirmeye çalışma ve çocuklarını da kendi inançlarına göre yetiştirme eğiliminde olduklarını ifade etmektedirler (Altemeyer ve Hunsberger, 1992).

Kaya, İslam dini adına savaştıklarını iddia eden fundamentalist grupların Müslümanların tamamının bir silahlı terör örgütü gibi algılanmasına sebep olduklarını ve böylece daha çok İslamofobi, karşılığında da daha çok radikalleşme ve terörü üretmekte olduğunu ifade etmektedir (Kaya, 2017: 91-92).

Fundamentalist grupların her ne kadar dine hizmet etme amacıyla oldukları ifade edilse de grupların iç yapıları incelendiğinde siyasi ve ideolojik etkinin olduğu görülmektedir. Bu yönleriyle dini kimliği zedeleyen bir yapı haline gelmektedirler. İnadıkları din için örnek teşkil etmek isterken, başka dinlere inanan insanlar tarafından şiddet unsuru olarak değerlendirilmektedirler. Bu yönüyle İslami radikal gruplar aslında İslami bir kimlik iddiasında olsalar da, marjinallikleriyle Müslüman kimliğinin genel kabulünün dışında kalmaktadırlar (Yeşilyurt, 2004: 92).

3.1.3.Eğitimsizlik

İnsan denilen varlık, ancak eğitim yoluyla insan olmanın gereklerini ve diğer canlılardan farkını ortaya koyabilmektedir. İnsan, doğuştan birtakım yeteneklerin hammaddesi ile dünyaya gelmektedir. İnsanın beyinde “yaratıcılık, farklı düşünme ve yenilik arama” ile ilgili bir gen bulunmaktadır. Bu gen yapısal olmakla birlikte işlevini kültürel olarak sürdürmektedir. Yeryüzündeki tüm radikal ve marjinal insanlar yok edilse bile yeni nesilde bu tip insanlar tekrar çıkacaktır. Bundan dolayı köktencilikle mücadele, çağdaş yöntemlerle olmalıdır. Her alanda radikal insanlar mutlaka olacaktır, hatta insanlık ilerlemeyi, yeniliği bu tip insanlara borçludur. Burada önemli olan radikalliği yani alışlagelmişin dışındaki fikirleri

yasaklamaktansa, çağdaş yöntemlerle mezcederek ondan yararlanmaktır. İnsanın kendini yetiştirmesi, geliştirmesi, sorgulaması, psikolojik sağlığı için çabalaması oldukça önemlidir. Çünkü kendisiyle barışık olan, kendisini ifade edebilen kişiler radikal şiddete başvurmamaktadırlar. Bu tip kişiler haksız saldırıyla karşılaşmadıkları için kendilerini güvende hissederek, haklıyken haksız duruma düşecek isyan hallerine girmemekte ve başkaldırıda bulunmamaktadırlar. İnsanın kendini sürekli geliştirebilmesi de ancak eğitim yoluyla gerçekleşebilmektedir (İçen ve Tuncel, 2018: 62; Tarhan, 2019a: 241).

Yapılan araştırmalarda üniversite eğitiminin bireylere belli bir dünya görüşü edindirmek için ve bunu gözden geçirip sorgulatmak için uygun bir ortam sağladığı sonucuna varılmıştır (Atak, 2011: 174). Yani eğitilmiş bireyler zararlı radikal tutum ve davranışlardan kaçınarak, denge halinde kalmayı daha iyi başarmaktadır. Yalnız bu durum, eğitilmiş insanların asla bir aşırılıkta bulunmayacakları anlamına gelmemektedir. Nitekim çeşitli aşırı ve radikal gruplar bünyelerine insan çekebilmek için eğitim faaliyetlerini de kullanmaktadır. Bundan dolayı Hristiyan ve Müslüman aşırı gruplar içerisinde doğa bilimleri de denilen fen bilimlerinin eğitimini çok iyi almış bireyler bulunabilmektedir (Hasanov, 2016: 246).

Ayrıca araştırmaların vardığı bir diğer sonuç ise psikolojik olarak yabancılaşmış, sosyal olarak itilmiş ve ezilmiş, ekonomik açıdan durumu kötü olan bireylerin kendi yetersizliklerini kamufle etmek amaçlı marjinalleşip militanlaşabildikleri şeklindedir (Aydınalp, 2008: 139). Eğer, bireyler daima kendilerini geliştirme ve ruhi sağlıklarını koruma çabasında olurlarsa bu tip marjinalliklerden daha uzak kalmayı başarabilmektedirler.

Müslüman gruplar içerisinde el-Kaide, Taliban gibi gruplar mensuplarını özel bir şekilde eğitmektedir. Haricilik geleneğinden beslenerek, çeşitli anlayışlarla mensuplara eğitim verilmektedir. Hariciler Kur'an-ı Kerim'i literal bir bakış açısıyla anlamaya çalışmıştır. Özellikle cihad konusundaki ayetleri lafzi manalarıyla değerlendirmişlerdir. Bunun sonucunda reaksiyoner tepkiye sahip bir grup olmuşlardır. Hariciler Kur'an ayetlerinin üzerine yorum yapılmasını istememişlerdir. Halbuki Kur'an, toplumlara gelmiştir ve toplumun ihtiyaçlarına da hitap etmektedir. Bu yönüyle sünnete de başvurarak bazı yorumlar yapılabilir. Ayetleri lafzi anlamak, İslam'ın belirlemiş olduğu bir anlayış şekli değildir. Nitekim insanın tüm davranışları bilgi istikametinde olmalıdır ama eksik ve yanlış bilgiler reaksiyoner bir tavır takınmaya sebep olabilmektedir (Arslan H., 2011: 44). Bu durum İslam dininin

yanlış anlaşılıp yorumlanmasına neden olmakta ve İslamofobiye tetikleyen bir unsur haline gelmektedir.

Bazen de bu reaksiyoner tavır, beklenenin tersine olumlu bir duruma da neden olabilmektedir. Şöyle ki, 11 Eylül 2001 saldırısından sonra Amerika'da birçok Hristiyan, İslam dininin gerçekten böyle bir terör olayını destekleyecek argümanlara sahip olup olmadığını araştırmaya başlamıştır. Pek çok insan Kur'an meali satın almış ve bu sayede Kur'an meali *en çok satanlar* listesine girerek, satışları on beş kat artmıştır. Hatta üniversitelerde bazı öğretim üyeleri saldırıdan sonra merak edip Kur'an meali satın aldıklarını ve Kur'an'ı okuduktan sonra, Kur'an okuyan birisinin nasıl böyle bir canavarlık yapabildiğini anlayamadıklarını söylemişlerdir (<https://sorularlaislamiet.com/blog/11-eylul-islamini-yukselisini-hizlandirdi-mi> Erişim Tarihi: [27.03.2020]). İnsandaki merak duygusu aslında onu okumaya, öğrenmeye, araştırmaya iten bir faktörü oluşturmaktadır. Okuduğunu doğru anlayıp yorumlamak adına eğitim oldukça önemlidir.

Ayrıca İslamofobinin radikal gruplardan kaynaklanan bir yönü olduğu gibi Batı insanına bakan bir yönü de bulunmaktadır. Batı'da yapılan araştırmalarda İslamofobik tutum ile eğitim konusu doğrudan bağlantılı görülmüştür. Bu araştırmalarda lise ve daha aşağı eğitim görmüş bireylerde İslamofobik tutumun fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üniversite mezunlarında bu oran -farklı kültürlere daha açık olmalarından veya farklı etnik ve dini gruplardan arkadaş edinme ihtimalleri fazla olduğundan olacak ki- oldukça azdır. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça İslamofobi düzeyinde azalmanın olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyi yüksek olan bireylerde ırkçılık, zenofobik tutum, grupçi kimliklenme, tehdit algısı ve olumsuz stereotipler oldukça seyrek; çokkültürlülük ve Müslümanlarla teması olumlu değerlendirme oranı ise fazladır. Eğitim, toplumu çağdaş ve gelişmiş bir hale getirmenin hareket noktalarından birisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla eğitim, literal ve monolitik düşünme şeklini azalttığı ve evrensel düşünme ve eleştirel bakma becerisini kazandırdığı için İslamofobik tutumları önleyici bir fonksiyona sahiptir (İçen ve Tuncel, 2018: 62; Sevinç, 2019: 306).

Kısaca ifade edecek olursak, fundamentalist gruplarda kolay etkilenebilen ve dini bilgileri eksik olan kişilere tevhit, cihad, tekfir, şirk, taklit vb. gibi konular etrafında yoğunlaşan bir dini eğitim verilmektedir (Bodur, 2003: 19). Dolayısıyla grup içerisinde sembolik etkileşim yoluyla üretilen dinsel yorumlara bağlanan kişiler, dar bir grup çerçevesinde sosyalleşmekte ve giderek radikalleşmektedirler (Bodur, 2005: 79). Sonuç olarak, dini metinleri felsefi izahtan yoksun bir şekilde literal manada

anlayıp yorumlamak bireylere ve gruplara dar bir bakış açısı sunmakta ve onları kolayca radikalleştirebilmektedir. Buna göre bireylerin dini-sosyal kimlikleri olumsuz yönde etkilenmektedir, denilebilir.

3.1.4. Kimliksizleşme

Kimliksizleşme, bireyselliğin yitilmesi olarak da adlandırılan sosyal psikolojik bir kavramdır. Bireylerin, kimliklerinin tanımlanması ihtimalinin düşük olduğu durumlarda mantık dışı ve antisosyal davranışlarda bulunma eğiliminin artması hali için kullanılmaktadır (Plotnik, 2009: 597). Kimliksizleşme herhangi bir topluluk içerisinde bireyin anonim hale gelmesini ifade etmektedir. Bu şekilde bireyi biricik kılan bireysel kimlik özellikleri kaybolarak isimsiz hale gelmektedir. Bu da bireyin normalde yapmayacağı veya yapamayacağı birtakım şeyleri yapabilme hakkı varmış gibi algılamasına neden olmaktadır.

Araştırmacılar kimliksizleşmeyle kalabalıkta bulunmanın bireye gizlilik sağladığı, suçluluk ve farkındalığı azalttığı ve bundan dolayı bireylerin içsel standartlar tarafından kontrol edilmesinin ve antisosyal rollere bürünmesinin kolaylaştığına inanmaktadır (Plotnik, 2009: 597).

Kimliksizleşme ile birey yalnızken yapmayacağı şeyleri yapabilir hale gelebilmektedir. Normalde küçücük bir hayvana dahi zarar vermeyen bir kişi grup veya bir topluluk içerisinde saldırgan ve şiddet içeren davranışlar sergileyebilmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 268).

Daha önce de değindiğimiz, Le Bon'un ileri sürdüğü *sosyal bulaşma teorisi*, bu konuyla alakalıdır. Sosyal bulaşma teorisi, kalabalığın içerisinde insanların duygularının bulaşıcı olduğu ve telkin yoluyla gruptaki diğer üyelere sıçrayabileceğini söylemektedir. Sosyal bulaşmayla bireyler bir grubun içerisindeyken kendilerini müdafaa ederek şahsi davranışlarının sorumluluğunu gruba yükleyebilmektedirler. Bu şekilde kendi kontrol mekanizmalarını kaybederek saldırgan, şiddet içerikli ve ahlaki olmayan davranışlarda bulunabilmektedirler (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 268).

Fundamentalist gruplara üye olmuş kişiler de, bir süre sonra grubun genel yapısı içerisinde anonimleşmenin etkisiyle, normalde belki yapmayacakları şeyleri yapabilir hale gelebilmektedirler. Bu grupların saldırgan ve şiddet içerikli eylemlerinin altında başka farklı nedenler bulunuyor olsa da, bu eylemleri kimliksizleşmenin etkisiyle yapabilir hale geldikleri söylenebilmektedir. Daha önce fundamentalist

gruplara kolayca katılabilen kişilerin parçalanmış aile yapılarının olduğunu ve günlük yaşantılarında gel-gitleri olduğunu ifade etmiştik. Bundan dolayı bu kişiler yaralanmış bireysel kimliklerini, grup kimliklerini, dini ve milli kimliklerini onarmak isterler. Bu başarısızlık ve yaralanmışlık duygusu kişileri şiddete yönleltebilir. Birincil kimlikleri grup kimliği olan kişiler yani bağlı olduğu gruba kendini özdeşleştirme oranı çok yüksek olanlar kolaylıkla canlı bomba dahi olabilmektedirler. Kaybolmuş ve yara almış grup kimliklerini idame ettirmek adına aşırı terörist gruba sıkıca bağlanmaktadır (Tarhan, 2019a: 295).

Özetle, kimliksizleşme yani herhangi bir grup içerisinde anonim hale gelme, bireylerde saldırgan ve şiddete eğilimli davranışları kolaylaştıran bir unsur olduğu için, dindar insanların içerisinde bulundukları dini radikal gruplara karşı, dini kimliklerini tehdit eden bir unsur olabilmektedir.

3.2.BATİ’NİN MÜSLÜMAN KİMLİĞİNE YÖNELİK ALGISI

11 Eylül 2001 sonrasında Batı’da iki temel görüş cereyan etmiştir. Bunlardan birincisi İslam’ın bir kılıç dini olduğu ve Peygamberinin bir şiddet insanı olduğu düşüncesiyle tüm Müslümanlara yönelik şiddete eğilimli olduklarıyla ilgili bir genelleme yapılmasıdır. İkinci görüş ise İslam dininin mantık dışı hareketlerde ısrar eden, anti modern, katı, sapkın bir din olduğu anlayışıdır. Yani İslam hem şiddet ve militanlıkla hem de tiranlık ve hoşgörüsüzlükle tanımlanmaya başlamıştır (Göknel, 2015b: 27).

Luther’in söylemleri hatırlanacak olursa, Batı’nın Müslümanlarla ilgili düşünce yapısı tarihten bu yana pek fazla değişikliğe uğramamıştır, denilebilir. Geçmişte Batı, Müslümanları “şeytanın hizmetçisi”, “kafir”, “cehennemlik”, “kötü insanlar”, “barbar” olarak görmekteydi (Canveren, 2014: 156). Yapılan araştırmalara bakınca Müslüman kimliğine yönelik algının değişmediği ortaya çıkmaktadır. 2006 yılında yapılan Pew araştırmasına göre Batılılar Müslümanları “fanatik”, “şiddetli”, “hoşgörüsüz”, “kadına saygısız” ve “modern olmayan” gibi sıfatlarla tanımlamaktadır (Pew, 2006). Bu bağlamda Batı’nın İslam ve Müslüman algısının birkaç temel üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri İslam dininde kadının konumudur. Batılıların gözünde İslam dini, kadını ikinci sınıf bir varlık olarak görmektedir. Bunun yanında kocasına her ne koşulda olursa olsun itaatle yükümlü bir varlık olarak değerlendirmektedir. Ayrıca onlara göre, İslam dini kadınları baskı altında tutarak örtünmelerini istemektedir. Batılıların İslam ve Müslümanlara yönelik

düşünceleri İslam'ın şiddet dini olduğu ve Müslümanların şiddete eğilimli teröristler olduğu algısıdır. Ayrıca Batılılara göre Müslüman toplumlar demokratik olmayan, geri kalmış ve hoşgörüsüz bir toplum yapısına sahiptir (Göknel, 2015b: 73-74).

Günümüzde Batılı ülkeler *radikal fundamentalizm*, *şiddet* ve *terörizm* kavramlarını İslam'la ilgili en önemli gündem maddeleri olarak görmektedirler (Kuyucuoglu, 2016: 189). Bu bakış açısı ile Müslümanlara yönelik davranışları olumsuz bir nitelik kazanmaktadır. Müslümanlar yaşadıkları ülkelerde dini kimliklerinden dolayı Batılıların anayasa ve kanunlara uygun hareket etmelerine engel olarak görülmektedir (Kalin, 2018: 46). Nitekim 11 Eylül'den sonra Müslümanlara yönelik yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bunlardan biri Amerika'da başta *Patriot Act (Vatanseverlik Kanunu)* olmak üzere terörizmle mücadele kapsamında getirilen yasal düzenlemelerdir. Bu yasal düzenlemeler kapsamında Müslümanlar mahkeme kararı olmadan hapsedilmiş, kişisel verileri kaydedilmiş, camilere radyasyon araması yapılmış, avukat-müvekkil görüşmelerinin gizliliği ihlal edilmiş hatta bazı kişiler kaçırılıp zorba yöntemlerle sorgudan geçirildikleri gizli hapisanelere gönderilmişlerdir (Cesari, 2018: 70-71).

Ayrıca Fransa, Belçika ve İtalya gibi ülkelerde Müslümanların giydikleri *burka* ve *nikabi* (her ikisi de yüzün gözler dışındaki kısmını örten giysilerdir) yasaklayan yasalar çıkarılmıştır (Nussbaum, 2012: 17). Yani Müslümanlar Batı'da kimliklerini görünür şekilde yaşamaya çalıştıklarında birtakım ötekileştirici tutum ve davranışlara maruz kalmışlardır ve kalmaktadırlar.

Almanya, Hollanda, İspanya ve Belçika'nın bazı bölgelerinde ise rahip ve rahibelerin kendi dini kıyafetleriyle çalışmalarına izin verilirken, tüm Müslüman kamu çalışanlarının mesai saatleri içerisinde başörtüsü takmaları yasaklanmıştır (Nussbaum, 2012: 18-19).

Danimarka'da devlet okullarında okutulan beşinci sınıf din dersi kitabında İslam dini "köktendincilik" ve "terörizm" başlıkları altında ele alınmıştır. Ayrıca bu kitapta Müslümanlara yönelik "*her ne kadar her Müslüman terörist değilse de, her terörist Müslümandır*" ifadesi bulunmaktadır. Oluşan tepkiler sonucu kitap piyasadan kaldırılmış olsa da bu durum İslam karşıtlığının devlet tarafından ve sivil oluşumların yanında, devlet kurumlarında da yürütüldüğünü göstermektedir (Er ve Ataman, 2018: 180).

Batı'da İslam ve Müslümanlara yönelik algının oluşmasında medya oldukça etkili bir konumdadır. Nitekim Almanya'da İslam algısına dair yapılan pek çok araştırma, Alman medyasının 11 Eylül öncesinde tüm haberlerinin % 50'sinde, 11

Eylül sonrasında ise % 80'in üzerinde bir oranla İslam'ı şiddet veya terör olayları ile ilişkili olarak gündeme getirdiğini ortaya koymaktadır (Gökçe, 2012: 75).

Aralık 2005 Gallup araştırmasına göre Amerikalıların Müslümanlara yönelik düşünceleri olumsuz nitelik taşımaktadır. Amerikalılara İslam dini ve Müslümanların en fazla beğendikleri özellikleri sorulmuştur. Ankete katılanların yarısının bu soruya cevap vermemesiyle beraber, % 32 oranında “hiçbir şey” yanıtı ilk sırada yer almıştır. İslam dini ve Müslümanlarda en az beğendikleri özellikler sorulduğunda ise % 21 oranında soru yanıtsız bırakılmıştır. Fakat % 33 oranında aşırılık, radikalizm ve başka fikirlere açık olmama seçeneği en az beğendikleri özellikler olarak ilk sırada yer almıştır. Daha sonra % 11 oranında İslami öğretilere yeterince bağlı olmama, üçüncü sırada ise % 9 oranında cinsiyet eşitsizliği yer almıştır. Aynı araştırmada “Batı, İslam dünyası ile ilişkilerini düzeltmek için ne yapmalıdır?” sorusuna ise “din olarak İslam’a daha fazla saygı ve anlayış gösterilmesi” halinde ilişkinin düzelebileceği söylenmiştir (Gallup, 2006).

Batı'nın Müslüman kimliğine yönelik algısı büyük oranda negatif bir bakış açısını ifade ediyor olsa da yapılan bazı araştırmaların sonucunda olumlu bakış açısının da varlığı tespit edilmiştir. Araştırmalar Müslüman tanıdıkları olan veya farklı etnik gruplarla bir arada yaşama deneyimine sahip olan ve eğitim düzeyi yüksek olan insanların Müslümanlara karşı negatif bir düşünce yapısına sahip olmadıklarını göstermektedir. Buna göre Jung'un yapmış olduğu araştırmada Müslümanlarla sık temas halinde olanların Müslümanlara daha fazla saygı gösterdiği ve olumsuz tutum ve davranış sıklığının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Jung, 2012). 2001 yılında yapılan Pew araştırmasında İslam hakkında bilgi sahibi olduğunu söyleyen kişilerin yapılan terör saldırılarını dinle bağdaştırmadıkları belirtilmiştir (Pew, 2001). Pew'in Müslümanlarla ilgili bir raporunda ise Müslümanları şahsen tanıyan kişilerin olumlu görüşlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Pew, 2018).

Sonuç olarak Batı'daki Müslüman kimliğine yönelik algının özellikle 11 Eylül tarihinden sonra belirgin bir şekilde olumsuz bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bununla beraber düşük düzeyde de olsa olumlu bakışa sahip Batılılar da bulunmaktadır. 1950'li yıllarda Batı ülkelerindeki Müslüman nüfus 800 iken, günümüzde 23 milyonu aşmış durumdadır. Her yıl 1 milyondan fazla Müslüman, Batı ülkelerine göç etmektedir. İstatistiklere göre 2050 yılında Batı'daki Müslüman nüfus oranının % 20'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bundan dolayı İslamofobik söylem, Avrupa'daki Müslümanlara *Truva Atı* benzetmesinde bulunmakta ve onları

Avrupa'yı ele geçirecek olan *içlerindeki bir düşman* olarak görmektedir (Evkuran, 2018: 102).

3.3.MÜSLÜMANIN GÜNÜMÜZ MÜSLÜMAN KİMLİĞİNE YÖNELİK ALGISI

Günümüzde artık Müslüman ülkelerde de adına İslamofobi denilmesede İslamofobik bir söylemin bulunduğu ifade edilmeye başlamıştır. Nitekim ülkemizde 2019 yılında SETA Vakfı tarafından “*Müslüman Ülkelerde ve Türkiye’de İslamofobi*” adıyla bir panel düzenlenmiş ve İslamofobik söylem ve davranışların Müslüman ülkelerde de görünmeye başladığı ifade edilmiştir. Tarhan bu gibi kimselere *yerli İslamofobikler* nitelemesinde bulunmuştur (Tarhan, 2019b: 93). Bu durumla ilgili Evkuran ise “*İslamofobinin İslamileşmesi*” kavramını kullanmaktadır. Evkuran, bu durumun modernizmle beraber gelişen Batılı seküler anlayışa karşı, dinsel-teolojik motivasyonla hareket eden Müslüman grupların saldırgan ve uzlaşma bilmeyen sert tavırlarından kaynaklandığını söylemektedir. Oluşan bu gruplarla, Müslümanlar dini kimliğin yıkıcı yönüyle tanışmış ve böyle grupların varlığı Müslüman dünya için de tehdit ve tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum, Müslüman dünyada direkt İslam’dan olmasa da İslami belirli yorumlardan korkan ve nefret eden bir duyarlılık geliştirmiştir. Şiddet içeren yorumu davranışa dönüştüren grupların varlığı İslam dünyasında tehlike olarak görülmeye başlamıştır (Evkuran, 2018: 111). Bayraklı ve Yerlikaya da Türkiye, Mısır ve Tunus gibi ülkelerin modernleşme serüvenlerinde yaşadıkları güçlüklerden dolayı Müslüman dünyada da İslam karşıtı bir söylemin var olduğunu belirtmektedirler. Türkiye’de bu söylemin özellikle medya ve karikatür gazeteciliği ile yürütüldüğünü ifade etmektedirler (Bayraklı ve Yerlikaya, 2018: 260). Okumuş da yapmış olduğu çalışmada dünyada pek çok ülkede, hatta bazı Müslüman ülkelerde bile İslamofobik söylemin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Okumuş, 2018: 384).

Müslümanın Müslüman kimliğine yönelik algısına dair Yapıcı üniversite öğrencileriyle 2001 ve 2005 yıllarında anket çalışması yapmıştır. Gençlere *günümüz Müslümanlarının özellikleri* sorulmuştur. Bu çerçevede olumlu, olumsuz ve nötr yanıtlar gelmiştir. 2005 yılında gerçekleştirdiği çalışmada gençlere göre günümüz Müslümanlarının ilk sırada yer alan özelliği “*inançlarını yaşamamaları ve dini vazifelerini yerine getirmemeleri*”dir. İkinci sırada “*adı Müslüman, sözde Müslüman*” ifadeleri bulunmaktadır. Üçüncü sırada “*iyisi de var kötüsü de var (dürüstü de var sahtekârı da, dindar olanı da var olmayanı da)*” ifadesi yer almaktadır. Daha sonra

“dini istismar eden”, “inanan ve inançlarını yaşamaya çalışan”, “bağnaz-dogmatik”, “dini bilgisi eksik ve dini bilmeyen”, “ahlaklı”, “gerici-çağdışı”, “aydın-modern”, “cahil”, “sahtekâr”, “kimliğini yitirmeye başlamış”, “ahlaki değerleri yitirmiş”, “doğru-dürüst”, “hoşgörülü”, “pasif”, “samimi-içten”, “tembel”, “kaderci”, “yardımsever”, “Allah sevgisi ve korkusu kalmamış” gibi ifadeler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra az da olsa dile getirilen ifadeler arasında ise “kadın düşmanı”, “eleştirilmeyi sevmeyen”, “terörist” gibi olumsuz nitelendirmeler de bulunmaktadır. Araştırmamızın muhtevasına bakıldığında gençlerin günümüz Müslüman kimliğine yönelik algısının genel itibarıyla olumsuz olduğu görülecektir. Az da olsa olumlu cevaplar bulunmakla birlikte *Müslümanların farklı farklı olduklarını* ifade eden nötr cevaplar da bulunmaktadır. Yapıcı gençlerin günümüz Müslümanlarına yönelik vermiş oldukları olumsuz cevapları beşli bir sınıflandırmayla tasnif etmiştir. Verilen cevaplara göre birincisi *dindarlığın zayıflaması ve dini hayata yönelik eleştiriler*, ikincisi *ahlaki değerlerin erozyona uğradığı yönünde yapılan eleştiriler*, üçüncüsü *Müslümanların entelektüel düzeylerine ve zihinsel yapısına yönelik eleştiriler*, dördüncüsü *günümüz Müslümanlarında gözlenen olumsuz kişilik özellikleri* ve beşincisi ise *toplumsal içerikli eleştiriler* şeklindedir (Yapıcı, 2006: 227-233). Görüldüğü gibi üniversiteli gençler, Müslümanlara yönelik daha çok olumsuz bir düşünceye sahiplerdir. Yapıcı burada, öğrencilerin söyledikleri niteliklerin az veya çok mevcut realiteyi gösterebileceğini ifade etmektedir. Çünkü her grup içerisinde çok çeşitli insan bulundurmaktadır. Yani Yahudi, Hristiyan veya Budist toplumların içerisinde de belirtilen olumsuz niteliklere sahip bazı kişiler bulunabilir. Ayrıca burada gençlerin söylemleri hedef grubu yaralama amacıyla söylenmiş şeyler değildir. Çünkü bu nitelendirmeleri yapanlar da Müslüman kimliğine sahip kimselerdir. Gençler bu nitelendirmeleri yaparak, aslında daha olumlu ve daha arzulanan bir sosyal kimliğe ulaşmak istemektedirler (Yapıcı, 2004: 168).

Kimlik algısı yalnızca “mevcut” olana, yani “algılanan” kimliğe yönelik atıfları içermemektedir. “İdeal” olanın “ne”liği ve “nasıl”lığı da bu konuda önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede gençlere *ideal bir Müslümanın özellikleri* de sorulmuştur. İlk sırada verdikleri cevap “dini inancın yaşanması, emir ve yasakların yerine getirilmesi”dir. İkinci sırada “hoşgörülü, hümanist, demokrat” cevabı yer almaktadır. Üçüncü sırada ise “ahlaklı” cevabı bulunmaktadır. Daha sonra “doğru, dürüst ve güvenilir”, “aydın, modern ve çağdaş”, “bilinçli ve duyarlı”, “samimi-içten”, “dini bilgisi yeterli, dinini bilen”, “dini siyasete alet etmeyen”, “yardımsever”, “kültürlü-entelektüel”, “cesur”, “aktif-cevval”, “nefsine hakim olup günahattan uzak durabilen”,

“örnek olabilecek bir kişilik”, “insanlığa faydalı olan”, “adil”, “çalışkan”, “dengeli”, “eleştiriye açık”, “temiz” ve “sabırlı” gibi vasıflar yer almaktadır (Yapıcı, 2006: 236-238). Gençlerin ideal Müslüman kimliğine yönelik vurgusu ahlaki prensipler üzerinedir. Bu konuyla ilgili Yapıcı, Müslüman toplumların sosyal açıdan ahlaki bir dejenerasyon yaşadığı ve barışa, emniyete, güvene ve huzura ihtiyacı olduğu düşüncesiyle gençlerin ahlaki esasları ön plana aldıklarını ifade etmektedir (Yapıcı, 2004: 177-178).

Ok ve Cross da yirmi ilahiyatçı üzerinde, hakiki Müslümanda olması istenen özelliklerin araştırıldığı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada içten bir Müslüman özellikleri “bireysel ve sosyal problemlere karşı duyarlı”, “dini değerlere karşı derin ve sarsılmaz şekilde bağlı”, “dini ritüelleri yerine getiren”, “dürüst”, “İslam’ı iyi bilen”, “samimi ve içten”, “tutarlı”, “sempatik”, “geniş fikirli”, “sosyal ilişkilerde başarılı”, “çalışkan”, “müsamahakâr”, “mütevazı”, “güvenilir” ve “adil” olarak belirlenmiştir. Ayrıca belirlenen özelliklerin Kur’an’ın önerdiği ana temel özellikler olduğu ifade edilmektedir. (Ok ve Cross, 2003: 166-167). İki çalışmanın da ideal Müslüman özellikleri noktasında birbirine paralel bulgulara sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Yapıcı’nın 2001 yılında yapmış olduğu çalışma daha detaylı bir çalışmadır. Bu çalışmada gençlere günümüz Müslümanlarının özellikleri sorulduğunda % 14 civarında olumlu, % 86 civarında ise olumsuz bir değerlendirme içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Elli maddeden oluşan yanıt tablosuna bakıldığında ilk sırada “cahil-bilgisiz” cevabı bulunmaktadır. Daha sonra “dini vazifelerini yerine getirmeyen”, “bağnaz-dogmatik”, “hilekar-sahtekâr”, “ön yargılı”, “amaçsız”, “baskı altında” gibi cevaplar bulunmakta, olumlu sıfatlar ancak on sekizinci sırada karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları “hümanist ve hoşgörülü”, “dindar”, “çağdaş”, “yardımsever”, “ahlaklı”, “tutarlı” ve “mantıklı” şeklindedir (Yapıcı, 2004: 162-163). Ayrıca Yapıcı gençlerin bu yanıtları kendilerinden yola çıkarak veya çevrelerini gözlemleyerek, duyduklarına ve okuduklarına göre verdiklerini ifade etmekle beraber büyük oranda sosyal çevrelerine nispetle bir kanaate vardıklarını ifade etmektedir (Yapıcı, 2004: 169). Yine bu çalışmada da gençlere ideal Müslüman özellikleri sorulmuştur. Bu vasıfların tamamı olumlu niteliklerdir. Ayrıca 2005 yılında yaptığı çalışmasıyla ve Ok ve Cross’un çalışmasıyla da büyük oranda benzerliğe sahiptir.

Bacanlı da üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Öğrenciler Müslüman kavramını “affedici-merhametli”, “güvenilir”, “alçakgönüllü”, “sabırlı”, “sorumlu”, “saygılı”, “çalışkan”, “sevecen”,

“vicdanlı”, “düzenli”, “terbiyeli”, “barışsever”, “cömert”, “sade”, “tutumlu” gibi sıfatlarla değerlendirmiştir (Bacanlı, 1997: 403-404). Çalışmanın muhtevasına bakıldığında sonucun, daha önce değindiğimiz çalışmalardaki sonuçlarla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Yapıcı’nın (2001) çalışmasında gençlere Müslüman Türkler, Müslüman Araplar ve Müslüman İranlılar hakkındaki düşüncelerine yönelik sorular da yöneltilmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin Müslüman Türklere diğer gruplara nazaran daha fazla olumlu nitelik atfettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında Müslüman Araplara yönelik düşünceleri “*dini inançlarına ve aile geleneklerine bağlı*”, “*muhafazakâr*”, “*tembel*”, “*pis*”, “*kaba*”, “*sinsi*” “*bencil*”, “*ön yargılı*”, “*hurafeci*”, “*yardımsever*”, “*saldırgan*”, “*soğuk*” gibi olumlu ve olumsuz nitelikler barındırmaktadır. Müslüman İranlılara yönelik düşüncelerine bakıldığında ise büyük oranda Müslüman Araplarla benzerlik göstermektedir. Her iki tabloda da ilk üç maddeden sonra olumsuz özellikler daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Ayrıca gençler Müslüman Araplar için *pis*, *tembel* ve *bencil* sıfatlarını vurgularken, Müslüman İranlılar için *saldırgan*, *soğuk* ve *ön yargılı* sıfatlarını vurgulamaktadır. Yapıcı bu çalışmasında çıkan sonuçların Hacer Harlak’ın *Ön Yargılar: Psikososyal Bir İnceleme* adlı kitabında Müslümanlara yönelik stereotiplerin araştırıldığı çalışmasına büyük oranda benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir (Yapıcı, 2004: 218-226).

Yapıcı’ya göre gençlerin dini, ahlaki ve zihinsel açıdan yapmış oldukları eleştirilerin büyük bir kısmını günümüz Müslümanları açısından değerlendirmek mümkündür. Çünkü *pasif*, *kaderci*, *tembel* gibi sıfatlandırmalar günümüz Müslümanlarının bireysel olarak eleştirildikleri taraflarıdır. Bununla beraber Müslüman kimliğinin vazgeçilmez unsuru olan dindarlık sadece ibadetlere katılım demek değildir. Dini-dünya görüşünün sosyal hayata yansımaları ifade eden ahlak ile din kurallarının birbirini destekler nitelikte bulunması, Müslüman kimliğinin ayırıcı vasıflarındandır. Buna göre *sahtekâr*, *ahlaki değerlerini yitirmiş* gibi nitelendirmeler günümüz Müslümanlarının, dini gerektiği gibi yaşayan değil de yaşadıkları gibi inanan kişiler olarak algılanmalarına sebep olmaktadır. Bu çerçevede dinin emir ve yasakları yeteri kadar içselleştirilememekte yani “insanların gönüllerine ulaşip davranışlarına rehberlik yapmamaktadır” denilebilmektedir (Yapıcı, 2006: 231-233).

Bu konuyla alakalı olarak Aydemir, Amerika’ya yeni giden ve ikamet etmeye başlayan Müslüman bir arkadaşının ikinci el bir araba satın almak istediğini ve bu konuda oradakilerle istişare yaptığını, arabayı Müslümanlardan değil de

gayrimüslimlerden almasının önerildiğini söylemiştir. Çünkü Müslümanların inançlarını referans gösterip çeşitli yeminler ederek aracın kusurlarını gizledikleri ve bu şekilde satışa çıkardıkları söylenmiştir. Gayrimüslimlerin ise aracın tüm kusurlarını açık bir şekilde anlattıkları ifade edilmiştir. Aydemir'in bahsettiği bir diğer örnek ise Danimarka'da göçmen Müslüman kadınlar üzerine yaptıkları bir araştırmada 82 yaşındaki Müslüman bir kadının ifadeleridir. Kadın çalıştıkları yerde Danimarkalı erkeklerle tek başlarına kalmaktan çekinmediklerini fakat Müslüman erkeklerle tek başlarına kalmaktan çekindiklerini ifade etmiştir. Diğer kadınlardan hiçbirinin bu cevabın tam tersini söylemediklerini ifade etmiştir. Bu örneklerle bakılacak olursa günümüzdeki Müslümanların İslam'ı temsil etmekten çok uzak oldukları söylenebilmektedir (Aydemir, 2017: 177-178).

Ayrıca dokuz Müslüman ülkede (Pakistan, Suudi Arabistan, Endonezya, Ürdün, Türkiye, İran, Lübnan, Kuveyt, Fas) yapılan Gallup 2002 araştırmasına göre Müslümanlar İslam dünyasının bilimsel ve teknolojik anlamda Batı'nın gerisinde olduklarını ve umut verici bir geleceğe sahip olmadıklarını düşünmektedirler (Gallup, 2002). Buradan hareketle Müslümanların birçok konuda kendi içlerinde birbirlerine karşı negatif bir algıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Tamamen olumsuz bir bakış açısından söz edilemese de günümüz Müslüman kimliğine yönelik salt pozitif bir algıdan söz edilememektedir.

3.4.MÜSLÜMAN KİMLİĞİ AÇISINDAN İSLAMOFOBİYE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Yapılan araştırmalar sonucunda genel olarak Müslümanlara yönelik salt pozitif bir algının varlığından söz edilememektedir. Gerek Batı dünyasında gerekse Müslüman dünyada Müslüman kimliğine yönelik negatif bir algı söz konusudur. Bu negatif algının temelinde iki medeniyet açısından da çeşitli sebepler bulunuyor olsa dahi, adı barış ve esenlik dini olan İslam dininin temsilcilerinin negatif bir değerlendirmeye de tâbi tutuldukları görülmektedir. Bu negatif algının oluşmasına Müslümanların kendi tutum ve davranışları da neden olmaktadır. Bunun ana kaynağının küreselleşme ve modernizmle beraber doğan Batılı seküler anlayışa yönelik Müslümanların vermiş oldukları reaksiyoner tepkiler olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu konu hakkında Müslümanlar ikiye bölünmüşlerdir. Bir kısım Müslüman kesim bu anlayışın, Müslüman toplumlara aynen uygulanabileceğini söylemiştir. Diğer bir kesim Müslüman grup ise bu anlayışı tamamen reddetmiştir. Bu tepkisel

bakış açısı ise radikalleşmeyi beraberinde getirerek fundamentalist grupların doğuşuna sebep olmuştur. Bu bağlamda Müslümanlar açısından İslamofobiye sebep olan en temel argümanın, radikal dini grupların İslam dinindeki “cihad algısı” olduğu söylenebilir. Çünkü bu grupların saldırgan ve şiddet içeren eylemleri tüm dünyaya İslam ve Müslümanların şiddete eğilimli bir karaktere sahip olduklarını düşündürmektedir. Bundan dolayı İslam dinindeki cihad kavramının gerçekten fundamentalist grupların anladığı şekli ifade edip etmediğinin tespit edilmesi çok önemlidir.

İslam dini kelime anlamı olarak sulh, güven, emniyet, barış ve mutluluk demektir (Güven, 2012: 942). Bundan dolayı insanlar arasındaki ilişkiyi sevgi, merhamet, hoşgörü, uzlaşma, kardeşlik gibi ilkeler üzerine bina etme hedefini beyan etmektedir. Hatta sadece insanlara değil yeryüzündeki tüm canlılara şefkatle yaklaşmayı emretmiştir. Müntesiplerini her çeşit zulümden, azgınlıktan ve fenalıktan men etmiştir. Özellikle yaşlılara, çocuklara, kadınlara ve masum insanlara kötü davranmayı yasaklamıştır (Tunç, 2014: 66).

Cihad kavramı Arapça'daki “güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen tüm imkanları kullanmak” manasına gelen *cehd* kelimesinden türetilmiştir. Cihad kavramı İslam literatüründe “dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam dinini tebliğ etmek, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” gibi geniş bir manayı ihtiva etmektedir. Cihad kelimesi Kur'an-ı Kerim'de isim olarak dört yerde, ondan türeyen fiil şeklinde ise yirmi dört yerde geçmektedir. Cihad kelimesi bu ayetlerin tümünde aynı manayı ifade etmemektedir. Bir kısım ayette (Tevbe, 9/41, 44, 81, 86) doğrudan savaşın (kıtâl) kastedildiği anlaşılmakta, bir kısım ayette ise “Allah'ın rızasına uygun bir biçimde yaşama çabası” şeklinde ifade edilebilecek genel manasıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır (Özel, 1993: 527). Yani cihad kavramı savaştan ibaret görülüp dar kalıplara sıkıştırılan bir kavram olmaktan ziyade insanlara ilahi gerçekleri anlatmayı, ilmiyle faydalı olmayı, iyiliği ve hakkı tavsiye etmeyi, şeytanla ve kendi nefsiyle mücadele etmeyi ifade eden sınırları geniş tutulmuş bir kavramdır. Her ne kadar Hz. Muhammed'in (sav) İslam'ın yeryüzüne yayılması vazifesinin içerisinde savaş/vuruşma yapmak bulunsa da, O'nun asıl vazifesi Kur'an-ı Kerim'i tebyin (açıklamak) ve İslam'ı tebliğ etmektir. Bunu “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun” (Mâide, 5/67) ayetinden anlamaktayız. Cihad, sözcük anlamı olarak bir iş uğruna gayret sarf

etmek ve tüm çabayı harcamak manasına geldiği için İslam dininin yükselmesi, korunması ve yayılması adına her türlü gayreti sarf etmek, uğraşmak ve gerekirse sıcak ve soğuk savaşa girebilmektir (Şahin, 2007: 68).

Cihad konusunda Hz. Muhammed de (sav) “Mücahid, nefsiyle cihad edendir” (Tirmizî, Fezâ’ilü’l-cihad, 2), “Mümin, kılıcı ve diliyle cihad eder” (Müsned, III, 456), “Müşriklere karşı mallarınız, nefisleriniz ve dillerinizle cihad edin” (Müsned, III, 124; Ebû Dâvûd, Cihad, 17), “Cihadın en faziletlisi zalim sultanın yanında hakkı söylemektir” (Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; Tirmizî, Fiten, 13) buyurmuştur. Başka bir hadiste de “Kim onlarla eliyle cihad ederse o mümindir, kim onlarla diliyle cihad ederse o mümindir, kim onlarla kalbiyle cihad ederse o mümindir” buyurarak ümmetin içinden yapmayacakları şeyleri söyleyen ve emrolundukları şeyleri de yapmayan nesillerin ortaya çıkacağını söylemiş ve onlarla mücadele etmenin yöntemini ifade etmiştir. Yine, bir gün savaşa çıkmak için hazırlanan İslam ordusuna katılmak isteyen birine anne ve babasının hayatta olup olmadıklarını sormuştur. Yaşıyor olduklarını öğrenince “O halde onlara hizmet yolunda –nefsinle- cihad et” (Buhârî, Cihad, 138; Müslim, Bir, 5) buyurmuştur. Bir gün Hz. Aişe’nin (ra) “Ey Allah’ın Resulü! Görüyoruz cihad amellerin en faziletlisidir; öyleyse biz de cihad etmeli değil miyiz?” sorusunun üzerine “Sizin için cihadın en faziletlisi makbul hacdır” (Buhârî, Cihad, 1) şeklinde cevap vermiştir. Hz. Muhammed’in bu hadisleri cihadın kapsamını ve yöntemini göstermektedir (Özel, 1993: 528). Ayrıca Bedir savaşından dönerken söylediği “Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz - nefislerimizle olan cihada-” ifadesi büyük cihadın yani en önemlisinin nefisle yapılan cihad olduğunu ifade etmektedir (Şahin, 2007: 69). Tıpkı Kur’an-ı Kerim’de olduğu gibi Hz. Muhammed’in (sav) hadislerinde de cihaddan sadece savaş manasının anlaşılmadığı görülmektedir. Önemli görülenin kişinin kendi nefsiyle günahlara karşı verdiği mücadelesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Rağıb el-İsfahani de cihadı *açık düşmana karşı savaş, şeytana karşı savaş ve nefse karşı savaş* olmak üzere üçe ayırmıştır (Şahin, 2007: 69).

İslam dininde cihadın asıl amacı yeryüzünden fitneyi kaldırmak, İslam dinini insanlara tebliğ etmek, Hakkı yüceltmek ve düşmandan gelebilecek her türlü zararı defetmektir. İslam dininde yapılan savaş şahsi çıkar, intikam, öldürme, yağma, baskı ve zulüm yapmak için değil; bunları ortadan kaldırmak için yapılmıştır. Müslüman olmayan insanları, zorla İslam’a sokmak diye bir durum yoktur. Cihadla yapılmak istenen ise insanları baskılardan kurtarmak, İslam’ın yüce gerçeklerini onlara ulaştırmak ve kendi istekleriyle Müslüman olabilecekleri ortamı hazırlamaktır (Şahin,

2007: 70). Nitekim İslam dini cana ve mala yönelik terör ve tedhişi bir insanlık suçu olarak kabul etmektedir. Nereden ve kimden gelirse gelsin, adına ne denirsen densin kesinlikle men etmiştir. İslam dininde fütursuzca savaşmak anlayışı yoktur. Bir savaş hukuku vardır. Bu bağlamda Hz. Muhammed (sav), savaşta Müslümanlarla savaşmayan gayrimüslim kadınların, masum kişilerin yani çocukların, yaşlıların, ibadetleriyle meşgul din adamlarının öldürülmesini, ibadethanelerinin yıkılmasını, ağaçların kesilmesini, hayvanların öldürülmesini yasaklamıştır. Kuşkusuz bunun yanında "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" (Tevbe, 9/5) ayeti de bulunmaktadır. Bu ayetin emri belli durumlara göre yerine getirilmektedir. Bu da Tevbe Suresi'nin ilk dört ayetinde açıklanmaktadır. Öldürme izni ancak her türlü anlaşma imkanının ortadan kalktığı ve artık bütün diplomatik ilişkilerin kesilip savaş durumunun ortaya çıktığı durumlar için söz konusudur. Bu konuyla ilgili 4. ayette "Anlaşmalı olduğunuz müşrikleri öldürmeyin" denmekte ve 6. ayette, savaş sırasında sığınma veya korunma (eman) talebinde bulunan müşriklerle ise savaşılması emredilmektedir. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki cihadın savaş kısmı, İslam'da fertlerin değil devletin görevidir. Bundan dolayı fertler, her ne sebeple olursa olsun silah ve şiddet kullanamazlar. Bu alimlerin icmasıyla yasaklanmış bir durumdur (Kuyucu, 2007: 18-19; Tunç, 2014: 66-67).

Ayrıca Batılı bazı yazarlar tarafından İslam dini terörizmle bağdaştırılmakta ve buna Kur'an'daki cihad ayetleri delil gösterilmektedir. İslam'ın zorla ve kılıç yoluyla yayıldığı ve yayılmaya çalışıldığı iddia edilmektedir (Karslı, 2013: 84). Hz. Muhammed'in (sav) tebliğ metodu zor kullanma üzerine değil, sevdirmeye ve güzellikle ikna etme temeline oturtulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de, "Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde mücadele et..." buyrulmaktadır. Bu ayetten İslam dinine davet yolunun güzellikle ve öğütle yapılmasının istendiği anlaşılmaktadır. Nitekim din bilgisi, inanç ve amelin oluşturduğu bir bütündür. Bir insana zorla bilgi verilebilir, fakat zorla inanmasını sağlamak mümkün değildir. Çünkü iman kalbin onayını gerektirmektedir. Bildirilenin doğru olduğuna insanın içten kanaat getirmesi ve inanması gerekmektedir. Bu inanma ancak hür iradeyle karar vermeye ve tercih etmeye dayanmaktadır. Yani bir kimseyi zorla inandırmak ve baskı altında inandığını söyleyen birisinin samimiyetine güvenebilmek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'de de "Dinde zorlama yoktur" (Bakara, 2/256) ayetiyle kimseye Müslüman olması için zorlama yapılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Başka bir ayette ise "De ki: Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" buyrulmuştur. Bu ayetten de Allah'ın inanç

konusunda kullarını serbest bıraktığı anlaşılmaktadır. Zaten inanç, insanın ruh aleminde bulunan ve görünmeyen psikolojik bir duygudur. Din seçme konusunda insanları böylesine serbest bırakan İslam dininde zorla, savaşla, insanlara İslam'ın kabul ettirilmeye çalışıldığını söylemek vicdansızlık olur (Güven, 2012: 943; Tunç, 2014: 68). Buna göre Batılı araştırmacıların cihadı, “kutsal savaş” (holy war, guerre sainte) şeklinde tercüme etmeleri de doğru değildir, denilebilmektedir (Şahin, 2007: 69).

Bu konuda Diyanet İşleri eski Başkanı Ali Bardakoğlu da İslam'ın *kutsal savaş* terimine yabancı olduğunu ifade etmektedir. İslam kültüründe savaşın hiçbir şekilde kutsal olarak nitelendirilmediğini beyan etmiştir. Kur'an'ın hiçbir zaman sürekli ve sınırları olmayan bir savaş durumunu meşru görmediğini ve karşılıklılık ilkesine göre hareket edilmesi gerektiğini vurguladığını ifade etmiştir. Kur'an'da yalnızca “kendilerine savaş açanlara karşı savaşılması”ndan (Bakara, 2/191) söz edilmektedir. Bu durumda da Kur'an Müslümanların bazı şeyleri yerine getirmesini istemektedir. Bardakoğlu bunları, Müslümanların “haddi aşmamalarının” (Bakara, 2/190; Maide, 5/2), duygularına hakim olarak galeyana gelip savaş açmamalarının, adaletli davranmalarının ve barış yapma imkanı olduğu sürece barış yapmalarının istendiği şeklinde açıklamıştır (<http://dingorevliieri.blogcu.com /din-ile-ozgurlesme-turkiye-tecrubesi/3116048> Erişim Tarihi: [29.05.2020]).

Kısaca ifade etmek gerekirse cihad kavramı kılâl (savaş) anlamından çok daha fazlasını ifade eden bir kavramdır. Buna göre cihad kavramı birkaç manayı kapsamaktadır. Bunlardan biri İslam dinine veya değerlerine bir saldırı olması durumunda karşılık verilmesiyle dinin korunmasıdır. Nitekim İslam dininde savaş daima son çare olarak görülmektedir. Bunun da zaten bireylerin görevi değil devletin görevi olduğunu daha önce ifade etmiştik. Cihadın diğer bir manası ise insanın kendi nefsiyle ve şeytanla olan mücadelesidir. Bu konuda Hz. Muhammed (sav) “Sizin en büyük düşmanınız nefsinizdir” buyurmuştur. Şeytanın insana düşman olduğuyla alakalı olarak da Kur'an'da “Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır. Öyleyse (siz de) onu düşman tanıyın” (Fâtır, 35/6) buyrulurken şeytanı düşman görüp, onunla cihad edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Cihad mana olarak bir de cehaletle mücadele etmek demektir. İslam dini ilme çok önem vermektedir. Böylece Müslümanlar ilim öğrenmekle mükellef tutulmuştur. İlim alan kişi aldığı ilmi hayatına geçirmekle sorumludur. Yani ilmiyle amel etmek zorundadır. Asıl mümin olarak sayılan kişi, ilim ve ameli aynı derecede önemseyen ve yerine getiren kişidir. Çünkü ilim ile amel etmek insanın günahlardan uzak durmasını ve nefsiyle mücadelesini

kolaylaştıran bir unsurdur. Cihad kelimesine İslamofobi adı altında atfedilen mana, İslam dininde aslında budur (Coşkun Ş. K., 2019: 75-76). Yani cihad gerçekten kılıçla olabileceği gibi, dille, yazı ve yayın yoluyla veya daha başka yollarla, ne şekilde olursa olsun cehd ve gayret sarf etmek, çalışıp çabalayıp mücadele etmek demektir. Hadisten de anlaşılacağı üzere bir Müslüman için hacca gitmek dahi cihad niteliğindedir. Savaş bunun sadece özel bir türünü ifade etmektedir (Kuyucu, 2007: 67).

İslam dinindeki cihad anlayışıyla radikal dini grupların cihad anlayışlarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Radikal gruplar İslam'daki cihad anlayışına parçacı bir yaklaşımda bulunarak *kıtâl* manasıyla anlamakta ve bu şekilde hareket etmektedirler. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şiddet ve aşırılık yanlısı, hoşgörüsüz ve kendisi gibi olmayan başkalarına yaşam hakkı tanımayan bu aşırı anlayışa destek bulmak mümkün değildir (Toku, 2015: 274). Nitekim İslam Hukuku'nda, amacın meşru olması kadar, o amaca ulaşmak için izlenen yolun da meşru olması gerekmektedir. Bundan dolayı, Kur'an, müminlerden sadece savaşmalarını istememekte, savaşın *nasıl* yapılması ve *ne şartlarda* yapılması gerektiğini de açıklamaktadır (Kuyucu, 2007: 89).

İslam dini dogmatik bir temel üzerine değil, bilgi ve araştırmaya dayalı epistemolojik bir temel üzerine inşa edilmiştir. İmanın en tamamlayıcı unsuru olan "tasdik" bilişsel bir süreçtir ve bilgi olmadan herhangi bir tasdikten bahsedebilmek oldukça zordur. İmanın bilgi temeline dayandırılması her türlü cehalet ve bilgisizlik durumunu ortadan kaldırmaktadır. Çünkü iman için belirli bir bilinç durumu şarttır. Buna göre sorgulayıcı bir iman mantığında olan İslam'ın öngördüğü toplum, kapalı ve dinsel baskıcılığa açık bir toplum yapısı değildir. Gerçek imanın öngördüğü erdemli toplumun herhangi bir fundamental form kazanması, onun gerçek doğasıyla çelişmektedir (Yeşilyurt, 2004: 92-93).

Bunun yanında şeriata dayalı aşırı din anlayışı da İslam ve Müslümanların olumsuz değerlendirilmesine sebep olmaktadır. İslam dininde suç işleyenleri ıslah etmek, suçun tekrarlanmasının önüne geçmek, kamu düzenini sağlamak, toplum hukuku ve ortak değerleri koruyup mâşerî vicdanı tatmin etmek için bazı had cezaları belirlenmiştir. Bu cezalar İslam'ın kötülüğü önleyip iyiliği hakim kılma ilkesi ve gayretinin bir parçasıdır. Cezaların uygulanmasında tutarlılık, devamlılık, genellik ve kadın-erkek eşitliği ilkesine göre hareket edilmiştir. Hz. Muhammed (sav) bu konu ile alakalı olarak suçların mümkün olduğunca örtülmesini ve şüphe duyuluyorsa hadlerin uygulanmamasını istemiş, suçunu itiraf etmek isteyen kişileri başlangıçta

dinlemek istememiştir. Fakat “Allah’ın koyduğu cezalardan bir cezanın infazının yeryüzünde kırk sabah yağmur yağmasından daha hayırlı olacağını” (İbn Mâce, Hudûd, 3) ifade ederek sabit olan suça gerekli cezanın verilmesinin de adalet ve rahmet olacağını belirtmiştir. Had cezalarının uygulanmasında suçluların kendi özel durumları göz önünde bulundurularak adaletli bir şekilde hareket edilmiştir. Örneğin Hz. Ömer (ra) kıtlık nedeniyle aç kalarak hırsızlık yapan kişilere had cezasını uygulamamıştır. Ayrıca bazı durumlarda şikayetçi şikayetini geri çekerse eğer, had cezaları ya daha hafif uygulanmış ya da hiç uygulanmamıştır (Bardakoğlu, 1996: 549-550).

İslam dininde had cezaları Allah tarafından belirlenmiştir. Allah hakkı ile alakalı konularda hiç kimsenin affetme veya hafifletmesi söz konusu değildir. Fakat kul hakkıyla ilgili konularda mağdur olan kişi isterse affedebilmekte isterse de cezanın uygulanmasını talep edebilmektedir. Fakat cezanın affedilmesi teşvik edilmiş ve Kur’an’da böyle yapanların mükafatlarının, Allah tarafından mutlaka verileceği belirtilmiştir. Kur’an’da kulun işlediği hatalardan pişman olup tövbe etmesinin de cezadan kurtuluşuna vesile olacağı ifade edilmiştir. Bu, Allah’ın merhametinin bir göstergesidir (Reçber, 2017: 59). Görüldüğü gibi İslam dininde cezalar hususunda infaz etmek yerine *ıslah etmek* anlayışı hakimdir. Bu sebeple İslam dini, kafa kesip ortadan kaldırma veya recm etme anlayışına sahip değildir.

Bunun yanında İslam dininde kadına yönelik sert bir algının hakim olduğu ifade edilmektedir. İslam dini ve kültüründe kadına yönelik sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için İslam’ın içinde geliştiği, İslam öncesi Arap toplumuna bakmak gerekmektedir. İslam öncesi Arap toplumunda kabilecilik anlayışına sahip olanların göçebe bir yaşayış tarzları olduğu için kadın ikinci planda tutulmuştur. Dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı erkek egemenliği esas alınmıştır. Fakat şehir hayatında durum böyle değildir. Şehirli kadınlar toplumun bir parçasını oluşturmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed’in (sav) ilk eşi Hz. Hatice (ra) Mekke’de varlıklı bir konumda ve ekonomik açıdan toplumda aktif ticareti devam ettiren birisiydi. Bunun yanında Ebû Süfyan’ın (ra) eşi Hind de Mekke’de saygın bir kadındı ve Müslümanlarla mücadelede büyük role sahipti (Aydın M. A., 2001: 86).

Kur’an’da kadın yaratılış açısından da hak ve sorumluluklar açısından da erkeklerle eşit tutulmuştur. Yani kadın da Allah tarafından yaratılmıştır, Allah’ın kulusdur. Bundan dolayı dini yönden erkeklerle aynı hak ve yükümlülüklere sahiptir. Hz. Muhammed’in de (sav) kadınlara yönelik davranışları Kur’an’ın belirlediği çerçeveye uyumludur. Bunu, O’nun (sav) hayatında görebilmek mümkündür. O

(sav) her zaman eşlerini ve onların haklarını koruyan, sorunlarıyla ilgilenen, diğer erkeklere de eşlerine iyi davranmalarını öğütleyen biri olmuştur. O'nun (sav) döneminde kadınlar Mescid-i Nebvî'de aktif bir şekilde dini hayata katılabilmişlerdir. Kadınların gerek günlük namazlarında gerekse Cuma ve bayram namazlarında cemaate katıldıkları bilinmektedir. Hatta Hz. Muhammed'in (sav) bu durumu teşvik ettiği de kaydedilmiştir. Hz. Muhammed (sav) zaman zaman erkekler bölümünü geçip kadınların yanına giderek onlara dini bilgiler de vermiştir. Bu durum da, kadınların cemaate katılımının az olmadığını göstermektedir. Fakat İslam toplumlarındaki uygulamaların her zaman bu çerçevede olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bazen kültür içerisinde kökleşmiş ataerkil aile anlayışıyla kadın haklarını kısıtlayan davranışlarda bulunulmuş ve bu konuda sıhhati şüpheli hadislerle yaygınlık kazandırılarak dini bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu konuda "Üç şey insana uğursuzluk getirir: Ev, kadın ve at" hadisi kullanılmıştır. Fakat bu hadise Hz. Aişe (ra) itiraz etmiştir. Ebû Hüreyre'nin (ra) eksik duyduğu için yanlış anladığını ifade etmiştir. Ayrıca bu hadis Hz. Muhammed'in (sav) İslam'da uğursuzluğun olmadığını ifade eden hadisi ile de çelişmektedir (Buhâri, Tıb, 43; Müslim, Selam, 110-114). Sonraki dönemlerde Hz. Muhammed'in (sav) vefatından sonra kadınların camide namaz kılmalarından rahatsızlık duyanlar olmaya başlamıştır. Daha sonra kadınlar camilerden ziyade tekke, zaviye ve türbelere gitmeye başlamışlardır. Böyle bir durum ise dinin teorik ve ameli yönünü değil, şekli yönünü ön plana çıkartarak din dışı bazı uygulamaların dindenmiş gibi gösterilmesine sebep olmuştur (Aydın M. A., 2001: 87).

İslam'daki kadına yönelik algının belirlenmesinde hukuki statülerden de söz edilmektedir. Kadın ve erkek arasında hukuki eşitsizlik bulunduğu ifade edilmektedir. Bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'in Nisâ suresi 4. ayetinde "Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır" (Nisâ, 4/32) denilerek, her iki cins için de sadece maddi kazanımlarına değil aynı zamanda manevi kazanımlarına da vurgu yapılmaktadır. Yani bir hukuki işlemi erkekler hangi şartlarda yapabiliyorlarsa kadınlar da aynı şartlarda yapabilmektedir. Geçmişte kadınlar hukuki haklarına dayanarak vakıf bile kurabilmişlerdir (Aydın M. A., 2001: 88).

Bir de İslam dininde ayetten hareketle kadınların dövülebileceği anlayışının olduğu ifade edilmektedir. Ayette "...onları (hafifçe) dövün" (Nisâ, 4/34) denilmiştir. Fakat buradaki en temel husus aile birliğini ve huzurunu kaçırarak bir şey yapmaları durumudur. Ayette geçen "darb" ifadesinin farklı manalara gelip gelmediği de

günümüzde pek çok âlim tarafından tartışılmaktadır. Ayrıca ayetin öncesinde çeşitli şekilde uslandırma amaçlı yönlendirmelere de yer verilmiştir. Yani basit uyuşmazlıklar nedeniyle şiddete başvurmak önerilmemiştir. Kur'an'ın doğru anlaşılması için Hz. Muhammed'in (sav) yaşayışı oldukça önemlidir. Kaynaklarda eşlerine herhangi bir zarar verdiği noktasında bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Muhammed (sav) hiçbir zaman eşlerini dövmemiştir. Nitekim Hz. Muhammed (sav) Veda Hutbesi'nde de kadınlara iyi davranılmasını öğütlemiştir. Eşlerini döven kişilerin kötü insanlar olduğunu ifade etmiştir (Aydın M. A., 2001: 89-90).

İslam dininde kadına miras hakkı da verilmiştir. Anne, nine, eş, kız çocuğu ve kız kardeş olma durumlarına göre alacakları paylar belirlenmiştir. Bu uygulama İslam öncesi toplumlarda bir yeniliktir. Çünkü bazı kabilelerde kadınlara miras hakkının tanınmadığı bilinmektedir. İslam'da kadının alacağı pay erkeğin yarısı olarak belirlenmiştir. Bu, ilk bakışta kadın için ayrımcılık gibi görünse de İslam hukukunda ailenin bakımından sorumlu kişi erkektir. Ayrıca kadına evlenmeden önce mehir vermesi gerekmektedir. Burada, herhangi bir durum karşısında kadının hakkının korunması amaçlanmaktadır. Bununla beraber kadın kendi ailesinden yarım hisse almaktadır. Fakat eşi kendi ailesinden, kadının iki katı hisse aldığı için aslında iki cins açısından da durum eşitlenmektedir (Aydın M. A., 2001: 90).

Kadınlara alakalı bir diğer konu ise sosyal hayata iştirak etmedikleri hususudur. İslam dininde kadınlar Mescid-i Nebevî'deki ibadet hayatına katılmış, bayram, düğün gibi eğlencelere iştirak edebilmiş, savaşlara katılıp çeşitli şekillerde yardım edebilmiş, daha sonraki dönemlerde şair, mutasavvıf ve âlim kadınlar dahi yetişmiştir. Dönem dönem siyasi hayatta da aktif rol oynadıkları bilinmektedir. Fakat Afganistan, Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerde hukuki ve sosyal statü bakımından klasik yorumlara bağlı kalınmakta ve bunlar zorunlu uygulama anlayışıyla sürdürülmektedir. Bu yüzden de İslam dinindeki kadının konumu, olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir (Aydın M. A., 2001: 91-94).

Aslında tüm bunlar, Çağrıcı'nın Müslüman toplumlarda şiddetin var olmasının nedenleri olarak ifade ettiği kültürel gerilik ve zihinsel gelişmemişlik durumları ile açıklanabilmektedir (Çağrıcı, 2012: 259). Çağrıcı bunu Müslümanların kendi dini ve tarihi tecrübesini doğru okuyamadıkları ve bundan dolayı bilgi eksiklikleri olduğu şeklinde açıklamaktadır. Fuat Sezgin de bu eksikliği dile getirmiştir. Müslüman toplumların İslam kültürünün bilimler tarihindeki yerini ya hiç bilmediklerini ya da çok az bildiklerini ifade etmiştir. Bundan dolayı da Batı Medeniyeti karşısında aşağılık (ezilmişlik) duygusu içerisinde olduklarını söylemiştir. Müslümanların, Batı'da sanayi

devriminin gerçekleşmesi ve sonrasında, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, bu gelişmelerin tüm dünyada kültürlerarası etkiye sahip olmasıyla sosyo-kültürel üretkenlik, sağlık, modern hayat, eğitim, bilim ve teknolojiye geri kalmış olmaları bu aşağılık duygusuna sebep olabilmektedir. Müslümanların Batı medeniyeti karşısında geri kalması İslam toplumlarında iki şekilde değerlendirilmektedir. Bir grup insan Müslümanların geri kalmasını bizzat din ve dinden kaynaklanan sebeplerle açıklamış, diğer bir grup insan ise bunları tam tersi bir şekilde, insanların dinden uzaklaşmasına bağlayarak açıklamıştır. Sezgin, ilmi konuda Müslümanların geri kalmasını Müslümanlara yönelik yapılan Moğol istilası ve Haçlı seferleri gibi dışsal sebeplerin yanında ilim ve âlimlerin himayesinin yok olması, kitapların yok edilmesi, âlimlerle üniversiteler arasındaki ilişkinin kesilmesi, İslam aleminde önemli keşiflerin bir yönden bir yöne taşınamaması gibi nedenlerle açıklamıştır. Ayrıca Sezgin'e göre bazı elit insanların çözüm olarak dinden uzaklaşmayı önermesi problemi çözmemiştir ve çözmeye yeterli de değildir. Ona göre İslam uygarlığının ilmi geçmişinin öğrenilmesi ve bu şekilde tanımlanıp tanıtılması, bununla birlikte bilimler tarihindeki yerinin belirlenmesi Batı uygarlığına ulaştıracak tek ve en etkili yoldur (Sezgin, 2002: 296-301; Yaparel ve diğerleri, 2019: 26). Kahraman, Batı'nın gözünde İslam dini ve Müslüman imajının olumsuz olmasını, Müslümanların kendi dinlerini anlatan kitapları Batılı dillerde yazmadıkları veya çeviriler yapmadıkları, yayın piyasasına hakim olamadıkları için de İslam'ın oryantalistler tarafından anlatılmasına yol açtığını ifade etmiştir (Kahraman, 2012: 190). Nitekim İslam dini de ilme ve bilime önem veren bir dindir. Kur'an insandan, içinde bulunduğu çevreyle doğru, gerçekçi ve sağlıklı iletişim kurmasını istemektedir. Ancak bu sayede insanın, kendisi, kâinat ve Allah ile ilişki kurabileceğini ifade etmektedir. Bunun da yegâne yolu, güvenilir ve geçerli bilgiye sahip olmaktan ve bunu uygulamaktan geçmektedir (Yaparel ve diğerleri, 2019: 20).

Bu bağlamda günümüz Müslümanlarının Batı medeniyeti karşısında aşağılık duygusu hissettikleri, çağa uyum sağlamada metot problemi yaşadıkları, modern bilim ve teknolojinin getirilerine adaptasyon sorunları olduğu, Müslüman bireylerin fiziksel, sosyal, kültürel ve aşkın ekolojilerle ilişkilerinde sorunlar yaşadıkları söylenebilmektedir (Yaparel ve diğerleri, 2019: 27).

İnsan için, hayatın anlamını inşa etme çabası içerisinde, doğduğu toplumda kendini tanımlamak, ait olduğu kültürün kendisine aktardığı milli ve manevi değerlerin gereğini, gönüllülük esasıyla ve hakkıyla yerine getirmek ve sorumluluğunu idrak ederek Aşkın ve Müteal Varlık ile kuracağı yakın ve samimi

ilişki oldukça önemlidir. Bir anlamda insanın kâinatla kuracağı bağda yol göstericisi olan Kur'an, merkeze bilgiyi koymaktadır. Buradan hareketle İslam Medeniyeti'nin merkezi probleminin bilginin üretimi olduğu kadar onun hayata uygulanarak toplumsal yaşamın kalitesinin yükseltilmesi olmuştur. Nitekim İkbâl de "Kur'an-ı Kerim 'düşünce'den çok 'amel'i vurgulayan bir kitaptır" diyerek bu konuya dikkat çekmiştir (Yaparel ve diğerleri, 2019: 22). İslam dininde Müslümanlardan istenen en önemli şey, dinin gündelik hayatta görünüyör olmasıdır. Bazı sosyal bilimciler dinin, Müslümanların hayatında görünür bir vaziyette olmamasını küreselleşme olgusuyla açıklamaktadır.

Küreselleşen dünyada, modernizm ve sekülerizm bireylerin hayatında oldukça etkili bir rol oynamaya başlamıştır. İnternet ve akıllı telefonların gündelik hayatta daha fazla kullanılmaya başlamasıyla birlikte dünya küresel bir köy haline gelmiş ve herkes birbirinin fikirlerini, kültürlerini ve değerlerini, kısacası dünya görüşlerini kolay bir şekilde öğrenebilir hale gelmiştir. Teknolojiyle beraber oluşan bu sanal çevre ve dünya, bireylerin alışageldikleri ahlaki öğretileri sorgulamalarına sebep olabilmektedir. Bireyleri, içinde bulundukları toplumsal yapının kültür ve dini inancından uzaklaştırabilmektedir.

Küreselleşmeyi her toplum farklı karşılamıştır. Müslüman toplumlarda küreselleşmenin seyrine bakılacak olursa dini kimlikleri ve değerleri üzerinde birtakım etkileri olduğu söylenebilir. Küreselleşme dini kimlik üzerine iki şekilde etki etmektedir. Ya beraberinde getirdiği homojen dini kültürü direkt benimseme şeklinde ya da içe kapanma ve mevcut kimliğe daha sıkı sarılma şeklinde tezahür etmektedir. Müslüman toplumların bu ikisi arasında bocalama yaşadıkları söylenebilir. Çünkü bazı Müslüman gruplar modernizme karşı tepkisel bir duruş sergileyerek dini kimliklerine daha sıkı bağlanmışlardır. Bu gruplar da aşırıcı fundamentalist grupları oluşturan Müslüman kesimlerdir. Müslüman toplumlarda modernizm ve seküler yaşam, dini kimlik yapısında bozulmalara da sebep olabilmektedir. Bu konuda Oliver Roy, küreselleşme sürecinde başörtülü genç kızların konserlere giderek kendilerinden geçtiklerini ve erkek sanatçılara dokunabilmek için çaba sarf ettiklerini ifade etmektedir. Yani küreselleşmeyle beraber bazı Müslümanlar önceki kimliklerinden uzaklaşmakta, yeni birtakım kimlikleri benimseme eğilimleri güçlenmekte, bazılarında ise, biraz da tepkisel olarak, içe kapanma ve mevcut kimliğe daha fazla sarılma durumu ortaya çıkarabilmektedir (Yapıcı ve Yıldırım, 2003: 132).

Yapıcı, küreselleşme ile beraber Müslümanların kültür ve değerlerinde yozlaşmalar başladığını ifade etmektedir. Önceleri Müslüman toplumlarda cömertlik bir erdem sayılırken artık tüketim toplumunun kısılcasında yiyecekten giyim kuşama, mobilyadan teknolojinin sunduğu iletişim ve ulaşım vasıtalarına kadar her alanda israfın her geçen gün çoğaldığını belirtmektedir. Bu durumun ise sahip olma duygusu, kıskançlık ve çekememezlik duygularını tahrik ettiğini ve sahip olunan şeyleri kaybetme endişesinin de cimriliğe sebep olduğunu ifade etmektedir. Tüm bunların İslam kültürünün en ayırıcı özelliklerinden olan yardımlaşma ve diğerkâmlığı gittikçe değersizleştirdiği anlamına geldiğini söylemektedir. Şükür, samimiyet ve sahicilik gibi duyguların da sahip olmanın önemsendiği tüketim toplumunda kaybolmaya yüz tuttuğunu ifade etmektedir. İnsan varlığına, varoluş kaygılarına ve gündelik hayatına anlam katan değerlerin, büyük oranda kaybedilmesi riskinin oluştuğunu söylemektedir. Bunun yanında dini duygu, düşünce ve davranışlarda nispeten bir azalmanın gözlemlendiğini belirterek bu durumun, yoğun değer krizi yaşayan bireylerde bazen ateizmi, bazen satanizm vb. kültürleri, bazen yoga ve meditasyon gibi uygulamaları, bazen de din değiştirmeleri kolaylaştıran faktörlere zemin hazırlayabildiğini söylemektedir. Ona göre artan kültürel melezleşmeyle kimliğin otantikliği yok olmaktadır. Küreselleşmeyle beraber, dünya kimlik hatları belirsizleşmeye başladığı ve kültürün nevi şahsına münhasır yerelliği yok olmaya başladığı için Müslümanlığın ayırıcı vasıfları belirsizleşmeye başlamıştır (Yapıcı, 2009: 16-18).

Özetle, insanların dünyaya bakış açısını ve orada gerçekleşen olayları algılama ve anlamlandırma biçimlerini etkileyen temel faktörlerden birisi de dini-sosyal kimlikleridir. Küreselleşme dünyayı küçültmüş, zaman ve mekan algısını daraltmıştır. Bu da insanların kendi kültür ve kimlikleri dışındaki insanlarla iletişimini kolaylaştırmıştır. Kendi kimlik algılarına göre dünyayı değerlendiren insanlar, küreselleşmeyle beraber algılarını değiştirmek durumunda kalmıştır. Farklı kültürlerle temasa geçmeleri kültürlerarasındaki farklılıkları azaltmış ve melezleşmeye sebep olmuştur. Bu süreçte bireysel kimlikleri, benlik duygusu ve kendilik algıları da etkilenmiş ve değişmiştir. Dinler de kültürlerle iç içe yaşadıkları için, sosyal ve dini kimlikler zayıflamaya başlamıştır. Küreselleşme ile beraber dinin özellikle *sosyal hayatta etki gücü zayıflamaya* başlamıştır. Dinin inanç ve ibadet boyutu da bundan etkilenmektedir. Küreselleşmenin getirdiği hedonizm ve tüketim kültürünün hakim olduğu bir yaşam tarzı dini hayatı da etkilemektedir. Böylece din, gündelik hayatta metalaştırılmaktadır. Şu durumda Müslüman kimliğine yönelik asıl

tehdidin, Hz. İsa (as) ve onun öğretileri değil, Madonna tarzı¹⁹ bir yaşam biçiminin yaygınlaşması olduğu söylenebilir. Yani burada önemli olan bireyin dini kimliğinin nasıl oluştuğu değil, bireyin dini kimliğini nasıl anladığı ve ona yüklediği manadır. Dini kimlik birey tarafından saygın ve prestijli olarak algılanıyorsa, onun için bir anlam ve doyum kaynağı olarak işlev görüyorsa bu kişi küreselleşme sürecine ihtiyatla yaklaşmaktadır. Dini, milli ve ahlaki değerlerden kopmasının zor olacağı söylenebilmektedir. Bunun aksine kişi dini kimliğinden memnun değilse eğer ya dini kimliğine pek fazla vurgu yapmadan ve dini kimliğinin verdiği dünya görüşüyle çok fazla özdeşleşme eğilimine girmeden, içinde büyüdüğü dini grup içerisinde kalmaya devam eder ya da özdeşleşeceği yeni aidiyet grupları aramaya başlar. Böyle kişiler küreselleşmenin getirdiği dünya görüşünü sıkı sıkıya benimsemektedirler. Bu da dinin etki boyutunun zayıfladığını göstermektedir (Yapıcı ve Yıldırım, 2003: 126-135).

Yukarıda da ifade edildiği gibi İslam dini epistemolojik olarak bilgi temeli üzerine kurulmuş bir dindir. Bununla beraber edinilen bilgiyi hayata geçirme yani onunla amel ediyor olma da İslam'da önemsenen bir durumdur. Yani İslam, Müslümanlardan dini kimliklerini gündelik hayatlarına yansıtmalarını beklemektedir. Zaten dinin emir ve yasaklarından bazıları günlük hayatta düzeni temin etmek üzerinedir. Bu durumda İslam dini, müntesiplerinden iyi bir dindar olmalarını beklemektedir. Dindarlık da inanılan dinin gündelik hayatta yaşanıyor olmasını ifade etmektedir. Nitekim Günay'a göre dindarlık "yaşanan din"dır (Günay, 2006: 22). Gazali'ye göre ise bir Müslüman itikat, ibadet ve ahlak bütünlüğü içerisinde olmalıdır. İslam'da Müslüman iman esaslarını kabul eden, ibadetleri yerine getiren ve ahlak kurallarına göre yaşayan kişi olarak değerlendirilmektedir. Bu manada Glock ve Stark da yaşayan dünya dinlerini inceleyerek, hangi dine inanılırsa inanılsın dindar insanda beş özelliğin bulunduğunu ifade etmektedir. Bunları boyut olarak isimlendirmiş ve bunlara inanç (belief), ritüel (ritual), deneyim (experience),

¹⁹ Madonna tarzı yaşam biçimi ibaresini biraz açmak gerektiği kanaatindeyiz. Aslında bu ibarede postmodern anlayışın, toplumların kültür yapısına etkisinden bahsetmek istedik. Postmodern kimliğin en önemli temsilcisi de, bu hususta bilimsel çalışmalara da konu olmuş olan Madonna'dır. Bu yüzden bu ifadeye yer verdik. Madonna profesyonel olarak sahneye çıkmaya başladığı 1982 yılından itibaren giyim tarzıyla, dans ve şovlarıyla, şarkılarındaki sözleriyle o dönemin ikonu görülmüş ve dönemin gençleri üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Bu yönüyle Madonna, toplumda yeni bir kimlik yapısı oluşturmaya başlamıştır. Toplumda pek fazla konuşulmayan, gizli kalan din, aile, etnik kimlikler, dezavantajlı gruplar gibi etnik ve cinsiyet ile ilgili konularda toplumun alışageldiği anlayışın dışında bir anlayış getirmiştir. Bu durum da toplumun değer yargılarında değişimlere sebebiyet vermiştir. Şov dünyasında Madonna'nın ün kazanmasıyla insanların dine, kadına, dezavantajlı gruplara bakış açılarında değişiklikler meydana gelmiştir. Görünüş ve imajın önemli olduğu, tüketen, aile ve dini geleneklerden uzak kimlikler oluşmaya başlamıştır (Özbek, 2008: 99-105).

bilgi (knowledge) ve sonuçlar (consequences) demişlerdir (Yıldız, 2014: 105-107). Bu beş boyut din psikolojisi literatüründe çalışmalara dahil edilirken tecrübe, inanç, uygulama, bilgi ve etki boyutu şeklinde isimlendirilmiştir (Kayıklık, 2006: 493). Buna göre dindar bir insanın inanmış olduğu dinin belirlediği inanç ilkelerini bilmesi ve onlara yürekten bağlılıkla inanması, belirlenmiş olan ibadetleri, ritüelleri veya ayinleri yüksek bir duygu ile yerine getirmesi ve dinin beklediği ahlaki davranışları yerine getirmesi ve yasaklarından kaçınmasıyla günlük hayatına yansıtması gerekmektedir. Zaten Glock ve Stark'ın sonuçlar (consequences) olarak isimlendirdikleri etki boyutu diğer dört boyutun gündelik hayata yansımaları ifade etmektedir (Glock, 1998: 270-272). Yani diğer boyutları günlük hayatta, etki boyutu hissettirmektedir. Sosyal hayatın düzenini sağlayan ilkeler de ahlak ilkeleri olduğu için, ahlak ile etki boyutu yakından ilişkilidir. İnanılan dinin belirlemiş olduğu ahlak ilkelerine uygun hareket etmek, dindarlığı gündelik hayatta görünür hale getirmektedir. Buna göre kişinin günlük hayatının tamamını kapsayan ahlak ilkelerinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Tolstoy bu gerçeği *Din Nedir?* adlı eserinde "Ahlak, dinin sunduğu hayatın izahına dahildir ve hiçbir anlamda dinden ayırılmaz" şeklinde dile getirmiştir (Tolstoy, 1995: 86). Buradan hareketle İslamofobi bağlamında pek çok sosyal bilimcinin Müslümanların temsil sorunu yaşadıklarını ifade ettikleri söylenebilir. Yani bazı Müslümanlar dini kimliklerini, dinin emrettiği çerçeveye uygun şekilde edinmeyebilir. İslam dini de evrensel bir din olma özelliğiyle, Müslümanlara adalet, barış, eşitlik, ötekine saygı, hukukun üstünlüğü, hoşgörü, dürüstlük, yardımlaşma gibi pek çok evrensel ahlaki değeri emretmiş; herhangi bir canlıyı öldürme, yalan, iftira, hırsızlık gibi zararlı ve şiddet içeren davranışları yasaklamıştır. Bu vasıflar ideal bir Müslümanın kimlik özelliklerini oluşturmaktadır. Kimlik sadece mevcut olana yönelik temsilleri içermemekte, *ideal* olanın *neliği* ve *nasıllığına* yönelik atıfları ve temsilleri de içermektedir. Bu bağlamda yukarıda da değindiğimiz üzere Kur'an'a göre ideal bir Müslüman kimliğine sahip insan adil, hoşgörülü, barışçı, dürüst, cömert, duyarlı, dini emir ve yasaklara dikkat eden, bilerek veya sebepsiz bir şekilde herhangi bir canlıya zarar vermeyen, okuyan, sorgulayan, çalışkan, sabırlı, temiz, dengeli ve örnek bir kişiliğe sahip olmalıdır. Yani evrensel değerlere uygun bir kişilik ve kimlik yapısı edinmelidir. Bu konuda Bulut, günümüzde dinlerin teolojik ve hukuki kısımlarının üzerinde daha çok durulduğunu fakat ahlaki ilkeler olan evrensel değerlerin pek fazla önemsenmediğini ifade etmektedir. Bundan dolayı da dindar insan samimiysiz, şekli bir inanca sahip, kendine yabancılaşmış ve mutsuz kişiler haline gelmiştir. İnsanlığı içinde bulunduğu bu handikaptan ancak

evrensel ahlaki ilkelerin kurtarabileceğini vurgulamaktadır (Bulut, 2015: 80). Bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim, Müslümanların evrensel değerler ve ahlak noktasında Hz. Muhammed'in (sav) ahlakını örnek almalarını istemiştir. Nitekim Hz. Aişe (ra), Hz. Muhammed'in (sav) ahlakı sorulduğunda, "O'nun ahlakı Kur'an'dı" ifadesini kullanmıştır. Yani İslam dininde bir Müslümanın Kur'an ve sünnette belirlenen ilkelere uygun bir şekilde yaşaması beklenmektedir.

Çalışmamız boyunca İslam dini ve Müslümanların İslamofobiye malzeme edilmesinin, sadece Batılı düşünce yapısından kaynaklanmadığı, bizzat Müslümanların da bu duruma katkılarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. *İslamofobinin temel sebebi İslam veya Müslümanlardır* düşüncesi haksız bir yaklaşımdır. Fakat Müslüman dünyanın genel tablosuna bakıldığında, İslamofobinin Müslümanlara bakan bir yönünün olduğunu da söyleyebilmekteyiz. Nitekim Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Selim Argun, İslamofobinin İslam dünyasında ortaya çıkan terör örgütlerinden; çatışma ve şiddet olaylarından; Müslümanların kendi içindeki tefrika, cehalet ve fakirlikten; bilim, teknoloji ve medeniyet alanında geri kalmış olmalarından; dini metinlerin yanlış anlaşılıp lafzi yorumlanmasından ve İslam dinini tüm dünyaya yeniden takdim edemeyen günümüz Müslümanlarından bağımsız olmadığını dile getirmiştir (Argun, 2019: 125-126).

İfade edildiği gibi Müslümanlar, İslam dininde bazı hükümleri yanlış anlayarak reaksiyoner bir tavırla şiddete eğilimli davranışlarda bulunabilmektedir. Bu sebeple aşırı dini gruplar kolayca taraftar toplayabilmektedir. Yani Müslümanlardaki bu şiddet kültürü, İslam dininin şiddet içeren bir din olduğu algısını oluşturmaktadır. Bu konuda Cezayir asıllı düşünce tarihçisi Muhammed Arkoun yüzyıllardan beri ideolojik olarak yorumlanan kutsal metinlerin eleştirel bir bakış açısıyla yeniden yorumlanması gerektiğini söylemektedir. Bu yöntemle Kur'an'daki özgün dinin tekrar inşa edilebileceğini düşünmektedir. Ona göre günlük yaşamı belirleyen kurallar koyan İslam dininin bu özelliğini koruyabilmesi için dini metinlerin eleştirel bir okumayla ele alınması gerekmektedir ve artık bu bir ihtiyaçtır (Kuyucuoğlu, 2016: 75).

Bazı Müslüman ülkelerin birtakım fıkhi yorumları bilim ve çağdaş değerlerden yoksun geleneksel bir bakış açısıyla günümüzde uyguluyor olmaları da Batı insanına İslam'da kadının ikinci sınıf vatandaş mualemesi gördüğü, aynı zamanda bazı haklardan mahrum edildiğini düşündürmektedir. Bu durum da Müslümanların çağdaş ve felsefi donanım açısından eksik olduklarını göstermektedir. Geçmişte, o dönemin gereklerine göre verilmiş bazı hükümlerin günümüze aynen uygulanması,

Müslümanların ilmi olarak ileri gidebilmelerini engellemektedir. Müslümanlar İslam kültürünün bilimler tarihindeki yerini doğru bilmemekte ve bu durum da Müslümanlara Batı karşısında aşağılık duygusu hissettirmekte ve Batının gerisinde kalmalarına sebep olmaktadır. Aslında İslam Medeniyeti'nin geçmiş tarihine bakıldığında Endülüs dönemi gibi parlak bir dönem görülecektir. Bu dönemde Müslümanlar ilmi ve ahlaki yönden oldukça gelişmiş ve muasır medeniyetler arasında güçlü bir konumdadır. Toplumda da hoşgörü hakimdir. Farklı dini ve kültürel inanca sahip insanların hakları koruma altına alınmıştır. Bunun en belirgin örneği ise Müslümanların ödedikleri *zekât*tan, diğer inançlara sahip bireylerin muaf tutulmuş olmaları ve düşük bir vergi türü olan *cizye* ödeyerek güvenliklerini garanti altına alma hakkına sahip olmalarıdır (Kuyucuoğlu, 2016: 42-43). Buehler de Avrupa rönesansının İslami bilginin omuzlarında yükseldiğini ifade etmektedir (Buehler, 2014: 127). Buna göre Müslümanların, İslam Medeniyeti tarihini doğru bir şekilde bilmeye ihtiyaçları vardır.

Müslümanların küreselleşme süreci karşısındaki tutum ve davranışları da İslamofobik söyleme hizmet etmektedir. Çünkü Müslümanlar, küreselleşmeyle beraber kaçınılmaz hale gelen modern ve seküler hayatı ya toptan reddederek radikalleşmekte ya da bu anlayışı olduğu gibi benimseme yoluna gitmektedir. Çünkü radikalleşerek reddetme anlayışı fundamentalist grupları doğurmuş ve İslamofobinin en temel dayanağını oluşturmuştur. Bunun tam tersi olan Batılı seküler hayatı direkt benimseme anlayışını ise, Batılılar, entegre olamama şeklinde değerlendirmektedir. Müslümanlar günümüzde bu iki uç anlayışı benimsemekle eleştirilmektedirler. Bu durumda, Batı'da İslamofobik söylemin devam etmesinde Müslümanlar bizzat sebep teşkil etmektedir.

Ayrıca Müslümanlar da tıpkı Batılılar gibi, bütün Batı ülkelerini ve insanını toptancı bir bakış açısıyla değerlendirerek tarihten gelen ön yargıyla düşmanca bir yaklaşıma sahip olmuşlardır. Bu kısır döngü de, karşılıklı olarak olumsuz stereotipleri beslemekte ve Müslümanların sevgi ve barış insanı şeklinde değerlendirilmelerine engel olmaktadır. Batı'da yaşayan bazı Müslümanlar yaşanan terör saldırıları sonucunda çeşitli şekillerde mağdur edildikleri için toplumda kendilerini pek fazla göstermek istememekte ve Batı insanı ile iletişime geçme konusunda kendilerini geri planda tutabilmektedir. Farklı dini kimliklere ait olan bu iki ayrı toplumun insanları, birbirlerini doğru bir şekilde tanıyamamaktadır. Yani Müslümanlar Batı insanı ile iletişime geçme hususunda yeterli çabayı göstermemektedir. Bunun yanında bazı sosyal bilimciler Batı'daki Müslümanların

kendi içlerinde de iletişim sorunu yaşadıklarını ifade etmektedir. Bu iletişim kopukluğundan dolayı Müslümanlar, haklarını savunmak için bir araya gelememekte ve örgütlenme sıkıntısı yaşamaktadırlar. Bu da Müslümanların yasal yollardan haklarını aramalarını engellediği için Batı'nın toptancı bakış açısına maruz kalmalarını devam ettirmektedir. Bununla birlikte İslamofobiye neden olan etkenler hususunda Hıdır, Batılıların ön yargılı bir yaklaşımla Müslümanlardan uzak durmaya çalışmalarının yanında Müslümanların Batı ülkelerinde özellikle kamusal alanda dinlerini yaşama şekilleri, dini metinlerin bağlamına dikkat etmeden onları lafzi olarak yorumlamaları ve Batı'ya karşı homojen, katılımcı olmadan, ön yargılı ve reaksiyoner bir psikolojiyle hareket eden tutumlarını da zikretmektedir (Hıdır, 2019: 83). Çolak da Batı'daki Müslümanların kurban psikolojisi ve hissiyatına girmeden kendilerinden emin bir şekilde yaşadıkları ülkelerde hak ve hürriyetlerini koruma yollarını araştırmalarının ve gençlerin de dini ve kültürel hassasiyetleri konusunda ayırt edici değerlerinin farkına varmalarının çok önemli olduğunu ifade etmektedir (Çolak, 2019: 107). Tarhan ise İslamofobinin ilacının "diyalog" olduğunu ve özellikle Batı'da yaşayan Müslümanların diyalogdan kaçtıkça İslamofobinin de artacağını ifade etmektedir. Tarhan'a göre Müslümanlar İslam'ı ve Kur'an'ı konuşmaktan korkmamalı ve bilimsel sağlamlıkla hareket etmelidir. Aynı zamanda bu asrın, ikna asrı olduğunu ve İslamiyet'i doğru anlatıp doğru yaşamakla İslamofobinin çözümüne yönelik Müslümanların bir şeyler yapabileceğini ifade etmiştir (Tarhan, 2019b: 92). Tarhan ile beraber Pratt, Yel, Nimer gibi isimler de İslamofobinin çözümü konusunda diyalog fikrini önermektedir (Nimer, 2018: 137; Pratt, 2011: 389; Yel, 2007: 115). Ayrıca Al-Shaikh-Ali, Nimer, Canatan gibi isimler ön yargıların yıkılabilmesi için eğitim konusunun üzerinde durmakta ve hoşgörü temelli bir eğitim sistemiyle İslamofobinin çözümüne katkı sağlanabileceğini ifade etmektedir (Al-Shaikh-Ali, 2018: 222; Canatan, 2007: 59; Nimer, 2018: 136).

Müslümanlar açısından İslamofobiye sebep olan etkilerin en temel sebebinin pek çok sosyal bilimcinin de dediği gibi Müslümanların yeterince öz eleştiri yapmamaları ve dolayısıyla dini kimliklerini temsil etmedeki eksiklikleri olduğunu söyleyebiliriz. Müslümanlar İslam'ın evrensel bir din olduğunu, Kur'an'ın evrensel bir kitap olduğunu kabul etmektedir. Fakat Müslümanların içlerinden din adına kafa kesen grupların çıkabilmiş olmasından dolayı, bu evrenselliği dini ilkeler bazında değil de *bütün insanların Müslüman olması gerekir* bakış açısıyla *yayılmacılık* manasında anladıklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda en temel referansları Kur'an'daki cihad ayetleridir. Yukarıda da değindiğimiz gibi İslam dininde önerilen

cihad anlayışı Hz. Muhammed'in (sav) hadisinde "büyük cihad" dediği nefisle mücadele şeklindedir. Yani Kur'an'da bahsedilen Müslüman, dinin emir ve yasaklarına titizlikle bağlı kalarak kendisini düzelter ve çevresine örnek olan insandır. Nitekim İstanbul eski Müftüsü Hasan Kâmil Yılmaz da, İslamofobinin aşılmasının yolunun İslam'ı gerçek usulüyle anlatıp yaşayarak model olmaktan geçtiğini ifade etmiştir (Yılmaz, 2019: 7). Bu konuda Tarhan, Müslümanların mücadele yöntemlerini değiştirmeleri gerektiğini ifade etmektedir. *Batılılar basın ve medya yoluyla İslamofobiye körüklüyor* düşüncesiyle reaksiyoner tepkilerle saldırılar düzenleyerek Batılılara ayar vermeye çalışmak, İslamofobiye çözmektedir. Örneğin, öfkeli birisi bağırmaya başladığında ona "Ben seni anlamak istiyorum, lütfen yavaş konuşur musun?" denilirse bu kişinin dengesi bozulur. Çünkü yavaş bağırma mümkün değildir. Böylece karşıdakinin düşünen beyni harekete geçirilmiş olur ve bu kişiyi kendi alanınıza çekebilirsiniz. Bu bağlamda Tarhan, Müslümanların mücadele yöntemini değiştirmesi ve cihad kelimesinden manevi cihadın anlaşılması ve bu şekilde tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir (Tarhan, 2019b: 95). Ayrıca cihad, sözcük anlamı olarak çaba sarf etmek manasına geldiği için İslam dininin yaygınlaştırılması adına fiili çabanın yanında düşünceyle, fikirle, yazıyla, kitle iletişim araçlarıyla veya sosyal medyayla İslam'ın temsil edilmesi ve anlatılması şeklinde de anlaşılabilir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki Müslümanlar, içinde bulundukları bu durumun değişmesini istiyorlarsa, değişime kendilerinden başlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda İbn Haldun'un "Çocuklarınızı terbiye etmeye uğraşmayın. Kendinizi terbiye edin, çocuklarınız kendiliğinden terbiye olur" sözü oldukça manidar görünmektedir (Tarhan, 2019b: 93). Bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de "Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (Ra'd, 13/11) buyrulmaktadır. Kanaatimizce Müslümanların kendilerini düzeltmeleri tek başına İslamofobi olgusunu çözemeyecek olsa da, Batı'nın eline daha fazla malzeme vermeme ve ön yargılarını haklı çıkarmama adına Müslümanların üzerindeki sorumluluğu giderecektir.

SONUÇ

İslamofobi uzun tarihsel bir sürece sahiptir. Batı'nın çeşitli nedenlerden dolayı İslam ve Müslümanları potansiyel bir tehdit olarak görmesi sonucu bir "öteki" belirleyerek kendi halkını bir arada tutup kontrol etmek amacıyla ürettiği bir korku ve nefret söylemidir. Çünkü insanların bir öteki, bir düşman olduğu takdirde psikolojik olarak birbirlerine kenetlenme özelliği bulunmaktadır. Batı da kendi siyasetini idame ettirebilme adına zaman içerisinde farklı ötekiler/düşmanlar üretmiştir. Bu durum son dönemlerde İslam dini ve Müslümanlar üzerine yoğunlaşmıştır. Yani İslamofobi İslam ve Müslümanlara yönelik yersiz, abartılmış ve üretilmiş bir korku endüstrisidir.

İslamofobi olgusu çok çeşitli nedenlerle ortaya çıkarılmış olsa da temelde Batı'nın kendi kimliğini inşa etme sürecinde bir öteki üretmesine dayanmaktadır. Çünkü kimlik oluşumu ister bireysel olsun ister toplumsal olsun bir *dış* ve *öteki*ni gerektirmektedir. Yani her kimlik inşası sürecinde kimliğin oluşum faktörü olarak mutlaka bir *öteki* bulunmaktadır. Birey veya toplum bir öteki üzerinden kendisini tanımakta ve tanımlamaktadır. Yani bir diğerine bakarak onda bulunan özellikler üzerinden "ben buyum" diye kendisini anlamlandırmaktadır. Bu da ötekinde olan özelliklerin tam tersinin kendisinde olduğunu ifade ederek gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, kimlik "ben onun olmadığı şeyim" düşüncesiyle oluşturulmaktadır. Birey veya toplum kendi kimlik yapısını oluştururken kendisine olumlu özellikler belirlemekte, karşındakine olumsuz özellikler atfetmekte ve onu tehlikeli görmektedir.

Batı da kendi kimliğini bir öteki (düşman) üzerinden belirleyerek "biz onların olmadığı şeyiz" demektedir. Belirlediği *öteki* ise İslam dini ve Müslümanlardır. Amerika ve Avrupa ülkelerinde Müslüman nüfusunun artması sonucunda Batı'nın İslamlaştırılması korkusu ortaya çıkmış ve Batı kendisine bir öteki üretmiştir. Bu *öteki* üzerinden kendi kimliğini oluşturup korumaya çalışmaktadır. Buna göre Batı kendisini ve benimsediği evrensel ilkelerini ifade ederken "Müslümanların olmadığı şeyiz" önermesine göre hareket etmektedir, denilebilir. Dolayısıyla İslam ve Müslümanlara olumsuz özellikler atfetmektedir. Geçmişten beri süregelen bir ön yargıyla İslamofobik söylem devam ettirilmektedir.

Müslümanlar Hz. Peygamber'in (sav) İslam'ı tebliğ etmeye başladığı dönemlerden beri olumsuz birtakım düşünce ve muamelelere maruz kalmıştır. Bu yönüyle İslamofobiyi Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı döneme kadar uzandıran bilim insanları vardır. Yani İslam'ın bir tehdit olarak görülme algısı Hz. Peygamber

(sav) dönemine kadar gidebilmektedir. Kolektif kimlik inşası karşılıklı olarak birbirini öteki şeklinde görmekle gerçekleşmektedir. İslam dini oluşum sürecinde diğer grupları (Hristiyan, Yahudi, Müşrik vb.) dış gruplar olarak görmüş ve bu grupları sınıflandırmıştır. Birtakım kıyaslamalarla kendisinin bunlardan farklı yönlerini vurgulamıştır. Kur'an-ı Kerim aracılığıyla diğer grupların inanç sistemlerine getirdiği yenilikleri, onlardan farklı olduğu vurgusuyla ifade etmiştir. Yani diğer din ve gruplardan farklı olarak getirmiş olduğu inanç sistemini, ibadet şekillerini, toplumsal huzuru sağlamak adına belirlemiş olduğu ahlak ilkelerini vurgulamıştır. Kendisinin son din olduğunu, diğerlerine benzemediğini ve onların birtakım yanlış inançlara sahip olduğunu söylemiştir. İslam'ın, diğer inanç şekillerinden farklı olduğunu ifade etmiştir. İlk Müslüman toplumu ve kimliği bu şekilde oluşmaya başlamıştır. Diğer taraftan dış gruplar da İslam dinini bir öteki olarak görmüş ve kendi ayırıcı vasıfları üzerinden kimliklerini korumaya çalışmışlardır. Bundan dolayı İslam ve Müslümanlar bir öteki olarak görülmüş ve toplumda karşılıklı gruplar oluşmuştur. Bu gruplar iç grup ve dış grup şeklinde isimlendirilmektedir. Yani Müslümanlar iç grup olarak görülürken, diğer inanç sistemleri dış grup olarak görülmeye başlanmıştır. Kolektif kimlik oluşurken bireyler ait oldukları iç gruplara olumlu özellikler atfetme eğilimi göstermektedir. Dış grup üyelerinin de olumsuz özelliklere sahip oldukları düşünülmektedir. Birey dış gruplardan ne kadar uzaklaşırsa kendi iç gruplarına o kadar sarılma ve onlarla o kadar özdeşleşme eğilimi göstermektedir. Bireyler ancak bu şekilde iç gruplarıyla özdeşleşebilmektedirler. Bundan dolayı Müslümanlar kendi dini inançlarına olumlu özellikler, diğer inançlara olumsuz özellikler atfetmişlerdir. Yani kendi benimsedikleri dini inancı benzersiz bulma eğilimi sergileyerek etnosantrik bir bakış açısıyla hareket etmişlerdir. Müslüman kimliği bu şekilde oluşmuştur. Bu durum tüm kolektif kimlik edinme süreçlerinde geçerlidir. Başka bir ifadeyle diğer inanç sistemleri de Müslümanları bir öteki olarak görmüş, kendi gruplarına olumlu özellikler atfetmiş ve diğer grupları olumsuzlamıştır. Her toplumun kendi kimlik yapısı bulunduğu için, günümüzdeki toplumlar da kimliklerini bu şekilde oluşturmaktadır, diyebiliriz. Yani dini aidiyet ve inançlar diğer dinlere bakışı ve tutumları etkilemektedir.

Geçmişte Batı'nın kimliğini koruyabilmek için komünizmi bir öteki olarak gördüğü söylenebilir. Günümüzde ise Müslümanları bir dış grup/öteki olarak görmekte ve kendi kimliğini Müslümanlar üzerinden ifade etmektedir. Bu bağlamda kendilerinin demokratik, seküler, bilimsel, hoşgörülü, barışçıl ve evrensel olduklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla Müslümanları da bunların tam tersi niteliklerle

algılamakta ve tanımlamaktadırlar. Nitekim Yapıcı da İslamofobiği kimlik edinme çabası olarak değerlendirmektedir.

Bunları ifade ettikten sonra İslamofobinin çeşitli sebeplerine değinebiliriz. İslamofobi için tek bir sebepten bahsetmek mümkün değildir. İnsani bir olay olduğu için ve insan da kompleks bir varlık olduğundan dolayı, çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır. En temel sebebi Batı'nın İslam'ı ve Müslümanları bir tehdit olarak görmesidir. Bu tehdit algısının altında tarihten bu yana oluşturulmuş ön yargı ve negatif stereotipler bulunmaktadır. Batılılara göre İslam dini monolitik, baskıcı, hoşgörüsüz ve savaşııl bir dindir. Müslümanlar ise terörist, gerilla, barbar, eğitimsiz, aşırı insanlardır. Bununla beraber medya ve siyasilerin söylemleriyle pekiştirilen bu olumsuz yargılar Batılı insanın, İslam ve Müslümanlardan korkmasına ve onları tehlike olarak algılamasına sebep olmaktadır. Batılılar İslam ve Müslümanları, ülkelerini ele geçirecek ve onları azınlık durumuna düşürecek bir inanç sistemi ve grubu olarak görmektedirler. Özellikle son yıllarda Müslümanların Batı'ya olan göçlerinin artmasıyla ve kamusal alanda aktif hale gelmeleriyle birlikte ekonomik açıdan da bir tehlike olarak görmektedirler. Ayrıca toplum yapılarını bozan ve kendi kültürlerine entegre olamayan bir insan topluluğu olarak algılamaktadırlar. Bundan dolayı onları kötü görme ve gösterme eğiliminde bulunmaktadır.

Günümüzde İslam dinine "şiddet"le özdeş bir görünüm kazandırılmıştır. İslam'ın bu şekilde terörist bir din olarak algılanmasının nedeni 2001 yılında ABD'de İkiz Kuleler ve Pentagon'a yapılan 11 Eylül saldırılarıdır. Bu saldırıları el-Kaide üstlendiği için tüm Müslümanlar terörist olarak değerlendirilmiştir. El-Kaide gibi fundamentalist grupların temsil ettiği İslam anlayışı genellenerek tüm Müslümanların onlar gibi bir düşünce ve yaşayış biçimine sahip oldukları algısı geliştirilmiştir. Özellikle 2001 yılında gerçekleştirilen bu saldırılardan sonra Batı'da İslamofobi pik yapmış ve burada yaşayan Müslümanlar çeşitli ayrımcı ve dışlayıcı muamelelere maruz kalmıştır. Şunu da belirtmeliyiz ki, Batı'da bir Müslüman tarafından herhangi bir saldırı gerçekleştirilmişse bu olay medyada dini kimlik üzerinden verilmekte, Batılı biri saldırı gerçekleştirmişse eğer, bu olay sıradan bir insan tarafından gerçekleştirilmiş olarak verilmektedir. Din motivasyonu ile Müslümanların canlı bomba olarak gerçekleştirdikleri intihar saldırıları da yine gündemde tutulmaktadır. Fakat din motivasyonu olmadan da pek çok intihar saldırısının gerçekleştirildiği unutulmamalıdır.

Çalışmamızın da asıl konusu olan günümüz Müslüman kimliği, İslamofobinin neresinde, buna bir bakmak gerekmektedir. İslamofobi sadece Batı'nın dini,

ideolojik, politik, ekonomik nedenlerle ve ön yargılarla İslam ve Müslümanları ötekileştirdiği bir olgu değildir. Müslümanların dini kaynakları yanlış anlayıp bu şekilde yorumlayarak eylemler gerçekleştirmeleri de İslamofobiye sebep olmaktadır. Yani günümüzde Müslümanların dini algılayış ve yaşayış şekilleri Batı'nın İslam ve Müslümanlar hakkındaki düşüncelerinin negatif olmasına sebebiyet verebilmektedir.

Yapmış olduğumuz çalışmada ulaştığımız netice itibariyle, yapılan araştırmalar sonucunda genel olarak Müslümanlara yönelik salt pozitif bir algının varlığından söz edilememektedir. Gerek Batı dünyasında gerekse Müslüman dünyada Müslüman kimliğine yönelik negatif bir algı söz konusudur. Bu negatif algının temelinde iki medeniyet açısından da çeşitli sebepler bulunuyor olsa da, adı barış ve esenlik dini olan İslam dininin temsilcilerinin negatif bir değerlendirmeye de tâbi tutuldukları görülmektedir. Konumuz açısından bu negatif algı oldukça önemlidir. Çünkü Müslümanın, günümüz Müslümanlarının kimliğine yönelik algısı salt pozitiflik içermemekte, negatif düşünceler de barındırmaktadır. Bu durum, İslamofobi konusunda Batı'yı haklı çıkarmasa da, günümüz Müslümanlarının dini kimliklerini algılama ve yaşamaları açısından salt pozitif bir durum oluşmamasıyla İslamofobinin bir ayağını oluşturduğu söylenebilir. Aynı zamanda Müslümanların İslamofobinin canlı tutulmasında tamamen etkisiz olmadıkları sonucuna varılabilir.

Müslümanların da etkisinin olduğunu ifade eden tüm çalışmaların ortak noktasının “günümüz Müslümanlarının öz eleştiri yapmadıkları” vurgusu olduğunu söyleyebiliriz. Müslümanların gerek dini kimlikleri gerekse insani değerleri yönünden bir öz eleştiri eksiklerinin olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda günümüz Müslümanları kolayca radikalleşebilmeleriyle, dini metinleri geleneksel bir bakış açısıyla yorumlayıp ona göre hareket etmeleriyle, bilimsel ve teknolojik anlamda Batı'nın gerisinde kalmalarıyla, İslam kültür ve medeniyetinin geçmişini tam olarak bilmemelerinden dolayı tarihten ders çıkarmamalarıyla, ahlaki birtakım eksikliklerle dini kimliklerinde zedelenmelerin oluşmasıyla İslam dininin olumsuz bir şekilde algılanmasına sebep olmaktadır. Bunların yanında İslam'daki cihad anlayışına savaş (kıtâl) manası yükleyerek marjinal davranışlar sergileyen fundamentalist gruplarla İslam dininin vahşice dünyayı ele geçirmek isteyen bir inanç sistemi olduğu algısını oluşturmaktadırlar. Halbuki her dini inançta marjinal insanlar çıkabilmekte ve radikal gruplar oluşabilmektedir. Günümüz Müslümanları yapmış oldukları eylemlerle bu radikal eğilimleri görünür kılmakta ve İslam'ın bir terör dini gibi algılanmasına neden olmaktadır. Halbuki İslam dininde amaç insanlara zorla İslam'ı kabul ettirmek değildir. Kur'an-ı Kerim daima savaş son çare olarak görmüş

ve İslam dinine girme konusunda zorlama olamayacağını belirtmiştir. Hz. Peygamber (sav) de insanları İslam dinine davet ederken yumuşak bir dil kullanmış ve ikna yolunu tercih etmiştir.

İslam dini tarih boyunca sevgi, yardımlaşma, barış, adalet ve hoşgörü gibi erdemleri önceleyen bir din olarak kendisini beyan etmesine rağmen, Müslümanlar dini kimliklerini buna uygun edinmediklerinden dolayı kendisini izah etmekte güçlük çekmektedir. İslam dini inanan bir insanın günlük yaşamında görünür olmak istemektedir. Bundan dolayı emir ve yasaklar, insanın tüm hayatını kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Günümüz Müslüman kimliklerine bakılınca, İslam'ın ahlaki olarak getirdiği ilkeler pratikte karşılık bulamayabilmektedir. İlk emri "Oku" olan, akletmek ve sorgulamak üzerine pek çok ayet barındıran Kur'an-ı Kerim'i Müslümanların bilimsel ve çağdaş bir bakış açısıyla okumaları ve onu doğru anlayıp uygulamaları gerekmektedir. Müslüman kimliğine yönelik algının negatif olmasında toplumsal hayatta Müslümanların Kur'an'ın bahsettiği ilkelere göre yaşamamaları ve yalan söyleyebilmeleri, kıskançlık besleyebilmeleri, israf edebilmeleri, insanları kolayca kandırabilmeleri gibi etik dışı bazı davranışları da etkili olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"²⁰ buyurmakta ve bu konuda Müslümanlara örnek teşkil etmektedir. Bu manada bireyler kendilerini eğitmeli, emir ve yasakları, ahlaki kaideleri, toplumsal düzen için gerekli önerileri pratik hayatta kullanır hale gelebilmelidir. Müslümanlar, İslam'ı eksik ve yanlış anlayıp yorumlamaya devam ettikçe dini kimliklerine zararlı tavır ve davranışlara devam edeceklerdir. Kanaatimizce bu da İslamofobinin artışına sebep olmaya devam edecektir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, İslam diniyle geçmişte Endülüs medeniyeti gibi ilmin, bilimin ve etiğin geliştiği bir medeniyet inşa edilmiştir. Burada farklı etnik ve dini kimliğe sahip pek çok millet bir arada yaşayabilmiştir. Çünkü hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler düşünülerek ikisine de uygun hukuki kurallar düzenlenmiştir. Yahudi ve Hristiyan azınlıklar hiçbir şekilde din değiştirmeye zorlanmamış ve yasal hakları da güvence altına alınmıştır. Yani insanları bir arada tutan etken dini ve kültürel ortaklık değil, temel evrensel ilkelere göre Yaradan'dan ötürü birbirini sevmek ve saygı duyma anlayışdır, denilebilir.

Günümüzde Müslümanların negatif bir şekilde algılanmalarının bir sebebi de küreselleşmenin getirdiği bazı yenilikler konusunda vermiş oldukları tepkilerdir. Küreselleşmenin tüm dünyada bazı değişimlere sebep olduğunu görmekteyiz.

²⁰ Muvatta, Güzel ahlak; 501

Dünya küreselleşip teknolojinin gelişmesiyle çok ileri giderken Müslüman toplumların bu değişim ve ilerlemelere deve kuşu misali kafalarını toprağa gömerek görmezlikten gelmesi çözüm olmayacaktır. Burada çözüm toptan küresel ve seküler bir hayatı reddetmek veya kendi değerlerinden vazgeçmek pahasına bu anlayışa olduğu şekliyle kucak açmak da değildir. Kur'an'a göre Müslüman, itidal insanıdır. Bu manada kendi kültür ve değer anlayışlarını çağdaş yöntemlerle mezcederek, dini kimliklerini kaybetmeden küreselleşmeye ayak uydurup bilim ve teknolojiye ilerlemeyi yakalayabildikleri takdirde, küreselleşmenin olumsuz getirilerinden kendilerini muhafaza edebilecekleri kanaatindeyiz. Çünkü küresel ve seküler hayatı Batılı bir tarzda benimsemek, dini ve milli kimliği zedelemektedir. Bu anlayışı toptan reddetmek ise radikalleştirip fundamentalist bir bakış açısı getirmektedir. Zaten Müslümanlar günümüzde bu iki uç anlayışı benimsemekle eleştirilmektedirler. Bu durum da Batı'da İslamofobik söylemin devam etmesinde Müslümanları mercek altına getirmektedir. Bu noktada Hz. Peygamber'in (sav) hayatına bakmanın Müslümanlar için yol gösterici olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Hz. Peygamber (sav) ne tam olarak dünyalı bir yaşamı benimsemiş ne de dünyayı terk edip ahiret için çalışmıştır. Ayrıca Yahudi ve Hristiyanlarla daima etkileşim halinde olmuş, hatta Yahudi bir hanım olan Safiyye bint-i Huyey ile evlilik gerçekleştirmiştir.

Sosyal bilimciler tarafından, genel olarak Müslümanların İslam dinini temsil sorunu yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu durum da dini kimlikleriyle özdeşleşme sorunu yaşadıklarını göstermektedir. Çünkü insanı tanımlayan ve bir aidiyet alanı oluşturan kimliğinin yapısında önemli olan, dini kimliğin ne olduğu ve ideal olarak belirlediği şey değildir. Önemli olan insanın dini kimliğiyle ne derece özdeşleştiği ve onu nasıl benimsediğidir. İnsan dini kimliğini yeterince benimsememişse eğer, onun ideal olarak belirlediği ilkelere de uyum sağlama noktasında sıkıntı yaşayacaktır. Bazı sosyal bilimciler tarafından, özellikle küreselleşmeyle beraber Müslüman dini kimliğinde birtakım bozulmaların meydana geldiği söylenmektedir. Müslüman toplumların genel muhtevastaki karışıklıklara bakınca, İslam dininin inananlarına öğütlediği sevgi, adalet, özgürlük, eşitlik, barış, hoşgörü, öz denetim, yardımlaşma gibi temel evrensel mesajların tam olarak anlaşılmadığı veya anlaşılma bile uygulanma konusunda eksikliklerin olduğu söylenebilir. Müslümanların bu genel havasından kaynaklanan yanlış anlaşılma ise İslam dinine mâl edilmektedir. Kimlik algısında sadece mevcut olana yönelik atıflar bulunmamaktadır. İdeal olana yönelik atıflar ve temsiller de kimlik algısında bulunmaktadır. Bundan dolayı çalışmamızda İslam dininin Müslümanlardan istediği ideal Müslüman kimliğinin nasıl

olması gerektiği de belirtilmiştir. Çünkü dinler getirmiş oldukları emir ve yasaklarla insanlara ideal bir kimlik yapısı sunmaktadırlar. Her dinin kendine özgü inanç, ibadet ve ahlak yapısı bulunmaktadır. Yani insanlara ne için çabalamaları gerektiği noktasında bir vizyon oluşturmaktadır. Getirdikleri ilkelerle insanlara iyi bir hayat tarzı ve iyi bir toplum yapısı sunmaktadırlar. Her din gibi İslam dini de inananlarına bir vizyon oluşturmakta ve sunduğu ilkelerle dünya ve ahiret güzelliği vaad etmektedir. İnsan dini duyguları olan bir varlıktır. Bundan dolayı her insanın -öyle ya da böyle- bir dini kimliği bulunmaktadır. Buna göre din hayatın içerisinden çekilip çıkarılmaya çalışılsa bile -tıpkı sekülerleşme sürecinde olduğu gibi- şekil değiştirerek varlığını devam ettirecektir. Çünkü dinler insanların varoluşsal birtakım sorularına cevap vermektedirler. Aynı zamanda aidiyet ihtiyaçlarını da karşılamaktadırlar. Yani her insan -öyle ya da böyle- dini bir kimliğe sahiptir ve inandıkları dinler onlardan emir ve yasaklarına uymalarını ve günlük hayatta dinin çizdiği çerçeveye göre yani ahlak kurallarına göre yaşamalarını istemektedir. Eğer bu etik kurallara uymazlarsa düzensiz bir toplum yapısı inşa edilmiş olacak ve dini kimlikleri zarar görmüş olacaktır.

Dünyada tüm toplumlar arasında barışı ve sevgiyi tesis edebilmek için en temel ilke, evrensel değerleri tüm toplumlarda yaşanılır kılmaya çalışmaktır. Buna göre dinlerin toplumu düzenleyici ahlaki kuralları daha fazla anlaşılmalı ve uygulanmaya ihtiyaç duymaktadır.

İslamofobi Müslümanların katlanması gereken, kaderleri olan bir olgu değildir. Sosyal bir olgu olduğu için uzun bir süreçte oluşmuştur ve çarçabuk nihayete erdirilebilmesi mümkün görünmemektedir. İslamofobinin çözümüne yönelik Batı'nın üzerine düşen bazı şeyler olduğu gibi Müslümanların da yapması gerekenler vardır. Müslümanlar şimdiye kadar izledikleri yol ile Batı'lıları düzeltip değiştirememiştir. Daha önce ifade edildiği gibi yöntemlerini değiştirmeleri gerekmektedir. Fakat İslamofobinin çözümü adına ilk yapılması gereken, İslamofobinin tüm dünyada bir suç olarak ilan edilmesidir. Yasal düzenlemeler getirilerek İslamofobiye maruz kalanların hakları korunmalı ve bunu yapanlara cezai yaptırımlarda bulunulmalıdır.

Batı'nın bu hususta yapması gereken şey ise kendi belirttikleri evrensel ilkelerine aykırı davranıldığının farkına varılması ve bunun ciddi bir problem olarak görülmesidir. Müslümanları toptancı bir bakış açısıyla değerlendirmek yerine, kendi ülkelerindeki Müslümanlarla temasa geçerek onların tanınmaya çalışılması ve onlara yardımcı olunması elzemdir. İslam dini ve Hz. Peygamber (sav) medya ve

olumsuz yazılı kaynaklardan öğrenilmek yerine Kur'an'ı temel alarak öğrenilmeye çalışılmalıdır. Ön yargıların kırılabilmesi noktasında eğitime önem vermeli, özellikle okullardaki eğitim, hoşgörü ve hümanistik anlayışa dayalı verilmelidir. Yani diyaloga açık bireyler yetiştirilmelidir.

Müslümanların üzerine düşen ise en temelde bu konunun üzerine eğilmeleri ve “Batı üretti o çözsün” veya “nasıl olsa bir şekilde çözülür” düşüncesiyle geri planda kalmamaları, çözüm üretmeye çalışmalarıdır. İslam dininin cihad dini olmadığı, cihadın tüm manalarının göz önüne alınarak açıklanması gerekmektedir. İyi bir dini eğitim alarak dini metinler çağdaş ve bilimsel yöntemlerle anlaşılıp ifade edilmelidir. Her türlü aşırılıktan uzak durularak radikalleşmeye ve çeşitli manipülatif olay ve durumlara karşı uyanık olunması gerekmektedir. Terör lanetlenmeli, Müslüman birisinin terörist olamayacağı ifade edilmelidir. Kur'an ve sünnet perspektifli bir yaşam tarzı benimsenip, İslam dini asli haliyle ve ahlaki boyutuyla temsil etmeye çalışılmalıdır. İslam kültürünün geçmiş tarihini iyi anlayıp yorumlayarak, geçmişten de ders alarak bugün, ona göre inşa edilmelidir. Birlik ve beraberlik duygusuyla hareket edilerek, resmi kurumlar açılıp, bunların aracılığıyla Müslümanların haklarının korunması için çalışılmalıdır. Günümüzde Müslüman toplumlar, dünyaya karşı dağınık ve karışık bir görüntü vermektedir. Bu karışıklığın çözülmesi, savaşların bitmesi adına da uluslararası platformda çalışmaların önerilmesi ve takibinin yapılması gerekmektedir. Cihad kavramının asıl mahiyetiyle hareket edilerek kılıçla savaşın bırakılıp ilim, irfan, bilim ve çağdaş yöntemlerden yardım alınmalıdır. Bu manada gerek yazılı medya gerekse internet kaynakları kullanılmalıdır. İslam dininin asli halini yansıtmak için teknolojinin bir nimet olduğunun görülmesi, dijital platformların bu konuda değerlendirilmesi, gavur icadı düşüncesinin bırakılıp, bu konuda yeterli donanıma sahip olunması önemlidir. Bunun için de dijital oyunlar, sosyal medya ağları, web siteleri kullanılabilir. Ayrıca cihadın asıl manası olan “nefisle cihad” konusuna ehemmiyet verilmelidir. İslam dini kötülükten men eden, iyiliği emreden bir dindir. Müslümanların da ilk önce kendilerini kötülükten sakındırmaları ve iyiliği emretmeleri gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) yapmadığı ve yapamayacağı hiçbir şeyi ashabından istememiştir. Batı insanına karşı toptancı bakış açısı bırakılarak onları tanımaya çalışılmalıdır. Bu durum aslında insan beyninin bir özelliğidir. Yani insan beyni bir kişi veya grupta olumlu bir tane özellik görmüşse o birey veya gruba tamamen olumlu özellik atfetmektedir. Buna psikolojide Halo etkisi denilmektedir. Bir de bunun tam tersi durum söz konusudur. Birey veya grupta olumsuz bir tane özellik görülmüşse o birey

veya grup tamamen negatif bir şekilde algılanmaktadır. Buna da Horn etkisi denilmektedir. Buna göre İslamofobinin Horn etkisiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Yani Müslümanlar Batı'nın, Batı ise Müslümanların bir veya birkaç tane olumsuz özelliğini görerek birbirlerini tamamen negatif bir bakış açısıyla algılamaktadır. Şu durumda, bunun beynimizin bir özelliği olduğunu bilmenin ve algılarımızı buna göre yönlendirmenin İslamofobinin çözümü için faydalı olabileceği kanaatindeyiz. İslam ülkelerinde eğitim konusuna önem verilmeli ve diyaloga açık bireyler yetiştirilmelidir. Bu bağlamda Müslümanlar önce birbirlerini sevmeli, sonra da diğer inançtan insanlarla hümanizm temelli köprüler kurulmalıdır.

Ayrıca İslamofobi konusuyla ilgili akademik anlamda yapılmış çalışmaların yetersiz olduğu kanaatindeyiz. Nitekim bu konuda YÖK Tez taraması yapıldığında doktora çalışmalarının sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Çalışmaların çoğu da Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi alanlarında yapılmıştır. Din ve İlahiyat alanında çalışma yapan öğrencilerin bu konuda pek fazla motive olamadıkları anlaşılmaktadır. İslam dinini bizzat ilgilendiren bir konu olması hasebiyle İlahiyat alanında çalışmaların artırılması ve öğrencilerin teşvik edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu konuda, hazırlamış olduğumuz çalışmanın yol gösterici olabileceği ve içerisinden yeni çalışma konularına ilham verebileceği düşüncesini taşımaktayız.

Kısacası Müslümanların değişime önce kendilerinden başlamaları gerekmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (Ra'd, 13/11) buyrulmaktadır. Yani dünyanın değişmesini isteyen Müslüman birey, değişimi ilk önce kendisinden başlatmalıdır. Nitekim çözümün bir parçası olmayan, sorunun bir parçası haline gelmektedir. Aksi takdirde Batı yeni bir düşman üretene kadar İslam ve Müslümanlar düşman olarak görülmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Abadan Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulusötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Abbas, T. (2018). İngiltere'de İslamofobi: 21. Yüzyılda Müslüman Karşıtı Irkçılığın Şekillenışı Konusunda Tarihte ve Günümüzde Siyaset ve Medya Tartışmaları. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 105-119). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Adam, B. (2007). Yahudilik. *Yaşayan Dünya Dinleri* (ss. 205-275). Ankara: DİB Yayınları.

Akdemir, E. (2009). 11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırıların Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 8(1): 1-26.

Akdemir, F. (2017). Batı Dünyasında İslamofobi/Zenofobi ve Nedenleri. *Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu* (ss. 231-255), Düzenleyen: Bartın Üniversitesi. Bartın. 01-02 Aralık 2016.

Aktaş, M. (2014). Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 13(1): 31-54.

Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Farnham: Ashgate Publishing.

Allport, G. ve Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*. 5(4): 432-443.

Al-Shaikh-Ali, A. (2018). Sanat ve Edebiyat Kılığına Girmiş İslamofobik Söylem: İlerlemeci Eğitim Yardımıyla Efsane İle Mücadele. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 197-230). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Altemeyer, B. ve Hunsberger, B. (1992). Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest and Prejudice. *The International Journal for the Psychology of Religion*. 2(2): 113-133.

Altunsu Sönmez, Ö. (2016). Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (36): 557-578.

André, C. (2016). *Korkunun Psikolojisi*. Çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları.

Argun, S. (2019). İslamofobi ile Mücadele Stratejisi Bağlamında Hz. Peygamber(sav)'in Evrensel Örnekliliğini Yeniden Düşünmek, Görev ve Sorumluluklarımızı Yerine Getirmek. *Din Hayat Dergisi İstanbul Müftülüğü Dergisi*. (38), ss. 124-127.

Aronson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Arslan, H. (2011). Dindarlık Boyutları, Algıları Ve Uygulamaları. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 4(7): 39-61.

Arslan, İ. (2012). Sahâbenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 12(3): 119-149.

Atak, H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 3(1): 163-213.

Aydemir, S. (2017). İslamofobi Karşısında Müslümanların Sorumluluğu (Öz Eleştirel Bir Kimlik ve Kişilik Sorgulaması). *İlahiyat Akademi Dergisi*. (6): 171-182.

Aydın, M. (2007). Hristiyanlık. *Yaşayan Dünya Dinleri* (ss. 77-203). Ankara: DİB Yayınları.

Aydın, M. A. (2001). Kadın. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 24, ss. 86-94). İstanbul: TDV Yayınları.

Aydıralp, H. (2008). İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör İlişkisi. *Yayımlanmış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydıralp, H. (2018). Sosyal Çatışma Sürecinde Din. *Din Sosyolojisi* (ss. 645-669). Editörler: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları.

Aydoğdu, H. (2004). Modern Kimlikte Öznenin Ölümü. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. (10): 115-147.

Ayten, A. (2012). Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12(2): 101-119.

Bacanlı, H. (1997). Türk ve Müslüman Kavramları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik* (ss. 399-408). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bağcı, S. Ç. ve Çelebi, E. (2017). Gruplararası Temas ve Çatışma ile Azınlıklara Yönelik Tutumlar ve Çokkültürlülüğe Destek Arasındaki İlişkiler: Gruplararası Tehdit ve Kaygının Aracı Rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*. (20): 3-18.

Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Bardakoğlu, A. (1996). Had. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 14, ss. 547-551). İstanbul: TDV Yayınları.

Bauman, Z. (2017). *Sosyolojik Düşünmek*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayraklı, E. ve Yerlikaya T. (2018). Müslüman Toplumlarda İslamofobi: Türkiye Örneği. *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı*. (ss. 245-262). Ankara: Eskiyei Yayınları.

Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşina Kitaplar.

Bodur, H. E. (2003). Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (2): 7-20.

Bodur, H. E. (2005). Dini Motifli Terör Fenomeni Ve İslam'ın Siyasal İstismarı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (5): 65-88.

Buehler, A. F. (2014). İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması. Çev. Mehmet Atalay. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 55(1): 123-140.

Bulut, H. İ. (2015). Semavi Dinlerin Ortak Ahlak İlkeleri ya da Evrensel Değerler. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1): 65-81.

Brubaker, R. ve Cooper, F. (2000). Beyond "Identity". *Theory and Society*. 29(1): 1-47.

Burkovik, Y. ve Tan, O. (2016). *Korkacak Ne Var! Korkunun Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Canatan, K. (2007). İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım. *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (ss. 19-62). Editörler: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır Ankara: Eskiye Yayınları.

Canveren, Ö. (2014). Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (42): 151-164.

Cesari, J. (2004). *When Islam and Democracy Meet: Muslims in Europe and in the United States*. New York: Palgrave Macmillan.

Cesari, J. (2018). Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayese. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 59-84). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Cıngı, M. (2019). İslamofobinin Bir Aracı Olarak Oyunlar. *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi*. (38), 146-150.

Cole, J. (2018). İslamofobi ve Amerikan Dış Politika Söylemi: Bush Yılları ve Sonrası. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 179-196). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(24): 5-23.

Coşkun, Ş. K. (2019). Turizm ve İslamofobi Alanında Bibliyometrik Analiz. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağrı, M. (2012). İslamofobi Bağlamında Bir Özeleştiri. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri* (ss. 255-260). Düzenleyen: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı. Sivas. 18-19 Kasım 2011.

Çetin, F. (2011). XVI. Asır Alman Seyyahlarında Osmanlı (Türk) Toplumu ve İnsanına Dair Bilgisizlik ve Tarihi Önyargıların İzleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1): 39-58.

Çolak, Y. (2019). Amerika'da İslamofobi'nin Yükselişi ve İçselleştirilmesi. *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi*. (38), 103-107.

Dalbay, R. S. (2018). "Kimlik" ve "Toplumsal Kimlik" Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(31): 161-176.

Davidman, L. ve Greil, A. L. (2007). Religion and Identity. *The Sage Handbook of the Sociology of Religion* (ss. 549-565). Editörler: James A. Beckford ve N. J. Demerath. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavramlar ve Varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*. 1(1): 123-144.

Duran, M. E. (2018). İslamofobi ve Algı Yönetimi. *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 2(2): 273-295.

Ekinci, K. (2017). Kur'an Yorumlarının Şiddet Algısındaki Rolü. *Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu* (ss. 309-318). Düzenleyen: Bartın Üniversitesi. Bartın. 01-02 Aralık 2016.

Er, T. ve Ataman, K. (2018). İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine. *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 159-183). Ankara: Eskiyei Yayınları.

Erdem, T. (2015). Avrupalılaşımanın Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Dini Kimlik Bağlamında Etkisi. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erikson, E. H. (1970). Reflection on the Dissent of Contemporary Youth. *International Journal of Psychoanalysis*. 51(1): 11-22.

Esposito, J. L. (1999). *İslâm Tehdidi Efsanesi*. Çev. Ömer Baldık, Ali Köse ve Talip Küçükcan. İstanbul: Ufuk Kitapları.

Esposito, J. L. (2013). İslamofobi ve Çokkültürlülük. *Hukuk ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı* (ss. 27-31). Düzenleyen: T.C Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. İstanbul. 12-13 Eylül 2013.

EUMC. (2006). *Muslims in The European Union-Discrimination and Islamophobia*. EUMC.

Evkuran, M. (2012). Bir Kimlik Politikası Olarak İslamofobi. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri* (ss. 203-217). Düzenleyen: Kemal İbn-i Hüman Vakfı Yayınları. Sivas. 18-19 Kasım 2011.

Evkuran, M. (2018). Postmodern Sömürgeci Evre ve İslamofobi'nin İnşâsı Üzerine. *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 91-113). Ankara: Eskiyei Yayınları.

Fayda, M. (2005). Muhammed: Hayatı. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 30, ss. 408-423). İstanbul: TDV Yayınları.

Fearon, J. D. (1999). WHAT IS IDENTITY (As We Now Use The Word)? *Stanford University*, ss. 1-43.

Freud, S. (2017). *Kitle Psikolojisi*. Çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları.

Furia, P. A. ve Lucas, R. E. (2008). Arab Muslim Attitudes Toward the West: Cultural, Social and Political Explanations. *International Interactions*. 34(2): 186-207.

Gökçe, O. (2012). Avrupa Medyasının ve Kamuoyunun İslam Algısı. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri* (ss. 73-90). Düzenleyen: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı. Sivas. 18-19 Kasım 2011.

Glock, C. Y. (1998). Dindarlığın Boyutları Üzerine. *Din Sosyolojisi* (ss. 252-274). Editörler: M. Emin Köktaş ve Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları.

Gottschalk, P. ve Greenberg, G. (2018). Muhammed'den Obama'ya: Karikatürler, Çizgi Filmler ve Klişeleşmiş Müslümanlar. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 251-263). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Göknel, E. (2015a). *Öteki'den Düşman'a*. İstanbul: Kanes Yayınları.

Göknel, E. (2015b). *Düşman'dan Terörist'e*. İstanbul: Kanes Yayınları.

Gölcü, A. ve Çuhadar, M. (2017). Batı Toplumlarda İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü. *Ombudsman Akademik*. (7): 71-99.

Gözübüyük Tamer, M. (2014). Kimlik/lerin Seyrine Bir Keşif. *Folklor/Edebiyat*. 20(77): 83-99.

Günay, Ü. (2006). Dindarlığın Sosyolojisi. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (ss. 1-59). Editörler: Ünver Günay ve Celaledin Çelik. Adana: Karahan Kitabevi.

Gündüz, Ş. (2007). İslam. *Yaşayan Dünya Dinleri* (ss. 17-75). Ankara: DİB Yayınları.

Gündüz, Ş., Olgun, H., Salihoğlu, M. ve Tokay, E. (2010). *Dinler Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Güven, M. (2012). Kültürün Bir Unsuru Olarak Din. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. 1(1): 933-948.

Hasanov, B. (2016). Dinî Fundamentalizmi Ayakta Tutan Temel Faktörler. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(3): 241-258.

Hıdır, Ö. (2019). "Kültürel İrkçılık" Olarak İslamofobi-İslâm Karşıtlığı. *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi*. (38), 80-85.

Hökelekli, H. (2012). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.

Hunsberger, B. (1995). Religion and Prejudice: The Role of Religious Fundamentalism, Quest and Right-Wing Authoritarianism. *Journal of Social Issues*. 51(2): 113-129.

İçen, M. ve Tuncel, G. (2018). Eğitim Felsefesinde İnsan Doğasının Rolü. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*. 2(1): 62-69.

İmam Malik, E. (2009). *Muvatta Hadisleri*. Düzenleyen: Ahmet Çelik. Konya: Konevî.

Imhoff, R. ve Recker, J. (2012). Differentiating Islamophobia: Introducing a New Scale to Measure Islamoprejudice and Secular Islam Critique. *Political Psychology*. 33(6): 811-824.

Jung, J. H. (2012). Islamophobia? Religion, Contact with Muslims and the Respect for Islam. *Review of Religious Research*. 54(1): 113-126.

Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kahraman, A. (2012). İslamofobiye Besleyen Unsurlardan Biri Olarak "İslam Şeriatı" Algısı. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri* (ss. 189-201). Düzenleyen: Kemal İbn-i Hüman Vakfı Yayınları. Sivas. 18-19 Kasım 2011.

Kaleci, F. N. ve Solmaz, B. (2019). Din ve Kimlik: Çeşitli Değişkenler Bağlamında Ergenler Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Dini Araştırmalar*. 22(56): 429-462.

Kalın, İ. (2018). İslamofobi ve Çokkültürlülüğün Sınırları. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 37-57). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kalın, İ. ve Esposito, J. L. (2018). *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kar, S. (2017). Felsefi Açıdan İslamofobi ve Eleştirisi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. (47): 199-222.

Karakuş, N. (2019). ABD Başkanı Donald Trump'ın Söylemlerinde İslamofobi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Karslı, N. (2013). İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 13(1): 75-100.

Kaya, O. (2017). Dini Radikalizm-Teör, Din İstismarı ve Terör Örgütlerine Katılımı Etkileyen Faktörler. *Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu* (ss. 89-98). Düzenleyen: Bartın Üniversitesi. Bartın. 01-02 Aralık 2016.

Kayıklık, H. (2006). Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 19(3): 491-499.

Kirman, M. A. (2010). İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu? *Journal of Islamic Research*. 21(1): 21-39.

Koopmans, R. (2014). Religious fundamentalism and out-group hostility among Muslims and Christians in Western Europe. *Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung*. ss. 1-26.

Kökel, Z. ve Odabaşı, F. (2017). Uluslararası Göç, İltica ve Zenofobi. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 11(21): 237-259.

Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve Din*. İstanbul: Ayışığıkitapları.

Kur'an-ı Kerim Meali. (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kuyucu, M. (2007). Şiddetin İslamleştirilmesi ve Taliban Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuyucuoğlu, İ. (2007). Danimarka'da Karikatür Krizi ve Sonuçları. *Batı'da İslamofobi ve Anti-İslamizm* (ss. 405-434). Editörler: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır. Ankara: Eskiyei Yayınları.

Kuyucuoğlu, İ. (2016). *Avrupa'da İslam ve Müslümanlar Danimarka Örneği*. Ankara: Eski Yeni Yayınları.

Küçükcan, T. (2009). Turks in Britain: Religion and Identity. *Turks In Europe Culture, Identity And Integration* (ss. 79-102). Editörler: Talip Küçükcan ve Veyis Güngör. Amsterdam: Türkevi Research Centre.

Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Lean, N. (2013). Amerikan Medyasında İslamofobi. *Hukuk ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı* (ss. 57-60). Düzenleyen: T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. İstanbul. 12-13 Eylül 2013.

Lean, N. (2015). *İslamofobi Endüstrisi*. Ankara: DİB Yayınları.

Lewellen, T. C. (2002). *The Anthropology of Globalization*. London: Bergin&Garvey.

Lewis, B. (1993). *Islam and the West*. New York: Oxford University Press.

Lewis, B. (1996). *İslam Dünyasında Yahudiler*. Çev. Sina Şener. Ankara: İmge Kitabevi.

Maira, S. (2018). İslamofobi ve Teröre Karşı Savaş: Gençlik, Vatandaşlık ve Uyuşmazlık. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 159-177). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Mamdani, M. (2004). *Good Muslim, Bad Muslim: America, the Cold War and the Roots of Terror*. New York: Pantheon Books.

Meşe, G. (1999). Sosyal Kimlik ve Yaşam Stilleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Moulin, D. (2013). Negotiating and Constructing Religious Identities. (ss. 1-10). Boston: Religious Education Association Annual Meeting.

Müslim. (1992). *el-Câmiu's-sahih* (2. Baskı; Cilt I-III). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Nimer, M. (2018). İslamofobi ve Amerikan Karşıtlığı. *Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi* (ss. 121-140). Editörler: İbrahim Kalın ve John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları.

Nussbaum, M. C. (2012). *Yeni Dinsel Tahammülsüzlük Kaygılı Bir Çağda Korku Siyasetinin Üstesinden Gelmek*. Çev. Berkay Ersöz. Ankara: Phoenix Yayınları.

Ok, Ü. ve Cross, V. (2003). İslâmî Dindarlık Bilinci: Bir Grup Müslüman İlâhiyatçının 'Hakikî' Müslümanların Arzu Edilir Nitelikleri Konusunda Oluşturdukları Bilişsel Kurgular. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1(2): 149-171.

Okumuş, E. (2007). ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası. *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (ss. 235-257). Editörler: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır. Ankara: Eskiye Yayınları.

Okumuş, E. (2018). Müslümanların İslamofobi ile İmtihanı. *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 353-389). Ankara: Eskiyei Yayınları.

Öz, S. (2014). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Dini İhya Hareketlerinin Temelleri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14 (1): 187-213.

Özbek, Ç. (2008). Madonna'nın Feminizmi: Postmodern Bir Kimlik Sorunsalı. *Toplum ve Demokrasi*. 2(4): 91-106.

Özdemir, C. (2001). Kimlik ve Söylem. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2): 107-122.

Özdil, M. (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme . *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(28): 383-400.

Özel, A. (1993). Cihad. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, ss. 527-531). İstanbul: TDV Yayınları.

Özel, A. (2005). Muhammed: Siyasi ve Askeri Kişiliği. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 30, s. 431-439). İstanbul: TDV Yayınları.

Özkan, A. R. (2002). Amerikan Fundamentalizminin Dünü Bugünü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. ss. 33-47.

Özkan, M. (2016). Medine Vesikası. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt EK-2, ss. 212-215). İstanbul: TDV Yayınları.

Özkır, Y. (2019). Hollwood Filmlerinde İslamofobik Öğeler. *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi*. (38), ss. 151-155.

Özmen, N. (2017). Karikatür Krizi: Danimarka'da Homojen Kültür Söylemi ve İslamofobinin Tezahürü. *Diyanet İlmî Dergi*. 53(2): 101-118.

Peek, L. (2005). Müslümanlaşma: Bir Dini Kimliğin Gelişimi. *Kimlik ve Din* (ss. 293-333). Editörler: Abdullah Özbolat ve Mustafa Macit. Adana: Karahan Kitabevi.

Peker, H. (2012). Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12(2): 41-49.

Plotnik, R. (2009). *Psikoloji'ye Giriş*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Pratt, D. (2011). Islamophobia: Ignorance, Imagination, Identity and Interaction. *Islam and Christian-Muslim Relations*. 22(4): 379–389.

Pratt, D. (2016). Expressing Fear of Islam: The Swiss Minaret Ban. *Fear of Muslims?: International Perspectives on Islamophobia*. (ss. 213-230). Editörler: Douglas Pratt ve Rachel Woodlock. Switzerland: Springer.

Psikoloji Sözlüğü. (2018). İstanbul: Yediveren Yayınları.

Reçber, A. (2017). Kur'an'da Cezaların Affı, Sulh ve Tövbe. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (38): ss. 59-78.

Runnymede Trust. (1997). *Islamophobia A Challenge For Us All*. London: Runnymede Trust.

Runnymede Trust. (2017). *Islamophobia: Still A Challenge For Us All*. London: Runnymede Trust.

Said, E. (2000). *Haberlerin Ağında İslam*. İstanbul: Babil Yayınları.

Sarı Ertem, H. (2012). "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği". *Güvenlik Stratejileri*. (16): ss. 176-237.

Sarıçam, İ. (2002). *Haz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları.

Saroglou, V., Lamkaddem, B., Pachterbeke, M. V. ve Buxant, C. (2009). Host society's dislike of the Islamic veil: The role of subtle prejudice, values, and religion. *International Journal of Intercultural Relations*. (33): ss 419–428.

Sertel, E. (2018). Laiklik ve Sekülerleşmenin Kavramsal Farklığı ve İşlevsel Birlikteliği Üzerine. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(1): 138-149.

Seul, J. R. (1999). 'Ours is the Way of God': Religion, Identity and Intergroup Conflict. *Journal of Peace Research*. 36(5): 553–569.

Sevinç, K. (2019). *Batı'da İslamofobi ve Psikolojik Temelleri*. Bursa: Emin Yayınları.

Sezen, A. (2010). Dinsel Fundamentalizm Ölçeğinin Türkçe Çevirisinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (30): ss. 135-147.

Sezgin, M. F. (2002). İslam Medeniyetinin Donuklaşmasının Sebepleri Meselesi. Çev. Dursun Hazer. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (2): ss. 295-303.

Sinanoğlu, M. (2001). İslam Maddesi: Etimoloji ve Tanım. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 23, ss. 1-2). İstanbul: TDV Yayınları.

Strabac, Z. ve Listhaug, O. (2008). Anti-Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries. *Social Science Research*. ss. 268-286.

Suruç, S. (1995). *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı Medine Devri*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Süner, S. (2006). Kimlik Kavramı, Etnik Kimlik, Ulus-Devletleşme Sürecinde Meydana Gelen Sorunlar. *Halkbilimi Dergisi*. (20): ss. 12-18.

Şahin, H. (2007). Kur'an-ı Kerim'deki Cihad Ayetleri Bağlamında İslam'ın İnsana Bakışı. *I. Kutlu Doğum Sempozyumu "Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi"* (ss. 67-75). Düzenleyen Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Şanlıurfa. 21-22 Nisan 2007.

Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. *Ann. Rev. Psychol.* (33). ss. 1-39.

Tarhan, N. (2019a). *Psikolojik Savaş Gri Propaganda*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Tarhan, N. (2019b). Yetiştirilmiş Bir Fikir Olarak İslamofobi. *Din ve Hayat İstanbul Müfütülüğü Dergisi*, (38), ss. 90-95.

Tirmizî, İ. (2007). *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*. Çev. Abdullah Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık.

Toku, N. (2015). Is "Islamic Fundamentalism" Possible? *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. 2(4): 265-274.

Tolstoy, L. N. (1995). *Din Nedir?* Çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: Furkan Basım Yayın&Organizasyon.

Tunç, İ. (2014). Dini İstismar Faaliyetlerinin İdeolojik Temelleri: Radikal Kimlik İnşasında Cihat Kavramının İncelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turner, J. C. (1975). Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour. *Eur. J. Soc. Psychol.* 5(1): 5-34.

Utku, D. (2014). Sosyal Kimlik Kuramı ve Reklamcılık İle Bağı. *Bahçeşehir Üniversitesi*. ss. 1-19.

Ünal, M. S. (2010). Dinsel Bireycilik Tehdit mi, Fırsat mı? *Dini Araştırmalar Dergisi*. 13(37): 5-18.

Ünal, M. S. (2018). Bireycilik ve Din. *Din Sosyolojisi* (ss. 223-235). Editörler: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları.

Vehbi, K. M. (1993). *Tam Metin Sahih-i Buhari*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Volkan, V. D. (2009). *Kimlik Adına Öldürmek Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*. Çev. Medine Banu Büyükkal. İstanbul: Everest Yayınları.

Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *KAYGI-Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*. (20): 225-237.

Yaparel, R., Kısa, C. ve Yenen, İ. (2019). Bilim Tarihi Çalışmalarının Toplumsal Maneviyata Katkıları: Prof. Dr. Fuat Sezgin Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9 (Özel Sayı): ss. 17-30.

Yapıcı, A. (2004). *Din Kimlik ve Ön Yargı Biz ve Onlar*. Adana: Karahan Kitabevi.

Yapıcı, A. (2006). Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (ss. 207-258). Editörler: Ünver Günay ve Celaledin Çelik. Adana: Karahan Kitabevi.

Yapıcı, A. (2009). Küreselleşme ve Değerler Krizi. *Dem Dergi*, ss. 14-18.

Yapıcı, A. (2016). Dinî Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet. *Kimlik ve Din* (ss. 41-64). Editörler: Abdullah Özbolat ve Mustafa Macit. Adana: Karahan Kitabevi.

Yapıcı, A. ve Albayrak, K. (2002). "Öteki"ni Algılama Bağlamında Dini Gruplar Arası İlişkiler. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 5(14): 35-59.

Yapıcı, A. ve Ölçek, F. (2018). Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dinî/Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik. *İnsanlığın İslamofobi İle İmtihanı* (ss. 127-155). Ankara: Eskiyei Yayınları.

Yapıcı, A. ve Yıldırım, M. (2003). Küreselleşme Sürecinin Dini Kimliklere Etkisi:Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 6(17): 117-138.

Yel, A. M. (2007). Türkiye ve Avrupanın Çatışan İmajları. *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (ss. 101-117). Editörler: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır. Ankara: Eskiyei Yayınları.

Yenibaş, H. (2011). Peygamberimizin Davranışlarının Ahlakî Temelleri. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13(1): 123-142.

Yeşilyurt, T. (2004). İslam, İman ve Fundamentalizm. *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 2(2): 83-94.

Yıldırım, M. (2017). Bazı Fıkıhî Hükümlerin İslamofobiye Etkisi. *Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu* (ss. 49-54). Düzenleyen: Bartın Üniversitesi Yayınları. Bartın. 01-02 Aralık 2016.

Yıldız, M. (2014). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı.

Yılmaz, H. (2019). İslamofobinin Nedeni Cihad mı? *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi*. (38), ss. 42-47.

Yılmaz, H. K. (2019). İslamofobia mı İslam Düşmanlığı mı? *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi*. (38), ss. 4-7.

İnternet Kaynakları

11 Eylül İslam'ın Yükselişini Hızlandırdı mı? Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiet.com/blog/11-eylul-islamin-yukselisini-hizlandirdi-mi> (27.03.2020).

Bardakoğlu, A. *Din ile Özgürleşme: Türkiye Tecrübesi*. <http://dingorevlileri.blogcu.com/din-ile-ozgurlesme-turkiye-tecrubesi/3116048> (29.05.2020).

BBC. (5 Haziran 2019a). 1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu'yu sarsan 6 gün. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650> (07.05.2020).

BBC. (11 Eylül 2019b). 11 Eylül saldırıları: 2001'de neler yaşandı, 18 yılda neler değişti? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49653233> (07.05.2020).

BBCTurkish. (3 Kasım 2004). *Binlerce Kişi Öldürülen Van Gogh'u Andı*. http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/11/041103_vangogh_tributes.shtml (10.05.2020).

Cambridge Dictionary. *Islamophobia*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/islamophobia> (01.05.2020).

Gallup. (8 Ekim 2002). *The Islamic World: Science, Technology and Growth Prospects*. <https://news.gallup.com/poll/6955/Islamic-World-Science-Technology-Growth-Prospects.aspx> (15.05.2020).

Gallup. (8 Şubat 2006). *Americans' Views of the Islamic World*. <https://news.gallup.com/poll/21349/americans-views-islamic-world.aspx> (27.05.2020).

Hürriyet. (8 Nisan 2002). *1973 petrol krizi dünyayı sarstı*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/1973-petrol-krizi-dunyayi-sarsti-38367579> (07.05.2020).

Karahan, A. *Kitle Davranışı Kuramları: Sosyal Psikolojik Bakış*. <https://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/137-kitle-davranisi-kuramlari> (26.02.2020).

Kutsal Kitap Yeni Dünya Çevirisi. <https://www.jw.org/tr/kutuphane/kutsal-kitap/bi12/kitaplar/> (16.03.2020).

NTV. (23 Mayıs 2017). *İngiltere'deki büyük terör saldırıları*. <https://www.ntv.com.tr/dunya/ingilteredeki-buyuk-teror-saldirilari,ehu3tRlmZUWY4g6ZlxwdiQ> (10.05.2020).

Oxford Dictionary. *Islamophobia*. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/Islamophobia> (01.05.2020).

Özmen, E. *Kimlik: Bireysel Kimlik – Toplumsal Kimlik – Mesleki Kimlik – Cinsel Kimlik*. <https://psikoloji-psikiyatri.com/kimlik/> (05.02.2020).

Pew. (6 Aralık 2001). *Post September 11 Attitudes*. <https://www.pewresearch.org/politics/2001/12/06/post-september-11-attitudes/> (16.05.2020).

Pew. (22 Haziran 2006). *The Great Divide: How Westerners and Muslims View Each Other*. <https://www.pewresearch.org/global/2006/06/22/the-great-divide-how-westerners-and-muslims-view-each-other/> (18.05.2020).

Pew. (2 Nisan 2015). *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050*. <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> (14.05.2020).

Pew. (26 Nisan (2017). *Among White Evangelicals, Regular Churchgoers Are the Most Supportive of Trump*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/26/among-white-evangelicals-regular-churchgoers-are-the-most-supportive-of-trump/> (12.05.2020).

Pew. (24 Temmuz 2018). *In Western Europe, familiarity with Muslims is linked to positive views of Muslims and Islam*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/07/24/in-western-europe-familiarity-with-muslims-is-linked-to-positive-views-of-muslims-and-islam/> (16.05.2020).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> (05.02.2020).

The White House. (17 Eylül 2001a). *"Islam is Peace" Says President*. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010917-11.html> (07.05.2020).

The White House. (12 Eylül 2001b). *Remarks by the President In Photo Opportunity with the National Security Team*. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010912-4.html> (04.05.2020).